

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
(KENT ve ÇEVRE BİLİMLERİ)

KÖRFEZ SAVAŞLARININ ÇEVREYE ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

FEYZA KARAVELİOĞLU

ANKARA-2009

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
(KENT ve ÇEVRE BİLİMLERİ)

KÖRFEZ SAVAŞLARININ ÇEVREYE ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

FEYZA KARAVELİOĞLU

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. NESRİN ALGAN

ANKARA- 2009

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
(KENT ve ÇEVRE BİLİMLERİ)

KÖRFEZ SAVAŞLARININ ÇEVREYE ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. NESRİN ALGAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi:

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı Geçen kaynak
- a.y.** : Aynı yerde
- Bknz.** : Bakınız
- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- ARAMCO** : Arabian American Oil Company (Arap- Amerikan Petrol Şirketi)
- BM** : Birleşmiş Milletler
- CGIAR** : Consultative Group on International Agricultural Research(Uluslararası Tarımsal Araştırma Danışma Grubu)
- CIA** : Central Intelligence Agency (Merkezi Haberalma Örgütü)
- CLI** : Committee for the Liberalization of Iraq (Irak'ın Kurtuluşu Komitesi)
- ENMOD** : Convention on the Prohibition of Military or any Other hostile Use of Environmental Modification Techniques (Askeri Amaçlarla ya da Daha Başka Düşmanca Amaçlarla Çevrenin Değiştirilmesi Tekniklerinin Kullanılmasına İlişkin Sözleşme)
- FAFO** : The Fafu Research Foundation (Fafu Araştırma Vakfı)
- GDO** : Genetiği Değiştirilmiş Organizma
- GMO** : Genetically Modified Organism
- GSMH** : Gayrı Safi Milli Hasıla
- GSYİH** : Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla
- IBC** : Iraq Body Count
- ICARDA** : International Center For Agricultural Research in the Dry Areas (Uluslararası Kurak Alanlarda Tarımsal Araştırmalar)

ICCC	: Iraq Coalition Casualty Count
ICC	: International Criminal Court (Uluslar arası Ceza Mahkemesi)
ICTY	: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (Eski Yugoslavya Savaş Suçluları Mahkemesi)
IEA	: International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
IFHS	: İraçî Family Health Survey (Irak Aile Sağlık Araştırma Grubu)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslar arası para Fonu)
M.Ö.	: Milattan Önce
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantic Anlaşması Örgütü)
OPCW	: Organization for Prohibition of Chemical Weapons (Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü)
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç eden Ülkeler Örgütü)
ORB	: Opinion Research Business
PNAC	: Project for the New American Century (Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi)
RG	: Resmi Gazete
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute (Stockholm Uluslar arası Barış Araştırma Enstitüsü)
SU	: Seyreltilmiş Uranyum
UNCC	: United Nations Compensation Commission (Birleşmiş Milletler Tazminat Komisyonu)
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

- UNEP** : United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
- UNESCO** : United Nations Educational,Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)
- UNHCR** : United Nations High Commisioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
- UNICEF** : United Nations Children’s Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
- UNSCOM** : United Nations Special Commission (Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu)
- US** : United States (Birleşik Devletler)
- ÜYE** : Ülkelerinde Yer Değiştirmiş İnsanlar
- WHO** : World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
- WFP** :World Food Programme (Dünya Gıda Programı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

KISALTMALAR.....	
İÇİNDEKİLER.....	
TABLolar.....	
HARİTALAR.....	
İÇİNDEKİLER.....	
GİRİŞ.....	
I. BÖLÜM: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ALTYAPI	
A. ÇEVRE VE SAVAŞ KAVRAMLARI.....	
B. SAVAŞIN ÇEVREYE ETKİLERİ	
1. SAVAŞA HAZIRLIĞIN ÇEVREYE ETKİLERİ	
2. ÇEVRENİN SAVAŞ SIRASINDA MARUZ KALDIĞI ETKİLER	
3. SAVAŞ SONRASI DEVAM EDEN ÇEVRESEL ETKİLER	
C. ÇEVRENİN SAVAŞTAN KAYNAKLANAN TEHDİTLERE KARŞI KORUNMASINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	
II. BÖLÜM: ÇEVRENİN KÖRFEZ SAVAŞLARINDAN ETKİLENMESİ	
A. İRAN KÖRFEZİ	
B. İRAK CUMHURİYETİ.....	
C. SAVAŞA GİDEN YOL.....	
1. İRAN-İRAK SAVAŞI	

2.	I. KÖRFEZ SAVAŞI
3.	II. KÖRFEZ SAVAŞI VE NEDENLERİ
Ç.	KÖRFEZ SAVAŞLARININ SAVAŞ ALANI VE ÇEVRESİNE ETKİLERİ
1.	DOĞAL ÇEVRESEL KAYNAKLARA ETKİSİ.....
2.	YAPAY ÇEVRESEL KAYNAKLARA ETKİSİ.....
3.	SİVİL HALKA ETKİSİ
III.	BÖLÜM. SAVAŞIN SONUÇLARI.....
	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME
	KAYNAKÇA
	TÜRKÇE ÖZET
	İNGİLİZCE ÖZET

TABLÖLAR**Sayfa No**

Tablo 1. 2007 Yılında En Yüksek Askeri Harcamaları Yapan İlk 10 Ülke	23
Tablo 2. 2008 Yılında kanıtlanmış Petrol Rezervleri en Yüksek İlk Beş Ülke	56
Tablo 3. 2008 Yılında En Çok Petrol Üreten İlk Beş Ülke	57
Tablo 4. Yılın İlk Altı Ay Ortalaması Olarak Ham Petrol İthal Fiyatı	57
Tablo 5. 2007 Yılında En Çok Silah Üreten İlk 10 Şirket	76

HARİTALAR

İran Fiziki Haritası	53
İrak Siyasi Haritası	54

GİRİŞ

Çevre sözcüğünün bir kavram olarak yaşamımıza girmesi 20. yüzyılın sonlarına doğru olsa da, çevresel kaynakların kullanılması ve tüketilmesi, bu tüketim sırasında insanın kendini doğanın efendisi olarak görmesi yeni değildir. Teokrasiden demokrasiye, feodalizmden kapitalizme ve emperyalizme kadar tüm yönetim biçimlerinde insan, kendi dışındaki canlıları yararlı-zararlı ikilemine göre sınıflandırmıştır. Her düşüncede ortak nokta kesintisiz birikim zorunluluğudur. Bu zorunluluk dünya sisteminin tarihi boyunca var olmuş rekabetçi baskıların bir karakteristiğidir. Doğa ve insan, diğer bir genelleme ile çevre ve insan arasındaki ilişkinin birikim temelinden hareket etmesi, bugüne kadar artarak gelen çevre sorunlarının çıkışını ve çözümünde yaşanan zorlukların nedenlerini anlamayı olanaklı kılmaktadır.¹

Çevre sorunları, özellikle 70'li yıllardan bugüne dek, dünya kamuoyunun gündemine taşınmıştır. Küresel düzeyde, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, çeşitli uluslararası örgütlerin öncülüğünde çevre konferansları yapılmış ve bu konferanslar sonucunda, tüm dünyayı ilgilendiren ulusal ve uluslararası düzeyde kararlar alınmıştır. Kuşkusuz, bunun temelinde yatan neden, çevrede yaratılan kirliliğin zaman içinde nicel ve nitel olarak artması, çevrenin kendini yenileyebilme kapasitesinin çok üstüne çıkması, yaşam ortamını oluşturan çevre öğelerinin bozulmasının, kıtlaşmasının ve tükenmesinin tehlikeli bir düzeye ulaşması ve çevre sorunlarının coğrafi sınır tanımamasıdır. Bu nedenle çevre yönetiminde bütünleşik yaklaşımlar giderek önem kazanmıştır. Bu tezin temel yaklaşımında, genel eğilime

¹ Andre Gunder Frank ve Barry Gillis, "5000 Yıllık Dünya Sistemi: Disiplinler Arası Bir Giriş", **Dünya Sistemi**, Derleyenler: Andre Gunder Frank ve Barry Gillis, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.46.

paralel biçimde bütünleşiktir. Konumuz çevrenin yok edilmesi, giderek insanın, bir türün yok edilmesi olduğu için büyük önem taşımaktadır. Konu yönetsel, hukuksal, toplumsal, siyasal, ekonomik ve uluslararası boyutlarıyla incelenmeye ve konuya bir bütün olarak bakılmaya çalışılmıştır.

İnsanlık, tarihsel gelişim çizgisi içinde etik olarak dünyanın, doğal varlıkların ve bütün canlı varlıkların kendisi için yaratıldığına inanan insanmerkezci (anthropocentric) bir etik yaklaşıma sahip olmuştur. Bu yaklaşıma göre, insanın dışındaki canlı ya da cansız bütün varlıklar, insan mutluluğu ve yararı için vardır ve acımasızca ve sınırsızca sömürülmesi ve onlardan azami ölçüde yararlanması mantıklıdır. Ancak süreç içinde bu anlayış değişime uğramış ve ekosistem düşüncesi gündeme gelmiştir. İnsan-merkezci yaklaşım, insanın kendisini tehdit eden gelişmelerin ortaya çıkması ile sorgulanmaya başlamıştır. Doğada yalnızca bir canlı türü bırakarak insanlığın varlığını sürdüremeyeceği anlaşıldığı gibi, canlı türlerinin nesillerinin tükenmesinin zincirleme olarak insan türünü de tehdit edeceği bilimsel olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Bu noktadan itibaren, en azından felsefi olarak, doğaya ve çevreye duyarlı yaklaşımlar seslendirilmeye başlanmış ve insan-merkezci etik yaklaşım hafifletilmeye, terk edilmeye başlanmıştır.²

Tezin konusu “Savaşın Çevreye Etkilerinin” incelenmesidir. Boyutları itibariyle ne çevre sorunsalı ne de tüm savaşların çevreye etkileri, bir çalışma kapsamında ele alınamaz. Dolayısı ile savaşın çevreye etkileri somut olarak Birinci ve İkinci Körfez Savaşları özelinde işlenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı savaşın çeşitli aşamalarında çevreye nasıl zarar verdiğini, savaşta tarafların amaçlarına ulaşmak için yüzyıllardır, çevreyi bir silah olarak nasıl kullandıklarını, ekokırım

² Çevresel Duyarlılık Bağlamında Davranış Biçimi Olarak Sürdürülebilirlik, ((<http://www.cevre.metu.edu.tr/node/24>)),(04.09.2009).

kavramı etrafında Körfez savaşlarının incelenmesini araştırmak olmuştur. Bu amaçlara bağlı olarak ve bu amaçları tamamlayabilmek için bazı varsayımlar sınanmaya çalışılmıştır. Bu varsayımları şu şekilde sıralayabiliriz:

1)Ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerini gerçekteştirmek veya bugünkü gelişmişlik ve refah düzeylerini koruyabilmek, yaşam kalitelerini yükseltebilmek için gerekli varsayımları ve halen küresel düzeyde egemen olan politik ve ekonomik süreçler sırasında çevresel tehdit oluşturmaları kaçınılmazdır.

2)Savaşta taraflar çevresel silah kullanabilmekte veya başka bir deyişle doğayı askeri amaçlar için kullanmaktadır. Savaşlar insanlığa sadece cephede zarar vermemekte, yol açtıkları hasarlar ve bilinçli tahrip yoluyla da çevresel yıkıma neden olmaktadır.

3)Körfez Savaşları ekolojik bir kırıma yol açmıştır.

Bu tez çalışması kapsamında savaşın çevreye etkilerinin değerlendirildiği çalışmalar incelenmiştir. Özellikle konuyla ilgili farklı kuramsal yaklaşımlara değinilmiş, kavramsal tartışmalar da yapılmaya çalışılmıştır. Irak ve Körfez Savaşlarıyla ilgili bu çalışmanın yapılmasının, konunun daha iyi anlaşılmasına ve bu anlamda Türkçe literatüre katkıda bulunabileceğine inanılmaktadır. Körfez Savaşında çevrenin yok edilmesi bu çalışmanın yapılması için itici bir faktör olmuştur. Bu tezde savaşın çevreye etkileri varsayımlarımız etrafında sınanmıştır.. Buna göre inceleme alanımız Körfez coğrafyasıdır. Burada I. ve II. Körfez Savaşları incelenmiş, savaşların nedenleri, sonuçları bütünlüşik bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Körfez Savaşlarının çevreye etkisi konusunda bu güne kadar yapılmış olan çalışmalar, araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu kapsamda uluslararası alanda yapılan önemli çalışmalar, özellikle çevre kuruluşlarının bu konudaki çalışmaları ve

yayınları ve konuya ilişkin önem arz ettiği düşünölen tüm gelişmeler ele alınmaya çalışılmıştır. Yer yer çevre sorununun yaşandığı bölgelerden örnekler verilmiş, konu somutlaştırılmış ve daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır.

Özetle ifade edilirse çalışmamız üç ana bölüm altında toplanmıştır. Birinci Bölümde genel olarak kuramsal ve kavramsal altyapı, tanımlarla çevre ve savaş kavramı, savaşın tarih boyunca değişik şekillerde tanımlanması, savaşın çevreye etkileri başlığı altında savaş öncesinde, savaş sırasında, savaş sonrasında çevresel etkiler anlatılmaya çalışılmış, bu arada Vietnam-ABD Savaşı anlatılırken Vietnam ekosisteminin yok edilmesi, Ruanda İç Savaşı, Kara Mayınları ile Seyreltilmiş Uranyumun Etkilerinden örnekler verilmiş, çevrenin korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler özetlenmeye çalışılmıştır. İkinci Bölümde çevrenin Körfez Savaşlarından Etkilenmesi başlığı altında İran Körfezi coğrafi olarak tanımlanmış, petrol üretim ve rezerv rakamları tablolarla verilmeye çalışılmış, ayrıca önce Irak, sonra İran-Irak Savaşı, I. ve II. Körfez Savaşları tarihsel bir sıra izleyerek anlatılmaya çalışılmıştır. Bu konu uluslararası konjonktürden bağımsız olarak ele alınamayacağı için savaşın nedenlerine de yer verilmiştir. Körfez Savaşlarının savaş alanı ve çevresine etkileri başlığı altında Savaşın Doğal Çevresel Kaynaklara, Yapay Çevresel Kaynaklara ve Sivil Halka Etkileri irdelenmeye çalışılmıştır. Irak'taki çevresel tahribat, binlerce yıl önceki uygarlıklardan kalan eserlerin savaşla beraber yağmalanması, savaş sırasında ve sonrasında bir çok Irak'ının ölkelerini terk ederek göç etmek zorunda kalması, ailelerin parçalanması, eğitim, sağlık, beslenme konusunda çeşitli zorluklar yaşamaları, şiddet olaylarının giderek artması özetlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü Bölümde ise savaşın sonuçları araştırılmıştır

Savaş tatbikat aşamasından başlayarak çevreye zarar vermektedir. Buna silahlanma amacıyla yapılan faaliyetler de dahil edilmektedir. Silahlar her zaman güvenliği sağlayamamaktadırlar. Bu, hiçbir savunmanın yapılamayacağı kadar yıkıcı güce sahip silahlarla donanmış karşı devletler için de geçerli bir durumdur. Savaşta taraflar çevresel silah kullanabilmekte veya başka bir deyişle doğayı askeri amaçlar için kullanmaktadırlar. Savaş faaliyetlerinin çevreyi kirletici ve tahrip edici bir etkisi bulunmaktadır. Silah teknolojisindeki gelişmeler sonucunda silahların yıkım ve tahrip gücü arttıkça çevreye verdikleri zarar da artmaktadır. Savaş sırasında çevre farklı biçimlerde zarar görmektedir. Konvansiyonel silah kullanımı sonucunda doğal habitatlar zarar görmekte, çevre değerleri askeri amaçlarla tahrip edilmektedir. Eko-sosyalist bir yazar olan Rudolf Bahro'ya göre kapitalist sistem çevre sorunlarının asıl sorumlusu olma niteliğini taşımaktadır. Günümüzde küresel düzeyde egemen olan Avrupa'nın son 200 yıl içindeki gelişimi, kapitalist temele dayanan endüstrinin gelişimidir. Avrupa uygarlığının, kapitalist çağın da beraberinde getirdiği genişletilmiş üretim türü, doğaya hakim olma yoluyla edindiği başarı, şimdi onu yok etme tehdidinde bulunmaktadır. Ekolojik kriz bu endüstriyel üretim tarzı çerçevesinde çözümsüz görülmektedir. Ekolojik krizin silah yarışı ve her iki taraftaki ekonomik büyümeyi sürdüren hayat tarzıyla çözülmesi mümkün görülmemektedir. Ekolojik krizin çözümü güney-kuzey ekseninde yeni bir ekonomik dünya düzeni gerektirmektedir. Bahro'ya göre mevcut ekolojik kriz, kapitalizmin 200 yıllık rotası sonucunda gelişmiştir, tüm devletler, ulusal ve uluslararası tekeller tarafından başlatılan maksimum kar mücadelesi ile bağlantılıdır. Toplumun hammadde ve enerji tüketimini gezegenimizin çok az bir süre daha kaldırabileceği görülmektedir. Ayrıca silah üretiminin stratejik rolü ile de mücadele

edilmesi gerekmektedir. Ormanlar kesilerek solunum yapmamızı sağlayan oksijen üretimi engellenmekte, sadece bölgesel olarak değil tüm dünya üzerinde atmosfere iklimin kendini düzenlemesini bozacak kadar zarar verilmektedir. Tüm bitki ve hayvan türleri yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Rudolf Bahro; endüstriyel topluluk tarafından doğanın tahribi, nükleer savaş tehlikesi ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksulluğu, “kıyametin atlıları” olarak nitelendirmektedir. Sadece tüketimi ön plana çıkaran ve çevreye bu yoldan zarar veren bir sistem olarak değil, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde emek ve sermaye arasındaki çelişkilerin bir sonucu olarak da ekosistemdeki bozulmalarda asıl sorumluluk büyük ölçüde kapitalizmi rehber edinmiş zengin, sanayileşmiş ve çoğu batılı ülkelere ait bulunmaktadır. Rudolf Bahro çevre bunalımının kökeninde gelişmiş ülkelerin yanlış malları özellikle silahları aşırı derecede üretim ve tüketimlerinin yattığını savunmaktadır.³

Bahro’ya göre asıl tehlike yeni nükleer silahlar, nükleer atık depoları, uluslararası ilişkilerin petrol yataklarına göre şekillendirilmesi, yoksul ülkelere zengin ülkelere yapılan göç, kırsal alanların tahribi ve betonlaştırılması, su, hava toprak ve gürültü kirliliği, gıda ürünlerinin ilaçlanması, genetik özelliklerinin bozulması, özel hayatın bilgi işlemleriyle ihlali, anlamsız bir tüketim, insanlarda oluşturulan tüketebildikçe var olma duygusu, bunun bir yarışa dönüştürülmesi ve bu hayatın kaçınılmaz sonucu olarak izolasyon ve güvensizliğe kapılarak ruh sağlığının bozulmasıdır. Deniz, kara, hava, bitki ve insanlarda kısa süreli sonuçları bile değerlendirilemeden bir çok kimyasalın kullanılmasına izin verilmektedir.⁴

³ Rudolf Bahro, **Socialism and Survival (articles, essays and talks 1979-1982)**, Heretic Books, London, 1982, s.24.

⁴ a.g.e., s.95.

Endüstri Devriminin başlamasından bu yana toplumlar sürekli olarak niceliksel maddi zenginliğin artırılmasını beklemekte ve bu yüzden kesintisiz biçimde ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirme peşinde koşmaktadır. Sınırlı bir dünyada endüstriyel üretimde sınırsız bir genişleme hedefi, dünya çapındaki çevre krizini günden güne derinleştirmekte, doğal kaynak stoğunun her geçen gün daha da azalmasına yol açmakta, atıklar ve kirlilik sorunlarını çözümsüz hale getirmekte, insan ve hayvan türlerinin yok olmasına neden olmaktadır.⁵

Malların ve hizmetlerin üretim ve tüketim sürecinin biçimlendirilmesi, üretim nedeniyle ortaya çıkan çevre risklerinin ve zararlarının en aza indirilmesi, enerji ve hammadde kullanımının optimal hale getirilmesi önem taşımaktadır. Çok taraflı ticaret sistemi, doğal kaynakların kullanımına ve sosyal adalete dikkat etmelidir. Bir ulus içindeki toplumsal ve bireysel gereksinimleri, öteki ulusların gereksinimlerini tehlikeye atmadan karşılamalıdır.⁶

I. BÖLÜM: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ALTYAPI

Uluslararası ilişkilerin niteliği konusundaki görüşler eski olmasına rağmen bir disiplin olarak ele alınması ilk kez ABD’de olmuş ve iki büyük savaş arasında öğretilmeye başlanmıştır. Bugünkü anlamda egemen ulus devletler arasındaki ilişkiler, 1648 yılında Westphalia Barış Anlaşmasının⁷ imzalanmasıyla başlamıştır.

⁵ Die Grünen, *The Program of the Green Party of the Federal Republic of Germany*, Die Grünen Pamphlet, 1984, Germany, s.40.

⁶ Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, AB ve Türkiye Örneği*, 1. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2003, s.9.

⁷ Westphalia, dar anlamda Otuz Yıl Savaşları’nın (1618-1648) sonunda yapılan Avrupa Barış Anlaşması ile ilgilidir. Bu anlaşma, zaman zaman önemli değişimler geçirmesine rağmen, kısa süre

Birinci Dünya savaşından sonra, 19. yuzyılda Avrupa'daki devletler arasında egemen olan güç dengesine tepki olarak Amerikalı İdealistler, nasıl davranılması gerektiği konusuna odaklanmışlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde idealizm yaklaşımından realizm yaklaşımına dönüş olmuştur. Bu kadar büyük bir savaştan sonra en idealist olanlar bile devletler hukukuna, uluslararası norm ve ahlaka, uluslararası kuruluşlara güvenlerini yitirmişlerdir. Realistler, uluslararası ilişkilerde en önemli öğenin güç ve çıkar olduğuna inanıyorlardı.⁸

Birinci Dünya Savaşı'nın o zamana dek yaşanan en büyük savaş olmasından dolayı savaşların önlenmesi ve barışın yeniden kurulması için yeni yaklaşımlar ihtiyacı doğmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkarılan dersler arasında en önemlisi otoriter-mutlakiyetçi rejimler yerine demokrasinin yerleştirilmesidir. Bunun yanı sıra anlaşmazlıkları çözümlenecek uluslararası kurumların varlığı da vurgulanmıştır. Bu uluslararası kurumlara ilk örnek Milletler Cemiyeti olacaktır.⁹

1929 yılından sonra ABD'den tüm dünyaya yayılan Büyük Bunalım uluslararası ekonomik sistemin sarsılmasına neden olurken, Almanya ve Japonya gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan ülkelerde artan milliyetçilik duygularıyla uluslararası statükoyu değiştirme çabaları uluslararası ilişkilerde gerilime neden olmuştur. Savaştan sonraki uluslararası sistemde ABD lider

öncesine kadar etkisini sürdüren dünya düzeninin modern yapısal çerçevesini oluşturacak uygun bir çıkış noktası olmuştur. Westphalia dünya düzeninin yalnızca egemen devlet niteliği taşıyan, ülkeye dayalı siyasal aktörlere tam katılımlı üyelik bahşedilen devlet merkezli karakterine işaret eder. Bknz. Richard A. Falk, **Dünya Düzeni Nereye ? Amerikan Emperyal Jeopolitikası**, Birinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 28.

⁸ Mehmet Gönlübol, **Uluslar arası Politika : İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2000, s.4.

⁹ Atilla Eralp, "Uluslar arası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atilla Eralp (Der.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2008, s. 63.

konumuna geçmişti. Savaştan sonra hızla kutuplaşan ve Soğuk Savaşın olduğu uluslararası ortamda ise askeri güç ön plana çıkıyordu.¹⁰

Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa süre sonra ikinci büyük savaşın çıkmasıyla, savaş sonrası dönemde güç ilişkileri ön plana çıkmış, Realizmin gelişmesine uygun bir ortam yaratmıştır. Realizm, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında güç mücadelesine girerek liderlik üstlenebilmesi için bir yandan silahlanmaya yönelmesini meşrulaştırırken, diğer yandan iki kutuplu uluslararası sistemde gerginliğin azaltılması, yumuşatılması için akılcı politikalar öneriyordu.¹¹

ABD liderliğinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve şekillenen ekonomik ve politik uluslararası sistemin işleyişi 1960'ların sonuna doğru önemli aksaklıklar yaşamıştır. Sabit kurlu uluslararası para sistemi ve buna bağlı olarak da uluslararası finans ve ticaret bu dönemde ciddi problemlerle karşılaşmaktaydı. Ortadaki temel sorunsal uluslararası politik ve ekonomik sistemin (Bretton Woods sisteminin) neden artık görece olarak sorunsuz işleyemediği, yerleşmiş kurum ve kurallarının neden eskisi gibi dünya ekonomisini ve piyasaları idare edemediği etrafında odaklanıyordu. Aslında, sistemin ve onun kurum ve kurallarının işleyiş ve idaresinde ortaya çıkan sorunlar teknik olduğu kadar politik nitelikteydi. Savaş sonrasında ortaya çıkan uluslararası güç ve zenginliğin dağılımı değişmişti. Avrupa ve Japonya, uluslararası ortamda ABD'ye rakip önemli ekonomik güçler olarak ortaya çıkarken ABD üretim, ticaret ve finans alanlarındaki liderlik gücünü kaybetmekteydi. Bu dönemde petrol piyasasındaki büyük dalgalanmalar ve fiyat artışları da alışlagelen istikrarı bozarken ucuz enerji politikasına alışmış bir çok sanayi dalını da olumsuz etkiliyordu. Petrol fiyatlarındaki artışlar Batı ittifakının

¹⁰ a.g.e., s.71.

¹¹ a.g.e., s.82.

parçaları olan Batı Avrupa ve Japonya'yı daha olumsuz etkilerken bu ülkelerin uluslararası olaylara özellikle Ortadoğu konusuna ABD'den farklı yaklaşımlarına yol açıyordu. Savaş sonrası çok hızlı bir şekilde genişleyen dünya ekonomisi uluslararası siyasi ilişkilerin yerleşik katı kurallarını zorluyordu. Devletler, artık dünya politikasındaki temel aktörler olmaktan çıkmıştı. Çokuluslu şirketler, OPEC gibi devlet dışı aktörler uluslararası politik ve ekonomik gelişmeleri etkiliyorlardı. Güç denildiğinde askeri gücün, güvenlik denildiğinde de toprak bütünlüğünün anlaşıldığı dönem değişmekte, uluslararası ilişkilerin gündemini, artık güvenlik ve askeri meselelerden çok, ekonomik nedenler meşgul etmekteydi.¹²

R. Gilpin ABD'nin çokuluslu şirketlerinin faaliyetlerinin giderek önem kazandığını ve bunun uluslararası ekonomik ilişkileri hangi yönde etkilediğini anlatırken, askeri gücün yanı sıra ekonomik gücün de uluslararası ilişkilerde giderek önem kazandığının altını çizmektedir. Bu ortamda uluslararası ilişkilerde liderliğin sadece askeri güce dayanmasının zorlukları böylece ortaya konulurken, ekonomik ilişkilerin gücünün de önemi vurgulanmaktadır. Uluslararası işbirliği böylece sadece uluslararası örgütler kanalıyla değil, uluslararası şirketler yoluyla da sağlanmış olmaktadır.¹³

ABD'nin sarsılan egemenliği 1990'lı yılların başında yeniden güç kazanırken, batı ülkelerinin yanı sıra Rusya ve Doğu Avrupa seçkinlerinin de rızasını alarak daha geniş bir hegemonya oluşturmaya yönelmiştir. ABD liderliğinde Batı merkezli olarak geliştirilen serbest piyasa ve demokrasi normları Rusya ve Doğu Avrupa'yı da kapsayacak şekilde genişletilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla 1970'lerde sarsılan ABD hegemonyasını tekrar canlandırma anlayışı Soğuk Savaş sonrası düzen

¹² Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, s.189.

¹³ R. Gilpin, *US Power and Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment*, New York, Basic Books, 1975, s.8.

girişimlerinde etkili olmuştur. Globalleşme sürecini destekleyen ABD, bu süreçten aslan payını almaya, Sovyetler Birliği'nin de çözülmesi ile dünyayı tek süper güç olarak yönetmeye yönelmiştir. Ancak bu, yakın müttefikler olan Avrupa ülkelerinin de tepkisini çekmeye başlamıştır. Bu tepki ABD'nin uluslararası sorunları askeri güç kullanarak çözmek istemesi ile daha da artmıştır. 11 Eylül sonrası ABD'nin uluslararası sistemdeki bu tavrı daha da net bir hal almış, ABD askeri çözüme dayanan yeni bir stratejiye yönelmiştir.¹⁴

Piyasaların işleyişinin temelinde, ekonomik faaliyetleri, üretim güçleri ve araçlarının en üretken ve en fazla kar getirecek alanlara taşımak anlayışı yatarken, siyasi otoritenin (devletin) mantığı sermaye birikimini ve ekonomik büyümeyi kontrol altına almaktır.¹⁵

Diğer taraftan siyasi otoritenin piyasalara müdahalesi, piyasa süreçlerinin bir takım piyasa aktörlerinin lehine işlemesine yol açabilir ve bu süreçte siyasi otorite de müdahale gücünü ekonomik aktörlerden alabilmektedir. Zenginliğin üretildiği piyasaların işleyişi ulusal ve uluslararası düzlemde siyasi gücün dağılımında önemli rol oynamaktadır. Coğrafi olarak sürekli genişleme ve serbest hareket etme eğiliminde olan piyasalar, işleyişleri esnasında tüm politik engellerin ve engellemelerin ortadan kalkmasını istemektedir. Günümüzde devletler ve piyasalar arasındaki etkileşimin anlaşılması, aynı zamanda ulusal ve uluslararası ortamların, buralardaki devlet ve devlet dışı aktörlerin(çokuluslu şirketler ve büyük bankalar) çeşitli düzlemlerde birbirleriyle ilişkileri, etkileşimleri ve devlet–piyasa, güç-zenginlik ilişkilerinde aldıkları rolleri de anlamayı gerektirmektedir.¹⁶

¹⁴ **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, s.180.

¹⁵ R. Gilpin, **The Political Economy of International Relations**, Princeton University Press, 1987, s.11.

¹⁶ **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, s.185.

A. ÇEVRE VE SAVAŞ KAVRAMLARI

Genel bir tanımla çevre, “insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır. Böyle bir açıdan bakılırsa çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç kalmamaktadır. Bir başka tanıma göre çevre “evrensel değerler bütünüdür. Bitki, hayvan toplulukları, cansız varlıklar, insanın tarih boyunca yarattığı uygarlık ve onun ürünleri tüm insanların ortak varlığıdır.”¹⁷

Çevre Kanununda yer alan çevre tanımı, yukarıda verilen tanımlara koşutluk göstermektedir. Kanuna göre çevre, bütün vatandaşların ortak varlığı olup, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanmaktadır.¹⁸

Savaşı tanımlamaya gelince her alanın savaşa ilişkin tanımı farklıdır. Hastalıklarla savaşmak, kötülüklerle savaşmak, yoksullukla savaşmak veya daha bir çok alanın savaşa ilgisini saptamak olasıdır. Bu savaşların hepsi bir anlamda bir hasımla yapılan mücadeleyi ifade temektedir. Geniş anlamda incelendiğinde savaşın tanımı aynı türler arasındaki farklı bireyler arasında gerçekleşen şiddet teması şeklinde açıklanabilir. Farklı türdeki hayvanlar arasındaki kavga, iki ilkel kabile arasındaki savaş veya iki modern millet arasındaki düşmanlıklar bu tanıma

¹⁷ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, **Çevrebilim**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s.25-26.

¹⁸ **Çevre kanununda Değişiklik yapılmasına Dair Kanun**, Kanun No. 5491, Madde:2, Kabul tarihi: 26/4/2006, 13 Mayıs 2006 tarih ve 26167 sayılı RG.

girmektedir. Bu tanım hukukçular, askerler, diplomatlar, psikologlar ve sosyologların hepsi için geçerli görülmektedir.¹⁹

Modern devlet sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte, savaş sisteminin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu aşamada uluslararası düzeydeki savaşları iç savaşlardan, devletlerarası savaşları sömürge savaşlarından ayırmak gerekmektedir. Özellikle soğuk savaş sonrasında büyük güçler arasındaki savaşların nicel olarak azalması, Avrupa merkezîyetçi incelemelerin yoğunluk kaybetmesine ve farklı terminolojilerin kullanılmasına yol açmıştır.²⁰

Savaşın kökenleri gizemini hala korumaktadır. Savaş muhtemelen ilk olarak gerekli silaha ve çatışma nedenine sahip avcı gruplar arasında ortaya çıkmıştır. Göçebe avcı grupları avlanabilmek için birlikte hareket etmek zorundaydılar ve avcılar paleolitik çağda (2 milyon yıl öncesiyle buz çağının sonu, yani MÖ 13000 arasındaki dönem) mızrak, neolitik çağda (MÖ 8000-4000) ise yay, ok ve sapan kullanıyorlardı. İspanya, Morella la Villa'da bulunan, neolitik döneme ait meşhur mağara resmi iki okçu grubu arasındaki çatışmayı açıkça göstermektedir. Her şeye rağmen, az sayıda kişinin düzenlediği baskın ve pusular haricinde, büyük insan grupları arasındaki çatışmaların yaygın bulunması pek muhtemel değildir. Genel kabul görmüş fikre göre, savaş, yerleşik yaşama geçişin başladığı dönemde avcı-toplayıcı gruplar ve yerleşik insanlar arasında ortaya çıkmıştır (muhtemelen MÖ 6500'de Batı Asya'da). Bu durumda çatışmanın sebebi, köylerdeki yiyecek ve malların gezici avcı-toplayıcı gruplarca çalınmaya çalışılması olmalıydı. Başka bir açıdan örgütlü savaşın daha geç bir dönemde ve artan nüfusa paralel olarak yeni

¹⁹ Quincy Wright, **A Study of War**, Second Edition, Abridged by Louise Leonard Wright, The University of Chicago Press, Midway Reprint, Chicago, 1983, s.5-9.

²⁰ Vasquez'den aktaran Erkan Büyükkakıncı, "Uluslararası İlişkilerdeki Savaş İncelemelerinde Tarih'in Metodolojik Araç Olarak Kullanımına Bir Bakış", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:6, Sayı:24, Ağustos, Eylül, Ekim 2003, s.87

toprakların ele geçirilmesi ihtiyacından dolayı ortaya çıktığı da iddia edilmektedir. Bu nedenle yaklaşık 4-5 bin yıl önce Avrupa’da neolitik çiftçiler, yeni alanlara yerleşince, mezolitik toplayıcılarla çatışmış ve onları dışarıda tutmak için bölgelerini hendeklerle çevirmişlerdi. ²¹

Savaş kelimesinin anlamı konusunda çok değişik ifadeler ve tanımlamalar bulmak mümkündür. Savaş tanımını yapmak gerçekte birden çok disiplinin alanına girmektedir. Çünkü savaş hayatın her alanını ilgilendiren sosyolojik bir olgudur. Dünya ekonomisi açısından uluslararası sistem seviyesinde değerlendirme yapan Wallerstein, savaşı “mevcut ekonomik aktörlerin lehine işleyen bir dünya pazarı oluşturması maksadıyla kapitalist dünya ekonomisinin kurumsal yapılarını şekillendirme mücadelesi” olarak tanımlamıştır.²²

Devlet seviyesinde inceleme yapan Clausewitz’e göre ise savaş, “düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemi”dir. Clausewitz savaşın politikanın başka araçlarla devamı olduğunu da vurgulamaktadır.²³

Bazı uluslararası hukukçular ve diplomatlar ise Grotius’un tanımını kabul etmektedirler. Grotius, savaşı “güç kullanarak çarpışanlar arasındaki durum” şeklinde tanımlamıştır. Burada güç ile kastedilen kara, hava ve deniz gibi silahlı güçlerdir. Burada çarpışanlar ile kastedilene bireyler, isyancılar ve hukuki olarak eşit olmayanlar arasındaki çarpışmalar dahil değildir. Grotius Savaş ve Barış Hukuku adlı eserinde savaşı uluslararası toplumun doğal durumunun bir parçası olarak sunmuştur. Onun görüşüne göre “devletler arasında savaşa yol açmayacak

²¹ Christon I Archer, John R. Ferris, Holger H. Herwig, Timothy H. E. Travers, **Dünya Savaş Tarihi**, Çev. Cem Demirkan, Tüm Zamanlar Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, Ekim 2006, s.10.

²² Immanuel Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm**, Metis Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1992, s.48-56.

²³ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul, 2007, s.30-48.

hiçbir anlaşmazlık yoktur”. Savaş durumunun yanında barış durumu da vardır. Savaş, uluslararası ilişkilerin doğal bir parçası olduğu için savaş durumu devletler arası ilişkileri düzenleyen kuralların olmaması demek değildir. Grotius için, savaş durumu da barış durumu gibi kurallara bağlıdır. Gerçekte Grotius, Cicero’nun basitçe “uyuşmazlıkları zorlama yolu ile çözme” tanımını eleştirmiş ve savaşın bir müsabaka olmadığını, bir durum olduğunu söylemiştir.²⁴

Cicero’nun bu tanımının temeli, yaşadığı dönemde (M.Ö: 106- 43) kullanılan terminolojide kendisini göstermektedir. Savaş (bellum) kelimesi, düello (duellum) kelimesinden türemiştir. Bu sözcüğün kökü ise iki (duo) kelimesinden gelmektedir. Düelloların bir araya gelmesi ise savaşı oluşturmakta olduğu gibi bir mantık yürütüldüğünde Cicero’nun savaşı neden uyuşmazlığı zorlama yoluyla çözecek bir müsabaka olarak tanımladığı anlaşılmaktadır.²⁵

Sosyolojik bir olgu olarak hayatı etkileyen ve hayattan etkilenen savaş olgusu ve tanımı tarih boyunca değişmiştir. Savaş Soğuk Savaş yıllarında NATO kaynaklarında “Barış yolu ile halledilemeyen mesele veya meselelerin halli için bir devlet veya devletler grubunun diğer bir devlet veya devletler grubuna karşı milli güçlerinin tamamını veya bir kısmını kullanarak yaptıkları bir mücadeledir” şeklinde tanımlanmaktaydı.²⁶

Savaş kavramını güç kullanma olarak ifade etmek içeriğinde var olan şiddeti azaltmamaktadır. Ancak savaş kavramı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra değişime uğramıştır. Gerçekte savaş, tarihi boyunca teknolojide ve toplumda meydana gelen

²⁴ Hugo Grotius, **Savaş ve Barış Hukuku**, çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s.17.

²⁵ Howard Williams, Moorhead Wright, Tony Evans, **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, Çev. Faruk Yalvaç, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.126.

²⁶ Nejat Eslen, **Tarih Boyunca Savaş ve Strateji**, Üçüncü Baskı, Truva Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2005, s.19.

gelişmelerin bir sonucu olarak sürekli değişime uğramaktadır. Bununla birlikte tanımı da değişmektedir. Bu değişim nedeniyle herhangi bir dönem için geçerli olmamaktadır. Yaşamakta olduğumuz Soğuk Savaş sonrası dönemde beklendiği üzere savaşın tanımı değişmiştir. Soğuk Savaş'ın bitiminde meydana gelen ilk çatışmalardan olan Yugoslavya, Ruanda ve Somali yeni tip savaşların ilk örneklerini oluşturmuştur. Bu dönemle birlikte geleneksel savaş kavramı ve tanımı değişikliğe uğramıştır. Yugoslavya'nın dağılmasına neden olan çatışmalar sonrasında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı Karar üzerine kurulan Eski Yugoslavya Savaş Suçluları Mahkemesi (ICTY) tarafından kabul edilen savaş ya da silahlı çatışma tanımı, “Devletlerarasında silahlı güce başvurulduğunda veya hükümet güçleri ile organize olmuş silahlı gruplar arasında süregiden silahlı çatışma halinde veya bir devletin içinde bulunan silahlı gruplar arasında çatışma meydana geldiğinde oluşan durum silahlı çatışma'dır.” Öncelikle hangi dönem olursa olsun savaşta en az iki taraf olmalıdır. Öte yandan bir uluslararası uyuşmazlığın savaş olarak kabul edilebilmesi için askeri çatışma gerekmektedir. Çatışan tarafların meşruiyeti mutlaka gerekmektedir. Tanımda belirtilen “hükümet olmaya istekli organize gruplar”ın meşruiyetinin kabul edilebilmesi için söz konusu grubun terörist bir organizasyon olmaması gerekmektedir. Sonuç olarak “hükümetlere bağlı veya hükümet oluşturmaya istekli meşru organize gruplar arasındaki büyük ölçekli şiddetli çatışma durumu” tanımı savaşı kapsamaktadır.²⁷

Tezimizde savaş ve çevre kavramlarının yanı sıra çok sık rastlanmadığını düşündüğümüz iki kavramda yer almaktadır. Bunlar “ekokırım ve kentkırım kavramlarıdır.

²⁷ Haldun Yalçınkaya, **Savaş, Uluslararası İlişkilerde Güç kullanımı**, 1.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, Ocak 2008,s.40.

Çevre yazınında yeni bir kavram olarak ortaya atılan “ekokırım” 1970’li yıllarda ilk kez Weisberg ve Galston tarafından kullanılmıştır. Ancak Türkçe yazında, araştırdığımız kadarıyla ekokırım üzerine incelemeler, sınırlı bir yer tutmaktadır. Ekokırım çevrenin katli, çevrenin büyük çapta tahrip edilmesi, insan türünün faaliyetleri sonucu ekosistemin yok edilmesi, ekosistem kaynaklarının savurgan kullanımınıdır.²⁸

Ekokırım sözcüğü Vietnam Savaşında “defoliant”²⁹ların kullanımı nedeniyle oluşan çevresel zararı anlatmak için de kullanılmaktadır. Amerikalı Çevrebilimci ve aktivisti Patrick Hossay insan türlerinin endüstriyel uygarlığın küresel çevreye etkileri yoluyla intihara teşebbüs ettiğini belirtmektedir.³⁰

Ekokırma çok yakın bir sözcük olarak kentkırım(urbicide)’dan da söz etmek mümkündür. Türkçe literatürde kentkırım (urbicide) kavramını kullanan ilk bilim adamlarından Prof. Dr. Ruşen Keleş’in “Çevre, Barış, Dünya ve Türkiye” adlı makalesinde, 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgali ile başlayan silahlı çatışmalarla, zengin petrol kaynakları üzerindeki paylaşım kavgasının doğanın çok büyük ölçüde zarar görmesiyle sonuçlandığı vurgulanmaktadır. Kentsel ve tarihi çevresel değerlerin kırma uğratılmasına bir örnek olarak Bosna-Hersek’de, yüzyıllar öncesinden kalan tarihi eserlerin Sırp saldırılarıyla kentkırımına uğramaları verilmektedir

Birinci Dünya Savaşı insan merkezli savaştan teknoloji merkezli savaşa geçişte bir dönüm noktası olmuştur. Artık teknolojinin ve bunun ürünü olan silahların, savaş alanlarında her zamankinden daha fazla yer alması gerekmektedir.

²⁸ Ecocide, Tom Turnipseed, (<http://www.commondreams.org/views05/0722-30.htm>), (14.11.2008)

²⁹ Yaprakları döken ilaç.

³⁰ Commit suicide yerine commit ecocide kullanarak Bknz.Patrick Hossay, **Unsustainable: A Primer for Global Environmental and Social Justice**, Zed Books, London, 2006, s.22-34.

İkinci Dünya Savaşı'nda ekonomiler sadece nicelik olarak değil, nitelik olarak da ön plana çıkmıştır. Teknoloji ve bilim askeri gücün temeliydi ve gelişmeleri, savaş alanlarını doğrudan etkileyip devrim etkisi yapıyordu. ³¹

B. SAVAŞIN ÇEVREYE ETKİLERİ

Çevre karşımıza bir güvenlik sorunu olarak çıkmaktadır. Çevre sorunsalı artık bir güvenlik sorunu teşkil etmektedir. Güvenlik sadece askeri güvenlik olmaktan çıkmakta, artık bir ülkenin milli güvenlik kavramına su havzaları, tarım alanları, ormanlar, genetik kaynaklar, iklim gibi çevresel değerlere yönelik tehditler de dahil olabilmektedir. Artık güvenliği şu şekilde tanımlamak mümkündür: Güvenlik sadece dışarıdan gelen askeri bir tehdit altında olmamak değildir. Bunun yanı sıra, insanların sosyo-ekonomik açıdan yeterli koşullarda yaşama, sahip olduğu kültürel kimliği yaşatıp koruyabilme ve yaşamsal tehdit üretmeyen çevresel koşullarda yaşama hakkıdır. ³²

Kayıtlı tarihin başlangıcından bu yana çevre kasıtlı olarak savaş kurbanı edilmiştir. 5000 yıl önce savaştan Mezopotamyalı şehir devletleri düşmanlarının tarlalarını sel basması için bentler açmışlardır. Yahudi İncili,

³¹ Archer, Ferris, Herwig, Travers, a.g.e., s.462.

³² Küreselleşme ve Ulusal Güvenlik Devleti: Geri Dönüş Mümkün Mü ? Özlem Kaygusuz, (www.mulkiyederji.org/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=35&&Itemid=2), (17.01.2009).

Hakimler Kitabında Kral Abimelech'in Shechem³³ tarlalarını tuzladığını anlatmaktadır.³⁴

Kimyasal savaş silahların en eski kullanımıyla yaşittir. İlkel insanların zehirli okları avcılık amaçları için kullanmalarının yanı sıra, kabileler arası savaşlarda da silah olarak kullanılmışlardır. M.Ö.431'de Spartalılar Atina şehirlerine karşı bunaltıcı kükürt dioksit bulutları oluşturmak için yanan kükürt fırlatmışlardır.³⁵

M.Ö.146 yılında Kartaca yakınlarında tahıl üretimini engellemek için Romalıların düşmanlarının tarlalarını tuzlamalarından başlayarak, yakın zamanda Irak Nükleer tesislerinin bombalanmasına kadar süregelen olaylar savaş nedeniyle yapılan bir çevresel yıkım olarak kabul edilmektedir.³⁶

Daha yakın tarihte General Sheridan³⁷ 1865'te Kızılderilileri yok etmek için bizon sürüleri katliamı yapmış, Shenandoah vadisindeki hemen tüm tahıl alanını tahrip etmiştir.³⁸

Alman General Alfred Jodl, Nürnberg mahkemelerinde işgal topraklarında "scorched earth" taktikleri uyguladığı gerekçesiyle savaş suçu işlemiş olarak kabul edilmiştir.³⁹

³³ Bugünkü Nablus'un 2 kilometre doğusu.

³⁴ War and Environment, war can wreck landscapes and ecosystems as well as people, Sarah DeWeerd, (<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=27966132&site=ehost-live>), (05.12.2007)

³⁵ Chemical Warfare, ([file:///C:/Documents and Settings/sensey/Desktop/Chemicak Warfare-History,Types](file:///C:/Documents%20and%20Settings/sensey/Desktop/Chemicak%20Warfare-History,Types)), (31.01.2009)

³⁶ The Environmental Consequences of War, (<http://sierraclub.ca/national/postings/war-and-environmental.html>), (03.01.2008)

³⁷ Amerikan İç Savaşında yer almış bir ordu mensubu. 1864'de Shenandoah Vadisinde Konfederasyon kuvvetlerini yenmiş, vadinin alt yapısını yok ederek dünyada "scorched earth" taktığının ilk uygulayıcılarından biri olmuştur. **General Phil Sheridan**, (www.sonofthesouth.net/union_generals/sheridan/general-phil-sheridan.htm-22k), (21.01.2008)

³⁸ The Environment and Military Strategy, (<http://airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/cc/fisher.html>), (18.01.2008)

³⁹ Scorched Earth politikası savaş alanında ilerlerken veya geri çekilirken düşmana yararlı olabilecek herhangi bir şeyi yok etmeyi kapsayan askeri bir taktiktir. İlk zamanlarda sadece düşmanın gıda

Yüzyıllardan bu yana savaş insanları yalnız çatışmalarla ve bunun sonucunda meydana gelen ölüm ve yaralanmalarla değil; meydana getirdiği yıkıcı hasarlar ve bilinçli tahrip yolu ile de çevresel yıkıma neden olması sonucu da olumsuz etkilemiştir. Savaşta taraflar askeri amaçlar için doğayı kullanmaktadırlar. Savaş faaliyetlerinin çevreyi kirletici ve tahrip edici bir etkisi bulunmaktadır. Silah teknolojisindeki gelişmeler sonucunda silahların yıkım ve tahrip gücü arttıķça çevreye verecekleri zararda artmaktadır. Birleşmiş Milletlere göre “Bugün yaşanan hava kirliliği, toprak kirliliği yer altı ve yerüstü kaynakları kirliliği, tehlikeli atıklar gibi çevre sorunlarının % 34’ü savaşlar, yeni silah sistemlerinin geliştirilmesi çalışma; deneme ve harcamalarından kaynaklanmaktadır.”⁴⁰

Günümüzde devletler çevre korumayı yüksek politika konusu olarak görmemekte, silahlanmayı yüksek politika konusu olan savunma için şart gördükleri için çevreye değil, silaha bütçe ayırmaktadırlar.

Savaş sırasında çevre farklı biçimlerde zarar görmektedir. Konvansiyonel silah kullanımı sonucunda doğal habitat zarar görmekte, çevre değerleri askeri amaçla tahrip edilmekte, zehirli kimyasal maddelerle ormanlar veya bitki örtüsü yok edilmektedir. Silahlı Kuvvetler ormanları ve diğer ekosistemleri hedefleyerek, düşman kuvvetlerini sığınma, barınma ve gıdadan mahrum bırakmak istemektedir. Silahlı çatışmanın neden olduğu mülteci hareketleri ve diğer karışıklıklar orman ve doğal hayatın kaynaklarını tüketmekte, çatışma sonrasında ise yasadışı ağaç kesimi, mayın döşenmesi ve yasak avlanma diğer problemler olarak ortaya çıkmaktadır.

kaynaklarına ulaşımını engellemek için mahsulü yakmak olarak tanımlandıysa da modern çağda yiyecek stoklarından daha fazlasını kapsamakta, barınma, ulaşım, haberleşme ve endüstriyel kaynakların yok edilmesini içermektedir.

((<http://britannica.com/EBchecked/topic/529309/scorched-earthpolicy>)),(21.01.2008)

⁴⁰ War, History, Vietnam War, Persian Gulf War, Internal Conflicts, (<http://pollutionissues.com/Ve-Z/War.html>)), (21.01.2008).

Barış zamanında da askeri faaliyetler ve savaşa hazırlık aşaması çevreye zarar vermektedir.⁴¹

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren çevresel yıkım düşmanların ortadan kaldırılması için bir savaş kazanma stratejisi olarak kullanılmıştır. Ruslar, gerek Napolyon'un seferi sırasında gerekse İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler tarafından kullanılmasını önlemek amacıyla kendi mahsullerini ve evlerini tahrip etmişlerdir. Teknolojideki ilerlemelerle birlikte, savaşın çevresel etkileri de daha şiddetli ve daha uzun süreli görülmeye başlanmıştır.⁴²

Modern savaşların çevresel etkilerini üç grupta değerlendirebiliriz: Savaşa hazırlığın çevreye etkileri, savaşın çevreye doğrudan etkisi, savaş sonrası devam eden çevresel etkiler.

B. 1. SAVAŞA HAZIRLIĞIN ÇEVREYE ETKİLERİ

1945 yılından sonra dünya üzerinde yaşanan iki önemli gelişmeden biri Soğuk Savaş, yani sanayileşmiş ülkelerin iki düşman kampa ayrılması; diğeri ise sömürge yönetimlerinin, yani Asya ve Afrika'daki Avrupa İmparatorluklarının sona ermesidir. Soğuk Savaş sanayileşmiş ülkeler arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemiş; sömürgeciliğin sona ermesi (dekolonizasyon) ise gelişmiş ülkelerin dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerini değiştirmişti ve bu ikisi birlikte, siyaset oyununa yeni oyuncular eklemiş ve onun yapısı üzerinde devrimci bir etki yaratmıştı. Soğuk Savaş döneminde dünya üzerindeki en güçlü devletler, şaşırtıcı derecede uyumlu ittifaklar

⁴¹ War, History, Vietnam War, Persian Gulf War, Internal Conflicts, (<http://pollutionissues.com/Ve-Z/War.html>), (21.01.2008).

⁴² The Environmental Impacts of War, (<http://www.islandpress.org/eco-compass/war/index.html>), (12.03.2009)

kurmuş ve ulusal servetlerinin çok büyük kısmını savunma harcamalarına ayırmışlardı. ABD’de 1919-1939 yıllarında GSMH’nin % 1’i savunmaya harcanırken, 1950-1989 yılları arasında bu oran % 9’a yükselmişti. SSCB ise daha ileri giderek GSMH’sının % 33’ünü askeri harcamalara ayırmıştır. Bu ittifaklar, en öldürücü silahlara sahipti ve insanlığın sahip olduğu en büyük silahlanma yarışının, özellikle de kitle imha silahları alanında, tarafları olmuşlardı . Nükleer, kimyasal, ve biyolojik silahlar savaşın sınırlarını ve askeri gücün sahip olduğu değeri yeniden belirlemişti.

2008 yılında en yüksek askeri harcamaları yapan 15 ülke		
	Harcama (milyar ABD Doları)	Dünyadaki payı (%)
ABD	607	41.5
Çin	(84.9)	(5.8)
Fransa	65.7	4.5
İngiltere	65.3	4.5
Rusya	(58.6)	(4.0)
Almanya	46.8	3.2
Japonya	46.3	3.2
İtalya	40.6	2.8
Suudi Arabistan	38.2	2.6
Hindistan	30.0	2.1
Güney Kore	24.2	1.7
Brezilya	23.3	1.6
Kanada	19.3	1.3
Avustralya	18.4	1.3
İspanya	19.2	1.3
(): Tahmini rakam		

43

ABD askeri analistleri tüm dünyanın silah üretimi, ordu, donanma, hava kuvvetleri ve savaşları finanse etmek için her yıl 1.000.000.000.000 (1 trilyon) ABD Dolarının üzerinde yatırım yaptıklarını hesaplamaktadırlar. II. Dünya savaşı sırasında 35

⁴³The 15 countries with the highest military expenditures in 2008
(<http://www.sipri.org/yearbook/2009/files/SIPRIYB0905.pdf>), (03. 10. 2009)

milyonun üzerinde insan hayatını kaybetmiştir ve o zamandan bu yana çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere, 150'nin üzerinde çatışmada, 20 milyondan fazla insanın öldüğü iddia edilmektedir.⁴⁴

Savaşa hazırlığın çevresel yansımaları üç ana yapıda karşımıza çıkmaktadır; silahlı güçlerin bölgeye yerleşimi için doğal yapının tahrip edilerek çevrenin ordu gereksinmelerine göre yeniden düzenlenmesi, silah sistemlerinin hazırlanması nedeni ile oluşan çevresel kirlilik ve silahların test edilmesi ile askeri tatbikatların çevreye olan yıkıcı etkisi. Askeri amaçlı havaalanları, üsler, silah ve cephane depoları geniş araziler gerektirmektedir. Kimyasal, biyolojik nükleer ve geleneksel silahların üretimi, depolanması ve test edilmesi için ayrılmış milyonlarca dönüm arazi bugün ileri derecede kirlenmiştir ve askeri amaçlı kullanımı durdurulsa bile yeniden doğal yaşama kazandırılması teknik ve mali nedenlerle adeta imkansız bulunmaktadır. Savaşa hazırlık amacıyla yapılan askeri tatbikatlar için geniş toprak parçalarına gereksinim duyulmaktadır. Bu tatbikatlar sırasında hava ve kara bombardımanları, tank ve zırhlı araç hareketleri gibi nedenlerle, sıklıkla tüm doğal yapı tahrip edilmiştir. Bunun sonucu olarak toprak kirliliği, hava kirliliği, yer altı ve yer üstü su kaynaklarının kirliliği ve o bölgedeki yabanıl yaşamın(kuşların göç yolları gibi) zarar görmesi gibi olumsuz çevre etkileri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca eskiyen silah sistemlerinin imhası ve zehirli askeri atıklar da çevre kirliliğine neden olmaktadır. Bugün 1700'ü ABD ordusuna ait 20 binin üzerinde alanın zehirli askeri atıklarla kirlendiği bilinmektedir. Bu alanların temizliği için milyarlarca ABD Dolarına gereksinim bulunmaktadır. Halen 30.000 tonun üzerinde kimyasal silah

⁴⁴ Special Focus: The Deadly Winds of War, (<http://nzdl.sadl.uleth.ca/cgi-bin/library?e=d00000-00--of0edude00-0-10-0-=prompt-10outfZz-8-00-&>), (12.04.2008).

imha edilmeyi beklemektedir ve bunun yaklaşık maliyetinin 65 milyar ABD Doları olduğu hesaplanmaktadır.⁴⁵

Nükleer silah üretimi ve deneyleri, hava ve deniz bombardımanları, kara mayınları ve savaş araç ve gereçleri, toksin ve atıkların kullanımı ve depolanması; bu dört faaliyetin insan nüfusu üzerine önemli çevresel etkileri bulunmaktadır. Nükleer silah teknolojisi II. Dünya Savaşı sırasında başlatılmış, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki soğuk savaşta geniş kapsamlı bir endüstriyel girişim olarak gelişmiştir. Nükleer silah teknolojisi çevre için potansiyel tehlike arzeden özellikler taşımaktadır. Çeşitli üretim ve deneme süreçlerinde ortaya çıkan radyoaktivite insan dahil tüm biyolojik türlerin sağlığına ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Korumasız nüfus ve ekosistemler üzerine yapılan epidemiyolojik⁴⁶ çalışmalar temel alınarak sağlık riski değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu tip çalışmalar daha çok nükleer silah üretim ve depolama tesislerinin bulunduğu alanlarda gerçekleştirilmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısında başlıca nükleer güç kaynaklarında yapılan nükleer silah test programlarında radyoaktiviteye rastlanmıştır. Bunlardan en iyi bilineni ABD'deki askeri silah üretiminden dolayı ortaya çıkan radyasyon olmaktadır. ABD Hükümeti nükleer ve diğer toksik maddelere mesleki nedenlerle maruz kalan 3000'den fazla halen çalışmakta olan ve/veya emekliye ayrılmış personele tazminat ödemiştir.⁴⁷

⁴⁵ The Environmental Impacts of War, (<http://www.islandpress.org/eco-compass/index.html>), (12.03.2009)

⁴⁶ Epidemiyoloji hastalıklarının insan topluluklarındaki dağılımını ve bu dağılımı belirleyen etkenleri istatistik yöntemleriyle inceleyen tıp dalı, **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Epidemiyoloji, 15. Basım, İstanbul, 1989, Ana Yayıncılık, Cilt 8, S.220.

⁴⁷ **Environment and Health: 5. Impact of War, Jennifer Leaning**, (http://www.collectionscanada.gc.ca/eppp-archive/100/201/300/cdn_medical_association/cmaj/vol-issue-9/1157ihtm), (05.01.2006)

B. 2. ÇEVRENİN SAVAŞ SIRASINDA MARUZ KALDIĞI ETKİLER

Kimyasal savaş, düşmanı öldürmek veya zarar vermek için düşmanı, tarımsal ürün gibi kaynaklardan veya düşmanın saklanması için elverişli yeşil bitki örtüsünden (gölgelik) mahrum etmek için doğal veya sentetik (insan yapımı) maddelerin kullanımını içermektedir. Kullanılan kimyasalların büyük bir bölümü insan veya bitki hayatı için zehirli olarak bilinmektedir. Bazı durumlarda normalde zararsız olduğu iddia edilen kimyasallar düşman çevresine zarar vermek için kullanılmaktadır. Bu düşmanın ekonomik sistemini bozma eylemidir ki ekokırım olarak nitelendirilmektedir. Bir savaş aracı olarak kimyasalların kullanılarak düşmana zarar verme imkanları kimyasalları kullanan kuvvetlere çok sınırlı risk yüklemektedir. Bir şehrin su deposunu zehirlemek saldırıda bulunan ordu için bir tehdit oluşturmamaktadır. Ancak bu hareket şehri savunan binlerce insanın ölümüne neden olacaktır. Bir çok durumda kimyasallar düşman tarafından iş işten geçtikten sonra algılanmaktadır. Zehirli kimyasalların savaş sırasında büyük ölçüde kullanımı ilk olarak I. Dünya Savaşı sırasında olmuştur. 100.000 tondan fazla öldürücü kimyasal, siperlerdeki direnci kırmak için tüm taraflarca kullanılmıştır. Bu zehirleyici kimyasallar neredeyse tamamı askeri personel olmak üzere 100.000 kişinin ölümüne, 1.2 milyon kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. ⁴⁸

1940'ların başında Manhattan Projesi⁴⁹ olarak da bilinen atom bombası sadece Hiroşima ve Nagazaki'de yıkıcı ve vahim sonuçlar oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda yapımı da ABD'de uzun süreli radyoaktif bir kirlenme meydana

⁴⁸ **Chemical Warfare**, ((file://C:\Documents and Settings\sensey\Desktop\Chemical Warfare-History.Types.)), ((3101.2009))

⁴⁹ ABD yönetiminin yürütülen, ilk atom bombasının üretilmesiyle sonuçlanan araştırma projesi **The Manhattan Project: An Interactive Story**, ((www.cfo.doe/me70/manhattan)), (02.09.2009)

getirmiştir. 1939 Nobel ödülü sahibi fizikçi Niels Bohr ABD'nin bir atom bombası yapmasının mümkün olduğunu ancak bunu ülkeyi dev bir fabrikaya dönüştürmeden yapamayacağını belirtmiştir. Soğuk savaşın bitimini izleyen yıllarda 1991'de Hanford, Washington, Oak Ridge, Tennessee ve Rocky Flats, Colorado'da su, hava, yer altı ve yerüstü suyu, toprak, bitki örtüsü ve yaban hayatı radyoaktivite sinyalleri vermektedir. Sovyetler Birliği'nin nükleer programı da benzer problemler yaratmıştır. Dünyadaki en kirlenmiş şehir olarak adlandırılan ve "gizli şehirler"den olan Çelyabinsk'de olduğu gibi.⁵⁰

Tüm tarih boyunca savaş sırasında fiziksel çevre ve dünya ekolojisi yenilmesi gereken lojistik problemler olarak kabul edilmişlerdir. II. Dünya Savaşında Pasifik Okyanusunda tüm tropik adalar hem müttefikler hem Japonlar tarafından çatışmanın doğal bir sonucu olarak aşındırılmış, çıplak bırakılmışlardır. Bu adalardaki yerel kuş ve hayvan nüfusunun soyları tükenmiştir. Batı bölgelerinde Alman ve Müttefik Kuvvetleri Kuzey Afrika'daki bitki örtüsünü fırtınalar ve çölleşmeyi arttırarak yok etmişlerdir. Almanlar Adriyatik kıyısında hardal gazı taşıyan bir Müttefik gemisini batırmışlardır. Bu kimyasalın zamanla serbest kalmasından doğacak yoğun toksik etkinin bu alanda 400 yıl daha bitki ve hayvan yaşamına tehdit oluşturması beklenmektedir. II. Dünya Savaşında Norveçliler heyelanı, toprak kaymasını teşvik etmişler, Almanlar ise zengin Çek gürgen ormanlarını katletmişlerdir. Vietnam'da Ho Şi Minh askerlerinin saklandığı zengin yarı tropik ormanlar ve askeri önemi olan diğer alanlar sık yapraklı oldukları için

⁵⁰ **War-History, Vietnam War, Persian Gulf War, Intenal Conflicts,** (<http://pollutionissues.com/Ve-Z/War.html>), (19.02.2008)

toksik kimyasalların kullanılması sonucu yok edilmişlerdir. Vietnam'daki pirinç tarlalarının da büyük bir bölümü drenaj yapılarak çoraklaştırılmıştır.⁵¹

20. yüzyılda gelişen silah teknolojileri savaşları daha da yıkıcı hale getirmiştir. Hava bombardımanları, uzun menzilli füzeler, kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar hem sivilleri hedef durumuna getirmiş; hem de daha çok ve daha uzun süre etkili çevresel hasarlara neden olmuştur. Özellikle 2. Dünya Savaşından itibaren endüstriyel tesislerin, sivil yerleşim alanlarının ve kentlerin alt yapı sistemlerinin askeri hedef olarak görülüp bombalanması sivil kayıpları askeri kayıpların çok üzerine çıkardığı gibi; savaş sonrası da etkisini sürdüren çevresel yıkımlara neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında sivil yerleşim yerlerinin havadan bombalanması sonucunda yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir. 1945 Martında Tokyo'nun bombalanmasıyla 100.000-200.000, Hiroşima ve Nagazaki'de atom bombalarının şiddetli etkileri sonucu yaklaşık 200.000 kişi ölmüştür. II. Dünya Savaşında hava bombardımanları yoluyla ormanlar, çiftlikler, ulaşım ve sulama şebekelerinin yok edilmesi çevreye zarar veren sonuçlar doğurmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Londra, Coventry, Berlin, Dresden gibi şehirler hava saldırılarından büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Sadece Berlin'de 125.00 kişi ölmüş, binaların yarısı ile endüstriyel tesislerin üçte biri yerle bir edilmiştir. Almanya'nın Dresden şehrinde 1945 Ocağındaki hava saldırıları sonucu 50.000 kişi hayatını kaybetmiş, mimari olarak önemli sayılan bir çok bina dahil şehrin yaklaşık 650 hektarı tahrip edilmiştir. 1942-1943 yılları arasında Rusya'nın Stalingrad (bugünkü Volgograd) şehrinde de bombalar çok zarar vermiş, 40.000 sivilin yanı sıra 624.000 Sovyet ve Alman askeri hayatını kaybetmiş, 91.000 asker savaş esiri olmuştur. Son kırk yılda Kamboçya'nın

⁵¹ The Environment and Military Strategy, (<http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/cc/fisher.html>), (18.01.2008)

Phnom Penh, Vietnam'ın Saygon (bugünkü Ho Şi Minh) Afganistan'ın Kabil ve Kuveyt'in Kuveyt şehri silahlı çatışmadan yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Fakat en çok zarar gören şehirler 6 Ağustos 1945'de atom bombası atılan Hiroşima ve Nagazaki'dir. Hiroşima'da 100.000, Nagazaki'de 40.000 kişinin öldüğü bu olayın, insan sağlığına etkileri hala devam etmektedir. Bombanın radyoaktif etkileri geniş bir alandaki bitki örtüsü ve canlıları etkilemiştir. Yakın geçmişte, Balkanlardaki çatışmalarda NATO Belgrad ve civarını bombalamıştır. Bunun sonucu olarak oluşan hasar ve kirlilik çeşitli raporlar ile belgelenmiştir. Hasar gören petro-kimya tesisleri havaya, suya ve toprağa zehirli maddeler salmıştır. Amonyak ve plastik üreten fabrikalar da hedef alınmış ve bunun sonucu olarak klor, etil diklorür, hidroklorik asit ve vinil klorür açığa çıkmış, hava kirliliği ve sağlık riski oluşturmuştur. Bu tür fabrikalardan ve rafinerilerden yayılan petrol ve diğer kimyasallar Sırbistan'da su üstü ve su altı kaynaklarını kirletmiştir. Tuna nehri üzerindeki oluşan petrol ve yağ tabakaları aynı zamanda hidroklorik asit ve cıva unsurlarını da içeriyordu. Bu kimyasallar nehir boyunca, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan sınırları içinde bitki örtüsü ve canlıları etkilemiştir.⁵²

1960'ların başında ABD Kuzey Vietnam'a karşı Güney Vietnam'ın yanında yer alarak 1961-1975 yılları arasında askeri operasyonlara katılmıştır. Vietnam'daki iç savaş sırasında ABD ordusu bir çok askeri operasyon sırasında bir "harassing agent" kullanmıştır. Bu kimyasal, CS olarak bilinen göz yaşartıcı gazdır. CS'in insanlara karşı öldürücü olmadığı kabul ediliyordu. Ancak savaşılan alanı 15-45 gün arası barınılamaz, oturulamaz hale getiriyordu. Güney Vietnam'da 9000 ton civarında göz yaşartıcı gaz 1 milyon hektara uygulanmıştır. Her ne kadar CS

⁵² **The Environmental Impact of War & Terrorism**, A.M.Mannion, ((www.lenntech.com/environmental-effects-war.htm)),(22.01.2009).

öldürücü olarak tanımlanmadıysa da yer altı sığınakları ve kapalı alanlarda kullanıldığında bir kaç yüz ölüm kaydedilmiştir. Vietnam Savaşı sırasında göz yaşartıcı gaza ek olarak ABD ordusu bir savaş silahı olarak herbisitlerin kullanımına ağırlık vermiştir. Herbisitler yabancı otları öldürmek için kullanılan kimyasallardır. Herbisitlerin kullanım amacı iki yönlüdür. Birinci amaç düşmanın ekinlerini yok ederek gıda temininden mahrum etmek, ikinci amaç ise düşman birliklerinin kolaylıkla saklanabileceği orman örtüsünü yok etmektir. En çok kullanılan herbisit çeşidi portakal gazıdır. Portakal gazı hektar başına 25 kilogram püskürtülmüştür. Bu oran ormancılık alanındaki orman kontrollerinde kullanılan benzer kimyasalların 10 katını oluşturmaktadır. Vietnam'da bu kadar yüksek bir oranın kullanılmasının nedeni Vietnam ekosisteminin yok edilmek istenmesidir. Güney Vietnam'ın mangrov⁵³ ekosisteminin % 36'sı yani 110.000 hektarı herbisit püskürtme programına, portakal gazına tabi tutulmuştur. Vietnam'ın yüksek yaylalarındaki yağmur ormanları da herbisit püskürtme programından nasibini almıştır. Bu ormanlar çok katmanlı gölgelikler oluşturmaktaydı. Sonuç olarak herbisitler yüksek ağaçların % 10'unu öldürmüştür.⁵⁴

Amerikan ordusu Vietnam savaşı sırasında Portakal Gazı kullanarak çevresel kısıymı askeri bir taktik olarak uygulamıştır. Portakal Gazı ürünü yok ederek köylülerin ürün almasına ve gerillaların saklanmasına engel olmak için tropik ormanları yoğun yapraklarından arındırmak için kullanılmıştır. Portakal Gazı

⁵³ Mangrove: *gelgit sonucu oluşan haliçlerde, tuzlu bataklıklarda ve çamurlu kıyılarda sık ormanlar oluşturan bazı ağaç ve çalı türlerine ve oluşturdukları ormanlara verilen ad. Verbenaceae, Rhizorhoraceae.*

Bknz. **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Mangrov**, 15. Basım, İstanbul, 1989, Ana Yayıncılık, Cilt 15, s. 281.

⁵⁴ **Chemical Warfare**, ((file://C:\Documents and Settings\sensey\Desktop\Chemical Warfare-History, Types..)), (3101.2009)

Vietnam’da doğumsal kusurlar, ani düşüklükler, deri ve akciğer kanserleri, çocuklarda düşük IQ ve duygusal problemler gibi çeşitli sağlık sorunlarına yol açmıştır.⁵⁵

Bu doğuma bağlı bozukluklar ve prematüre ölümler ABD Vietnam Savaşı emeklilerinde de görülmektedir. Vietnam’da ABD Deniz Kuvvetleri komutanı Amiral Elmo Zumwalt Sr., anılarını anlattığı “My Father, My Son” adlı kitabında Amerikan denizcilerinin pusuya düşürülmesine engel olmak için deniz kıyısının, yapraklı bitkilerden arındırılmasını savunmaktadır. Amerikan savaş emeklileri Portakal Gazına maruz kalmaktan doğan hastalıklar için tazminat almışlardır. Vietnam savaşı modern çağ savaşlarının tüm ekosisteme karşı yıkıcı etkilerinin ortaya çıktığı ilk silahlı çatışma olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶

Portakal Gazı yukarıda da belirtildiği gibi en yaygın olarak kullanılan kimyasal olmuştur. Bu programın öncelikli hedefleri ülkenin denizden uzak sert ağaç ormanları ve Mekong deltasının eteklerinde bulunan mangrov topluluğudur. Asıl hedef sık yapraklı bitki örtüsünde saklanarak, özgür hareket ederek ABD kuvvetlerine pusu kuran Kuzey Kurtuluş Gücü Askerleri, Vietkong gerillaları olmuştur. Bu bölümde anlatılacağı üzere Vietnam’daki ABD ordusunun faaliyetleri, bir askeri strateji olarak çevrenin kasıtlı olarak yok edilmesi yani ekokırım kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aslında bu bir ilk teşkil etmemektedir. Vietnam’da Portakal Gazının kullanımı veya Amerikan “püskürtme” programı İngilizlerden ilham alınarak başlatılmıştır. İngilizler Malaya’da bir isyan bastırmada isyancıların saklandığı vahşi ormanları yok etmek için kimyasal silah kullanmışlardır. Kimyasal spreyleerin kullanımından iki veya üç hafta sonra ağaçlar

⁵⁵ **The Environmental Consequences of War**, (<http://sierraclub.ca/national/postings/war-and-environment.html>), (03.01.2008)

⁵⁶ **War, History, Vietnam War, Persian Gulf War, Internal Conflicts**, (<http://pollutionissues.com/Ve-Z/War.html>), (21.Ocak.2008)

yapraklarını dökmekte ve aylar boyunca çıplak kalmaktadırlar. Bu durum Vietnam'da ABD ordusu için bir nimet oluşturduysa da aslında tropik ormanların felaketi olma özelliğini taşımaktaydı. Ağaçların meydana getirdiği gölgelik, binlerce çeşit böcek, yüzlerce kuş için yani biyoçeşitlilik için büyük bir havza niteliğini taşımaktaydı. Vietnam kıyılarında yer alan mangrov topluluğu ise bundan daha kötü etkilenmiştir. Mangrov bitkisi doğası gereği diğer türlerin yaşayamadığı toprak ve denizin kesişme noktasında büyümektedir. Kökleri deniz suyunu, tuzunu süzerek kullanmaktadır. Kimyasal spreyle bu filtre mekanizmasına müdahale ederek bitkilerde öldürücü dozda tuz toplanmasına neden olmuştur. 1969'da Rung Sat özel mntikasında yapılan araştırmalarda 80 civarında tür kuştan sayı olarak yüzlerce beklenirken, 12 türe ait 64 kuşa rastlanmış, omurgalı olarak da bir timsah gözlemlenmiştir. 1980'lerin ortalarında Vietnamlı ekolojistler tarafından yapılan bir araştırmaya göre el sürülmemiş ormandaki 145-175 arası kuş türü ve 30-35 arası memeli hayvan sayısına karşılık, spreye maruz kalmış orman ve bölgede sadece 24 kuş türü ve 5 memeli hayvan türüne rastlanmaktadır.⁵⁷

Mangrov topluluğu Vietnam'da yaklaşık 300.000 hektara ulaşmaktadır. 1957'den başlayarak bu miktarın 151.000 hektarı savaş sırasında herbisid püskürtmeye maruz kalmıştır. Herbisid püskürtme projesi Amerikan Hava Kuvvetleri tarafından "Ranch Hand" kod adı ile başlatılmıştır. Amerikan Hükümeti bu büyük çapta kampanyayı üç amaçla yürütmekteydi. Bunlar Sınır bölgelerinde güvenliği sağlamak, Kuzey Kurtuluş Gücü Askerlerini (Viet Kong) merkez şehirlerden uzak tutarak, pirinç tarlalarını yok ederek, Viet Kong askerlerini açlığa mahkum etmek, saklanmalarını önlemek için vahşi ormanı mahvetmekti. Savaşın

⁵⁷Sarah DeWeerd, a.g.e. s.2.

sonunda 72 milyon herbisid, 13 milyon ton patlayıcı ve 400.000 napalm bombası kullanılmıştı.⁵⁸

Ekokırım kavramından ilk kez,1970 yılında 1964-1965 yılları arasında Vietnam'a Amerikan müdahalesi ile ilgili "Ecocide in Indochina" adlı kitabında Barry Weisberg tarafından değinilmiştir. Weisberg, Ekokırım teriminin 1970 yılının şubat ayında Washington, D.C.'de Savaş ve Ulusal Sorumluluk Konferansında, Yale Üniversitesinden Profesör Arthur W. Galston tarafından kullanıldığını, Galston'ın çevrenin kasıtlı olarak yok edilmesini yani Ekokırımı yasaklayan yeni bir uluslararası anlaşma önerdiğini belirtmişti. Weisberg bu terimin kökeninin bilinmediğini, ancak Vietnam'daki kimyasal savaşın akabinde savaş suçları teorisi ile ilgili olarak, soykırıma eş bir kavram gerekliliği ile ortaya çıktığını vurgulamıştır. Ekosistemlerin sistematik ve kitle imhasını sembolize edebilmek için ekosistem ve soykırım sözcükleri beraber kullanılmıştır. Bu terim doğal çevrenin kasıtlı olarak imhası anlatılmak için kullanılmaktadır ki bunun sonucunda çevresel bir felaket tetiklenmektedir. Weisberg Vietnam Savaşı sırasında ABD'nin çevresel kırım stratejisini incelemiştir. Bu savaş sırasında Amerikan Ordusu portakal gazı, beyaz gaz, mavi gaz başta olmak üzere 77 milyon litre defoliant kullanmıştır. Bu yaklaşık 20.000 kilometrekare orman ve ekilebilir tarım arazisini ve 500.000 hektar mangrov ormanını yok etmiştir. Yani toplam olarak Güney Vietnam toprağının yaklaşık % 20'sini yok etmiştir. Portakal Gazının içinde bulunan dioksin yoğun zehirleyici bir kimyasal olmakla kalmayıp, doğada uzun dönemli etkilere neden olmaktadır. 30 yıl sonra bile gıda zincirinde kalıntılara rastlanmaktadır. İlk uygulamadan hemen sonra bitki örtüsünün büyük bir bölümü mahvolmuştur. En simgesel türlerden biri

⁵⁸ **Ecological Effects of Herbicide Use on Mangroves During the Vietnam War**, Abraham Parker, Danielle Ogurcak, Jennifer Rice, ((<http://www.rso.cornell.edu/ursus/fa99vietnam.html>)), (07.01.2008))

olan tatlı su yunusu, turna balığı, vahşi asya fili, değişik türlerdeki geyikler, bir tür balıkçıl ise tamamen yokolmuştur. Vietnam'da uygulanan diğer metodlar ise buldozerle ormanın yerlebir edilmesi, napalm bombalarıyla orman yangınları çıkarılmasıdır. Bu açıklamaların ışığında ekokırımın kökeninde askeri anlaşmazlıkların olduğu sonucuna varmak kaçınılmazdır. Verdun'den Hiroşima'ya iki dünya savaşı, 20.yüzyıldaki silahlanma yarışı tüm dünyada ciddi çevresel hasara neden olmuştur. Ekokırım kavramı kitle imha silahlarının(nükleer, biyolojik ve kimyasal) kullanımını, doğal felaketlerin insan eliyle oluşturulmasını(volkanik patlamalar, seller ve depremler), defoliantların ve patlayıcıların askeri kullanımını, ormanların yerle bir edilmesini, iklim değişiklikleri yaratma girişimlerini, canlı türlerinin askeri amaçlarla değiştirilmesini içermektedir. Hukuki açıdan Ekokırım kendine özgü bir suç olarak ilk defa Vietnam Savaşı çerçevesinde görülmüştür. Ancak bugün bile çok az ülkenin ceza kanununda yer almaktadır. Bugün ekokırımla karşılaşan çok az ülke bu suçu 8 ile 15 yıl hapis cezası ile cezalandırmaktadır. Örneğin Chernobyl nedeniyle Ukrayna'da. Ekokırım kavramına özel ilgi gösteren bir diğer araştırmacı Franz Broswimmer insan ve doğa arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Askeri müdahalenin yanısıra ekokırım nedenlerine nüfus artış baskısı ve ekosistemlerin insanlık adına sömürülmesini de katmaktadır. Dünya nüfusunun hızlı artışının (2000 yılında 6.1 milyar iken, 2025 yılında 8 milyar), sürdürülemeyen tüketim modelleri, aşırı tarımsal uygulamalar, ormansızlaştırma, ekosistemlerin kırılması, doğal kaynakların giderek azalması gibi nedenlerle birleşmesi sonucu mevcut ekosistemler üzerindeki nüfus baskısı artmaktadır.⁵⁹

⁵⁹ **Glossary Term: Ecocide**, Nathalie de Pompignan, (<http://www.massviolence.org/ecocide>), (18.04.2008)

1981-1987 yılları arasındaki İran-İrak savaşı sırasında da özellikle Irak Kuvvetleri tarafından zehirli kimyasallar kullanılmıştır. Bu savaş sırasında hem askerler, hem siviller kimyasal silahın hedefleri olmuşlardır. En bilinen olay İran'ın desteklediği Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bir Kuzey Irak şehri olan Halepçe'nin bombalanması olmuştur. Irak ordusu Halepçe'ye iki çabuk etki eden "neurotoksin"le saldırmıştır. Bunlar sarin ve tabun gazlarıdır. Sarin ve tabun gazları sinir iletim sistemlerine zarar vererek çabuk ölüme neden olmuştur. Gazlar kas spazmları oluşmakta ve kişi nefes alamadığı için ölmektedir. Çoğunluğu sivil 5000 kişi, bu bombalama sırasında hayatını kaybetmiştir.⁶⁰

B. 3. SAVAŞ SONRASI DEVAM EDEN ÇEVRESEL ETKİLER

Günümüz savaşlarından sonra insanlar; ortaya çıkan büyük çevresel yıkımla da uğraşmak zorunda kalmışlardır. Modern silahların çevre üzerindeki uzun süreli olumsuz etkileri insanların savaş sonrası da etkilenmesine yol açmıştır. Bombardımanlarla tahrip edilen alt yapı; verimsizleştirilen topraklar, radyoaktif kirlilik savaş sonrası dönemde de insan kayıplarına ve hatta büyük göçlere neden olmuştur. Bu göçler çoğu zaman göç edilen bölgede de aşırı nüfus hareketleri nedeni ile çevre sorunlarına neden olmuştur.⁶¹

II. Dünya Savaşı sonunda yaklaşık 50 milyon mülteci ve yerlerinden edilmiş insanlar oluşmuştur. Savaşın son yılında Fransa'nın kuzeyi ve kıyıları zarar görmüştür. Kanalların zarar görmesinden dolayı Hollanda'da Zuyder denizinin

⁶⁰ a.g.e.

⁶¹ The Environmental Impacts of War, (<http://www.islandpress.org/eco-compass/war/index.html>), (12.03.2009)

güneyi sel baskınlarına uğramış, bir çok liman patlamamış askeri mühimmat ve batık gemi yüzünden tıkanmıştır. Savaş sonrasında geride kalanlar için barınacak evler bulmak en acil problemi oluşturmuştur. Almanya’da evlerin dörtte biri oturulamaz duruma gelmiş, Polonya, Yunanistan, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği’nin Avrupa bölümü de hava bombardımanları yüzünden aynı kaderi paylaşmışlardır. Almanya’nın Amerikan bölgesindeki evlerin % 81’i ya yok edilmiş ya da zarar görmüştür. Sovyetler Birliği’nin Alman işgali altındaki bölgesinde 6 milyon ailenin evleri yok edilmiş, 25 milyon kadar insan evsiz, barıksız kalmıştır. Japonya’daki savaş zararlarına bakıldığında tüm Japonya’da 66 şehrin büyük zarar gördüğü ve 9 milyon insanın evsiz kaldığı belirlenmiştir. Ele geçen sınırlı verilere göre savaştan sonraki ilk iki yılda gıda kıtlıkları ve 1945 yılındaki düşük pirinç hasadı dolayısı ile açlık ve gıda eksikliği, nüfusun çoğunluğunu etkilemiş ve binlerce insan açlıktan kaynaklanan nedenlerle hayatını kaybetmiştir. Hava bombardımanlarının arkasında bıraktığı; evlerin, kent ve altyapının yok edilmesi ve yerlerinden edilmiş ve evsiz insan sayısının giderek artması II. Dünya Savaşını izleyen tüm savaşlarda görülmektedir. Güneydoğu Asya’daki 15 yıllık savaşta Vietnam’daki ABD bombardımanında Laos ve Kamboçya’da 17 milyon insan mülteci haline gelmiştir. Soğuk savaş öncesinde de milyonlarca insan ulusal sınırlar içinde ve sınırlar dışına kaçmak zorunda bırakılmışlardır. 1999’da 35 milyon kadar insan savaş veya iç çatışma yüzünden mülteci veya ülkelerinde yer değiştirmiş insan (ÜYE) sayılmaktadır. Avrupa, Asya ve Latin Amerika’da 50 yıldır süregelen savaşlar sonucunda 70-100 milyon kara mayınının hala aktif olduğu ve 100 milyonun ise stoklarda bulunduğu iddia edilmektedir. II. Dünya Savaşından bu yana 400 milyon kara mayını kıtalar arasında yayılmış durumdadır. Düzensiz ordular tarafından

sürdürülen iç savaşların çoğalmasıyla kara mayınlarının kullanımı hız kazanmıştır. Kara mayınlarının kurbanlarının çoğunluğu çiftçilik yaparak, gıda temini için çalışarak gündelik yaşamlarını sürdürmeye çalışan sivillerden oluşmaktadır. Kosova şehrinin çevresi kara mayınlarıyla çevrilmiştir. Bir yıl süren uluslararası çalışmalardan sonra bile 1415 kadar kara mayınının hala mevcut olduğundan şüphelenilmektedir. 11 Haziran 1999'da Kosova Savaşı sona erdiğinden ve sivillerin dönüşünden beri kara mayınları ve msket bombaları nedeniyle her ay ölenlerin sayısı 1999 haziran ayındaki 44 ölü ve 109 ciddi yaralıdan, 2000 nisanındaki 150 ciddi yaralıya düşmüştür. Kara mayınları çeşitli açılardan çevresel zararı artırmaktadır. Mayın korkusu insanları bereketli doğal kaynaklardan ve ekilebilir topraklardan uzaklaşarak, daha verimsiz ve hassas bir çevrede yaşamaya ve çalışmaya zorlamaktadır. Bu göç biyolojik çeşitliliğin tükenmesini hızlandırmakta, kara mayını patlamaları toprak ve su döngüsünü bozmaktadır. Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya'da 20.yüzyılda edinilen tecrübeler, savaş geçirmiş alanlarda kalan hala aktif mayınların ve mühimmatın yoğun çabalara rağmen temizlenemeyişinin milyonlarca hektarlık alanı kullanılamaz hale getirdiğini göstermektedir. Libya toprağının dörtte birinin II. Dünya savaşından kalan kara mayınları ve patlamamış mühimmat ile kirlenmiş olduğu düşünülmektedir. Bu mayınlar patladığında insanlarda , evcil hayvanlarda ve doğal hayatta ölüm ve ciddi yaralanmalara neden olmakla kalmayacak, toprak sistemini sarsacak, doğal hayatı yok edecek, su akışını bozacak, yani ekosistemin tükenmesini hızlandıracaktır. Doğal felaketler ve kara mayınları arasındaki etkileşim toprağın mayınsızlaştırılması ve nüfusu korumak için yapılacak girişimleri yavaşlatmaktadır. Örneğin 1999 ve 2000'de Mozambik'deki sel baskınlarının, iç savaştan kalan yüzbinlerce mayının yerlerini değiştirdiğinden

korkulmaktadır. Bunun için yeni bir çalışma yürütülmekte, uluslararası toplum tarafından gönderilen bir ekip bir mayın haritası hazırlamaya çalışmaktadır.⁶²

Kara mayınlarının fiyatları 3 ABD dolarından 30 ABD dolarına değişmektedir. Bu mayınları etkisizleştirmenin uluslararası topluluğa maliyeti ise 300 ABD doları ile 1000 ABD doları arasında değişmektedir. 110 milyon civarında aktif mayını etkisizleştirmenin maliyeti yaklaşık olarak 33 milyar ABD dolarıdır. Bir çok uzman günümüz koşullarında başka mayının döşenmeyeceği varsayılsa bile dünyadaki tüm mayınları temizlemenin 1100 yıldan fazla süreceği konusunda birleşmektedirler. Toprağın altındaki kara mayınları 50 yıldan fazla aktif kalabilmektedir. Sivillere yönelik fiziksel ve psikolojik zararın yanı sıra, kara mayınları binlerce hektarlık verimli tarım alanını ekilebilir olmaktan çıkararak gıda güvenliğini tehlikeye sokmakta, mülteci ve ÜYE'lerin vatanlarına geri dönüşüne ve yeniden yerleşmesine engel olmaktadır.⁶³

Tahminlere göre 1975'ten bu yana 1 milyon insan mayınlar yüzünden yüzünden ya ölmüş ya da sakat kalmış; bunların yaklaşık % 80'ini ise siviller oluşturmaktaydı. 1999 yılında anti-personel mayınları yasaklayan uluslararası bir anlaşmanın⁶⁴ kabulünün ardından son yıllarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Mayın üretimi ve ihracatı önemli ölçüde azalmış, stoklar hızla yok edilmeye başlanmıştır. Yine de, Uluslararası Mayın Yasaklama Kampanyası'na göre, altı ülke

⁶² Jennifer Leaning, a.g.e., s.4.

⁶³ Land- Mine Fact Sheet,

((<http://www.globaled.org/globalLiteracy/handouts/g/Handout02A.html>)),(22.02.2009)

⁶⁴ The Mine Ban Antlaşması 1 Mart 1999'da yürürlüğe girmiş, 133 ülke tarafından imzalanmıştır. Bknz.((<http://www.icbl.org.treaty>))

hala anti-personel mayınlar kullanmakta, Rusya ve Myanmar'da ise düzenli olarak kullanılmaktadır.⁶⁵

1992 yılında Sovyetler Birliği Birlikleri eski Doğu Almanya topraklarından çekilirken 1.5 milyon ton mühimmat yok edilmişti. Mühimmatın büyük bir bölümü açık havada filtre kullanılmadan yakılarak havaya toksik etkisi yüksek olan gazlar ve cıva gibi ağır metaller salınmıştı. Aslında antlaşmaya göre savaş gereçlerinin Rusya'ya geri götürülmesi gerekiyordu, ancak taşıma maliyetinden kurtulmak için yere gömüldükleri anlaşılmıştır. Terk edilmiş askeri garnizon silah depolarının bulunduğu eski Doğu Alman topraklarının % 4'ü bu nedenle kullanılamaz durumdadır.⁶⁶

ABD I. Körfez Savaşında seyreltilmiş uranyum mermileri kullanmıştır. Savaş sonrası bir çok ABD askeri bundan etkilenerek hastalanmış, askerlerde solunum yolu hastalıkları, deri döküntüleri görülmüştür. Kısa süre sonra Irak hastanelerinde doğan çocuklarda doğum anomalileri görülmeye başlanmıştır. Halen Irak'ta sakat doğum ve kanser sayıları gittikçe artmaktadır. 2001 yılında Körfez Savaşı emeklisi ABD askerlerinin idrarlarında seyreltilmiş uranyuma rastlanmıştır. Seyreltilmiş uranyuma maruz kaldığı düşünülen İngiliz savaş emeklisi askerlerin akyuvar kromozomlarında azalmalar görülmüştür. Körfez savaşında savaşan 15.000 emekli ABD askerinden babaların 1.8'inin, annelerin ise 2.8'inin bebeklerinde doğum anomalilerine rastlanmaktadır. 2003 yılında yapılan bir araştırmada II. Körfez Savaşı emeklisi Amerikan askerlerinin birçoğu çeşitli tümörler, idrar ve

⁶⁵ Sürdürülebilir Toplum için Worldwatch Enstitüsü Raporu, **Dünyanın Durumu 2005**, Çev. Ayşe Başçı, Tema Vakfı Yayını, 2004, s.154.

⁶⁶ **The Environmental Impacts of War**,(<http://www.islandpress.org/eco-compass/index.html>), (12.03.2009)

gaitada kan, cinsel iktidarsızlık, migren, sıklıkla rastlanan adale spazmları şikayetlerinde bulunmaktadırlar. 2004 yılında İngiltere’de Körfez Savaşına katılan askerler üzerinde yapılan bir çalışmada ise bu askerlerin daha düşük üretkenlik oranına sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu belirtiler 1991 Körfez savaşı Emeklilerinin beyanlarıyla uyum göstermektedirler. Saddam Hüseyin işbirliği yapmadığı için seyreltilmiş uranyumun etkileri Körfez savaşından sonra araştırılamamıştır. Akira Maeda’ya göre seyreltilmiş uranyumun gerçek özellikleri 2001’deki Kosova savaşından sonra ortaya çıkmıştır. Seyreltilmiş uranyumun böbrek rahatsızlıklarına, doğumsal bozukluklara ve kansere neden olduğu bilinmektedir. Körfez savaşından sonra emekli askerler artık Körfez Savaşı Sendromu olarak bilinen bir durumdan zarar görmektedirler. Belirtileri kronik yorgunluk, kas problemleri, ishal, migren, hafıza kaybı, deri problemleri, ve nefes zorluklarıdır. Bir çok Körfez savaşı emeklisi askerin ölüm nedenleri arasında beyin kanseri de sayılmaktadır. 21 Mart 2001’de başlayan saldırılarda, ABD ve İngiliz Birlikleri, seyreltilmiş uranyum silahlarını Irak’ın çeşitli yerlerindeki muharebelerde kullanmıştır. Seyreltilmiş uranyum silahlarının ABD birlikleri tarafından kullanıldığı gerçeği ABD askeri yetkilileri tarafından da doğrulanmıştır. Savaşta kullanılan Abrams tanklarının ve A-10 uçaklarının seyreltilmiş uranyum bombalarıyla yüklü olduğu açıklaması yapılmıştır. Abrams tankları Irak’a kara saldırısında kullanılan başlıca muharebe tanklarıydı. Uranyum silahlarının başlıca üstünlükleri şunlardır:

1. Seyreltilmiş uranyum, çok yüksek yoğunluğu sayesinde (kurşundan 1.7 kat, demirden 2.5 kat daha yoğundur), mermi ucunda kullanıldığında, merminin

delme gücünü arttırmakta ve demir levhalarda ve betonda bile delik açacak kadar güçlü bir etki yaratmaktadır.

2. Seyreltilmiş uranyum'lu bomba mermisi, içinde patlayıcı madde olmadığında bile, çarpışma etkisi ile patlar ve yüksek ısıda yanar, bu nedenle öldürme ve yaralama kapasitesi yüksek olmaktadır.

3. Seyreltilmiş uranyum çok ucuzdur, çünkü hammaddesi radyoaktif atıklardır. Tanklarda sıkıştırılmış olarak bulunan ve ağır ateşle boşaltılan seyreltilmiş uranyum, çarpışma etkisiyle patlayıp yüksek ısıda yandığında, okside uranyum mikro parçacıklarına dönüşür. Atmosfere saçılan ve gökyüzüne yayılan parçacıklar boylu boyunca atmosferi, yere düşen parçacıklar ise su ve toprak gibi çevre unsurlarını kirletir.⁶⁷

Uranyum parçacıkları, solunum yoluyla bedene girdiklerinde, ilk önce nefes borusu ve solunum sistemine karışmakta ve dolayısıyla oldukları yerde uzun süre kalmaktadırlar. Bu yapışmış parçacıklar daha sonra komşu organları da radyasyona maruz bırakmaktadırlar. Bu parçacıklar kan ve lenflere karışarak çeşitli hastalıklara sebep olmakta ve bütün bedeni tahrip etmektedir. Bu yolla hücre ve genlerde bir tür dönüşüme yol açmakta ve kanser, lösemi, lenfoma ve doğum bozuklukları ile sakatlıklara neden olmaktadır. Solunumun yanı sıra ağızdan ya da yaralardan da vücuda girip kan dolaşımına dahil olmaktadır. Bu çok tehlikeli silah türü, ABD ve Birleşik Krallık Birlikleri tarafından Irak'ın dört bir yanına büyük miktarlarda yayılmaktadır. Irak halkı, yalnızca savaş sırasında değil savaştan sonra da, bugünden başlayarak 4,5 milyar yıl gibi hayal edilemez bir zaman boyunca, boydan boya kirletilmiş bu topraklarda yaşama yükünü taşımak ve bu korkunç

⁶⁷ Akira Maeda, Sayo Saruta, Koyiçi İnamori, "Seyreltilmiş Uranyum Silahlarının Kullanılması" **Irak Dünya Mahkemesi, Nihai İstanbul Oturumu (23-27 Haziran 2005)** (Hazırlayan:Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 193.

durumda hayatta kalmayı öğrenmek zorunda kalacaktır. Savaşın bitiminden bu yana, daha önce Irak'ta görülmeyen bazı bulgulara rastlanmaya başlanmış bulunmaktadır. Bir ailenin birçok üyesinin kansere yakalanması ya da bir hastanın bir çok kanser türüne yakalanması, hızla yayılan kanser, hızla yayılan kanserden ileri gelen enfeksiyon hastalıklarının patlak vermesi, lösemi, aplastik anemi, habis tümör, bağışıklık yetmezliği, yaygın herpes ve ağrılı zona, AIDS benzeri semptomlar, karaciğer ve böbrek işlev bozukluğuna bağlı sendromlar, gen bozukluklarına bağlı kalıtsal disfazi(kalıtsal tahribat) gibi vakaların bir çok örneği yaşanmış bulunmaktadır. Bu savaşın kurbanları, savaşı karşılık vermeye gücü olmayan suçsuz çocuklar ve özellikle bebekler olmuştur. ⁶⁸

Afganistan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde⁶⁹ seyretilmiş uranyum silahlarının kullanımının, bir bütün olarak bölgedeki komşu ülkelerin varlığına, bütün yaşam formlarına yönelik bir tehlike, hava, su ve gıda kaynaklarının kirliliğine ve bitki örtüsü dahil her tür yaşam formunun geri dönüşsüz genetik mutasyonuna yol açabilecek bir tehdit anlamına geldiği, kısacası bunun bir omnisid (tüm yaşam formlarının yok edilmesi) suçu olduğunu belirten bir hüküm çıkmıştır. Afganistan Uluslararası Ceza Mahkemesi'ndeki kamuya açık yargılama sırasında ifade edilen argümanlarda, seyretilmiş uranyum silahlarının kullanımı bir omnisid suçu olarak kabul edilmişti: zira bu kullanımın sonucu olan tehlike yalnızca söz konusu ülkeye değil, komşu ülkelere de yönelikti ve yaşamın tükenmesi, hava, su ve gıda kaynaklarının kirlenmesi, bitki örtüsü dahil her türlü yaşam formunun genetik kodlarının geri dönüşsüz olarak değişime uğraması tehdidi yaratmaktaydı. Bu

⁶⁸ a.g.e.,s.194

⁶⁹ Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1 Temmuz 2002'de oluşturuldu. Soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları,saldırı suçları için bireyleri sorgulamak için kurulan geçici bir mahkemedir. Devam etmekte olan davalar Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Darfur- Sudan'la ilgili davalardır. Bknz. (<http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/About+the+Court/>)

bakımdan seyreltilmiş uranyum silahlarının kullanılması bu dünyada doğan tüm yaşam formlarını en gelişkin haliyle varolma hakkından yoksun bırakmaktadır ve tüm canlı varlıklara karşı affedilemez bir suç olarak nitelendirilmektedir.⁷⁰

Savaşların biyoçeşitliliğe olan tehdidi 1994'deki Ruanda iç savaşı sırasında da gözlemlenmiştir. Ekim 1990'da sürgünde bulunan Tutsi etnik grubu Uganda'dan saldırıya geçerek Ruanda Hükümetini devirmek için bir hareket başlatmış, bu hareket daha sonra rakip Hutu etnik grubu tarafından kontrol altına alınmıştır. Çatışma 1994'de 800.000 Tutsi ve ılımlı Hutu'nun öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. 90 günlük katliam sırasında sayıları tükenme tehlikesi altında olan dağ gorillerine yönelik risk dikkat çekmemiş, zaten nüfusu fazla olan ülkede kendilerine yaşayacak yer bulamayan, onyıllardır yerlerinden edilmiş olan mülteciler sadece goril nüfusunun yaşadığı ormanlarda yer bulabilmişlerdir. Bu konu, bir yandan açlık, güvenlik, sağlık, salgın hastalıklar ve eğitimle uğraşan Ruandalı liderlerin karşısına zorlu bir görev olarak çıkmaktadır. İç savaş tarih boyunca rastlanan en büyük nüfus hareketine yol açmıştır. Yaklaşık 2 milyon Hutu, Tanzanya ve Zaire'deki (Bugünkü Demokratik Kongo Cumhuriyeti) mülteci kamplarına kaçmışlardır. Virunga Volkanik Bölgesi Ruanda, Uganda ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin kesişme noktasında yer almakta olup, toplam 4500 metrekareyi kapsayan üç bitişik doğal parktan oluşmaktadır. Demokratik Kongo Cumhuriyetindeki Virunga Ulusal Parkı Afrika'nın ilk doğal parkı olarak 1925'de kurulmuş olup, silahlı çatışma yüzünden Aralık 1994'de Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Miras Listesine alınmıştır. 1994'ün sonlarında yaklaşık 720.000 Ruandalı, Virunga Ulusal Park'ının eteklerindeki mülteci kamplarına yerleşmişlerdir.

⁷⁰a.g.e., s.208.

Bu mülteciler ateş yakmak, barınak inşa etmek, kömür işleyerek para kazanmak için ihtiyaç duydukları odunu, keresteyi Ulusal Parktan karşılamışlardır. Sonuç olarak 80.000'den fazla insan hergün Parktan 1000 tona kadar ağaç kesimi yapmıştır.⁷¹

Ruanda 1994'deki soykırımdan beri uluslararası topluluğun dikkatini üzerinde toplayan bir ülke olmuştur. Dünya Bankası hesaplarına göre çatışma sırasında nüfusun yaklaşık % 10'una tekabül eden 800.000 kişi hayatını kaybetmiş ve 3 milyon kişi komşu ülkelere kaçmıştır. Çocuklar 85.000 civarındaki evin, ailenin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmıştır. Ortaya büyük sayıda yetim ve dul çıkmıştır. Çatışmanın insan sağlığı üzerine etkisi ise çarpıcı sonuçlar arz etmektedir. Ülke çapında tecavüz olayları HIV/AIDS virüsünün yayılmasına, yoğun travma yaşayan tecavüz ve şiddet olayları kurbanlarının çoğalmasına neden olmuştur. İç savaşın ekonomik etkileri hala sürmektedir. Soykırımdan 10 yıl sonra Ruanda'nın gayri safi yurtiçi hasılasının, eğer soykırım yaşanmasaydı elde edilecek rakamdan 30 puan daha düşük olduğu hesaplanmıştır. Yoksulluk oranının ise savaş yaşanmasaydı çok daha düşük olabileceği hesaplanmaktadır. Bir çok savaştan zarar gördükleri için dış yardım alan bir çok ülkeden daha fazla kişi başına yardım aldığı halde, 1990'ların ortalarından beri süregelen istikrarlı büyümeye rağmen ülkenin İnsani Gelişme Göstergesi⁷² 1993'te olduğundan daha düşük seyretmektedir. Ruanda gibi

⁷¹ Sarah DeWeerd, **a.g.e.**, s.5.

⁷² **İnsani Gelişme Göstergesi** (*Human Development Index*), [Dünya](#)'daki ülkeler için yaşam uzunluğu, okur yazar oranı, [eğitim](#) ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir ölçümdür. [İnsanların](#) düzgün yaşaması, özellikle çocuk hakları için bir ölçüm teşkil eder. Bu araştırma sonucunda bir ülkenin gelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmemiş bir ülke olduğu; bunun yanı sıra ekonomisindeki etkinin yaşam niteliği ne düzeyde etkilediğini gösterir. Dağılım ilk olarak 1990 yılında Pakistanlı ekonomist Mahbub ul Haq tarafından geliştirilmiştir ve 1993 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Gelişme Programı tarafından yıllık Gelişme Raporu'nda sunulur.

İnsani Gelişme Göstergesi ülkelerde üç başlıca gelişimleri göz önünde tutar:

- Uzun ve sağlıklı bir yaşam; ölçümü ortalama yaşam süresi ile yapılır.

iç savaştan zarar gören ülkelerde iç savaşın tekrarlaması riski bazı hesaplara göre % 50 civarında hesaplanmaktadır.⁷³

Tezimizin birinci varsayımında savunduğumuz üzere devletler halen küresel düzeyde egemen olan politik ve ekonomik süreçler sırasında çevresel tehditlere neden olmaktadır.

C. ÇEVRENİN SAVAŞTAN KAYNAKLANAN TEHDİTLERE KARŞI KORUNMASINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Uluslararası düzeyde çevrenin korunması sorununun genel bir biçimde ele alınışı 1972 Stockholm Bildirisi ile gerçekleşmiştir. Bu ilgi o zamandan bu yana büyük ölçüde çevrenin barış zamanında korunmasına yönelik olarak gelişmekte olup, uygulanan uluslararası hukuka da bu çerçevede yansımaktadır. Ancak, tezimizde anlatıldığı gibi çevre yalnızca barış zamanındaki faaliyetlerden etkilenmekle kalmamakta; savaş ya da silahlı çatışma durumlarında çoğu kez barış zamanındaki endüstriyel ve tarımsal amaçlı faaliyetlerden ya da çeşitli kaza ve ihmallerden kaynaklanan zararlardan daha fazlası söz konusu olabilmektedir. Dünya kamuoyunun dikkati Körfez savaşları sırasında özellikle bu konuya odaklanmıştır. Irak'ın Kuveyt'in petrol kuyularını ateşe vermesi ve denize kasıtlı olarak petrol dökmesi çevrenin savaş sonrasında korunması konusuna güncellik kazandırmıştır.

- Bilgi, ölçümü okur yazar oranı (2/3'ü) ve ilkokul, lise ve üniversite kayıtları yüzdesi (1/3'ü) ile yapılır.
- Ölçümlü yaşam düzeyi, ölçümü kişi başına düşen gelir ve alım gücünün Amerikan Doları'ndan hesaplanmasıyla yapılır.
Bknz.((<http://www.undp.org.tr/gozlem3.aspx?WebSayfaNo=1201>)),(22.01.2009)

⁷³ **Post-conflict Countries: Aid Effectiveness and Permanent Peace, M.Panic**
((http://www.un.org/esa/policy/wess/wess2008files/ws08backgroundpapers/panic_sep08.pdf)),
((28.01.2009))

Çevrenin savaş ya da silahlı çatışmalar sırasında korunması kısaca savaş hukuku ya da giderek insancıl hukuk⁷⁴ diye adlandırılan uluslararası silahlı çatışmalar hukuku ile genel çevre hukuku kurallarının bağdaştırılmasını gerektirmektedir. Uygulanan uluslararası hukuk az sayıda anlaşma çerçevesinde bunu gerçekleştirme yolunda bir takım verilere sahiptir. Öte yandan, bu konuda kimi uluslararası yapılageliş⁷⁵ kurallarının da varlığı bugün genellikle kabul edilmektedir.⁷⁶

Uluslararası hukukta çeşitli silahların kullanımının anlaşmalarla yasaklanması ya da düzenlenmesi olgusu ile karşılaşmaktadır. Bu konuda yapılan temel çok-taraflı anlaşmalar şunlardır:1856 Deniz Savaşı konusunda Paris Bildirisi, 1864 Savaşta Hasta ve Yaralılar Konusunda Cenevre Sözleşmesi, bu sözleşme hükümlerini deniz savaşına da yayan 1906 Cenevre Sözleşmesi, 1868 Savaşta Birtakım Patlayıcı Maddelerin Kullanılmasının Yasaklanmasına İlişkin St.Petersburg Bildirisi, 1929 Hasta ve Yaralı Askerlerin, Denizcilerin ve Savaş Tutsaklarının Korunmasına ilişkin Cenevre Sözleşmesi, 1936 Savaşta Ticaret Gemilerine Karşı Denizaltıların Kullanılmasını Düzenleyen Londra Protokolü, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin (ICRC) hazırladığı 1949 Cenevre Sözleşmeleri, 1954 La Haye Silahlı Bir Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Sözleşme, 1970 "Kültürel Varlıkların Sahipliğinin El Değiştirmesi, Bunların Yasadışı İthalatı ve İhracatının Önlenmesi Ve Yasaklanmasının Araçları UNESCO Sözleşmesi, 1972

⁷⁴ 1949 Cenevre Sözleşmelerinden bu yana anılan Sözleşmelerle özellikle bireylerin korunmasına verilen önemi de daha iyi vurgulamak üzere 1950'li yıllardan başlayarak uluslararası hukukun silahlı çatışmalara ilişkin kuralları insancıl hukuk (international humanitarian law) diye adlandırılmaya başlanmıştır. Bknz. Hüseyin Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, s. 522.

⁷⁵ Yapılageliş(eski adıyla teamül ya da başka bir deyişle örf ve adet kuralları)uluslar arası hukuk kişilerinin tutum ve davranışları sonucu birlikte oluşturdukları yazılı olmayan uluslar arası hukuk kurallarının bütünüdür. Bknz.Hüseyin Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, Gözden Geçirilmiş 5. bası, Ankara, Turhan Kitabevi , 2007,s.104.

⁷⁶ Hüseyin Pazarıcı, "Uluslararası Hukuka Göre Çevrenin Savaş Sırasında Korunması", Prof. Dr. Gündüz Ökçün'e Armağan, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (Ocak-Haziran) 1992, Cilt 147, sayı 1-4,

tarifli UNESCO Dünya Kùltürel ve Doğal Mirasını Koruma Konvansiyonu,1972 Bakteriyel (Biyolojik) ve Toksin Silahlarının Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depo Edilmesinin Yasaklanması ve Yok Edilmelerine İlişkin Sözleşme, 1977’de 1949 Cenevre Sözleşmeleri’ne ek iki Protokol, 1980 Aşırı veya Ayrım Yapma İmkânı Vermeden Zarar Veren Bazı Konvansiyonel Silahların Kullanılmasının Sınırlandırılması ve Yasaklanmasına İlişkin Sözleşme ve 1993 Kimyasal Silahların geliştirilmesi, Üretilmesi, depo edilmesi ve Kullanılmasının Yasaklanmasına ve Yok Edilmelerine İlişkin Sözleşme.⁷⁷

Ancak çevrenin silahlı çatışmalar sırasında doğrudan korunmasını düzenleyen iki antlaşmayı vurgulamak gerekmektedir. Bunların birincisi 18.05.1977 tarihli Askeri Amaçlarla ya da daha başka Düşmanca Amaçlarla Çevrenin Değiştirilmesi Tekniklerinin Kullanılmasına İlişkin Sözleşme, kısa adıyla ENMOD Sözleşmesi, ikincisi de 1977 I. Protokoludur. ENMOD Sözleşmesi ile, taraf devletler Sözleşmenin yasakladığı düşmanca amaçlı çevre değiştirme tekniklerini kullanmamayı taahhüt etmektedirler. (mad1/1) Böylece taraf devletler, kuvvetli dalga, atmosfer koşullarının ve iklimin değiştirilmesi, okyanus akıntılarının değiştirilmesi vb. etkiler doğurması için doğa üzerinde yapay etkilemelerde bulunmamayı kabul etmektedir. Ancak, Sözleşme devletlerinin kabul ettiği bu yükümlülük yalnızca yaygın, uzun süreli ve ağır etkileri olan çevre değiştirme tekniklerini kapsamaktadır(mad.1/1). Bu nedenle yaygın olmayan, kısa süreli ya da az etkili çevre değiştirme teknikleri yasaklanmamış bulunmaktadır.⁷⁸

⁷⁷ Funda Keskin (1997) “Silahlı Çatışmalar Hukukunun BM Kuvvetlerine Uygulanması” **A.Ü. SBF Dergisi**, Cilt 52, Sayı 1, s.447-464.

⁷⁸ **Convention on the Prohibition of Military or any other Hostile Use of Environmental Modification Techniques**, (<http://www.opcw.org/chemical-weapons/related-international-agreements/toxic-chemicals-and-the-environment/enmod/>), (27.03.2009)

ENMOD 20 devletin onaylaması sonucu 5 Ekim 1978 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Yine, taraf Devletler öteki Devletleri ve uluslararası örgütleri bu teknikleri kullanmaya özendirmeme taahhüdünü kabul etmektedirler. Bugün için savaş sırasında çevrenin genel korunmasına ilişkin doğrudan hüküm içeren tek antlaşma 10 Haziran 1977 tarihli Cenevre Sözleşmesine ek Cenevre 1. protokolüdür. Anılan Protokolün 35. maddesi ilk iki fıkrasında silahlı çatışmalarda silah seçiminin sınırsız olmadığını ve fazladan acılara neden olacak savaş araçlarının yasaklandığını bildirdikten sonra 3. fıkrası şöyle kalem alınmıştır:”Doğal çevrede yaygın, uzun süreli ve ağır zararlara neden olan ya da neden olması beklenen savaş yöntemlerinin ya da araçlarının kullanılması yasaktır” Görüleceği gibi, anılan hüküm ile savaş yöntemleri ve silahların kullanılması, çevreye verdikleri ya da verecekleri zarar coğrafi olarak yaygın, süre olarak uzun süreli etkisi olan ve nitelik olarak da ağır olması durumunda yasaklanmaktadır. Dolayısı ile bu görelî bir yasaklamayı içermektedir. 1977 Cenevre I. Protokolünün silahlı çatışmalarda çevrenin korunmasına doğrudan yönelik olarak içerdiği ikinci hüküm 55. maddedir. Anılan madde aynen şöyle kaleme alınmıştır:

“ 1. Savaş yaygın, uzun süreli ve ağır zararlara karşı doğal çevrenin korunmasına dikkat edilerek gerçekleştirilecektir. Bu koruma doğal çevreye zararlara neden olan ya da neden olması beklenen, böylece toplumun sağlığını ve varlığını sürdürmesini tehlikeye düşüren savaş yöntemlerinin ya da araçlarının kullanılmasını da içermektedir.

2. Doğal çevreye karşı zararla-karşılık vermek amacıyla saldırılar yasaktır.”

Kuveyt, ABD ve İngiltere Enmod'a taraf bulunmaktadırlar. Irak imzalamış, ancak henüz taraf olmamıştır.
Bknz. (http://dtirp.dtra.mil/CBW/References/Regulations/Regulatory%20Documents/International_Conventions/ENMOD_Convention_1977.pdf)

Görüleceği gibi, çevreye verilecek zararın nitelikleri bakımından 35/3. maddenin teyidi olan bu hüküm ilkinden toplum sağlığı ve varlığını sürdürmesi ile doğal çevrenin korunması arasında kurduğu bağ nedeniyle farklılık göstermektedir.

Belirtilen çevrenin korunmasına doğrudan yönelik hükümleri dışında I. Protokolün dolaylı olarak bu sonuca dönük birtakım hükümleri de bulunmaktadır. Bunların birisi 54/1 maddesidir. Anılan hüküm sivil halkın varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan “gıda maddeleri ve bunları yetiştiren tarım alanları ile ürünler, besi hayvanları, içilebilir su tesis ve depoları ve sulama tesisleri” gibi öğelere, halkın bunlardan yoksun bırakılması gerekçesiyle saldırılmasını, yok edilmesini ya da kullanım dışı bırakılmasını yasaklamaktadır. Bu hüküm öğretide özellikle sivil halkı ve düşmanı gıda maddelerinden yoksun bırakıcı amaçlarla yapılması ölçütü bakımından değerlendirilerek, düşmanı gizleyen orman ve bitki örtüsünün yok edilmesi eylemini, öteki savaş kurallarına aykırı düşmemek koşuluyla, yasaklamadığı biçiminde anlaşılmaktadır. 1977 Cenevre I. Protokolünün çevrenin korunmasını dolaylı olarak ilgilendiren bir başka maddesi ise 56/1. maddesidir. Bu hüküm baraj, su kanalları, nükleer santraller gibi tehlikeli güçleri barındıran tesislere ve yapılara, askeri hedefleri oluştursalar ya da askeri hedefleri içerseler bile, saldırılmasını yasaklamaktadır. Anılan maddenin de asıl amacı sivil halkın korunması olup, bu yolla çevrenin korunması sonucu da sağlanmış olmaktadır.⁷⁹

⁷⁹**Protocol Additional to the Geneva Convention of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts(Protocol 1),** (<http://www.icrc.org/web/Eng/siteeng0.nsf/html/genevaconventions>), (27.03.2009)

ABD, Irak, Kuveyt ve İngiltere Cenevre Anlaşmasını imzalamış ve herhangi bir çekince koymadan taraf olmuştur. Irak ENMOD’u imzalamamış ve dolayısı ile taraf olmamıştır. ABD, İngiltere ve Kuveyt ise ENMOD’u imzalayarak taraf olmuşlardır. ABD ve Irak 1 ve 2. Protokollere taraf olmamıştır. Kuveyt ve İngiltere ise 1 ve 2. Protokolleri imzalayarak taraf olmuşlardır. Bknz: State Parties to the Geneva Conventions and their Additional Protocols, (<http://www.aiipowmia.com/legis/protocoles.pdf>)

Son olarak, 30 Ekim 1980 tarihli Aşırı Ölçüde Zarar Verici ya da Ayrım Gözetmeyen Etkisi Olan Bazı Konvansiyonel Silahların Kullanımının Yasaklanmasına ya da Sınırlandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin Başlangıç bölümünde, Cenevre I. Protokolü'nün 35. maddesinin 3. fıkrası aynen tekrarlanmıştır. Bu Sözleşmenin Yakıcı Silahlarının Kullanımının Yasaklanması ya da Sınırlanmasına İlişkin III. Protokolünün 2. maddesinin 4. fıkrası ise, ormanların ya da bitki örtüsünün diğer türlerinin yakıcı silahlarla saldırıya hedef yapılmasını yasaklamaktadır. Ancak, aynı maddeye göre, bu tür doğal unsurların, savaşıları ya da askeri hedefleri örtmesi, saklaması, gizlemesi ya da kendisinin askeri hedef olması durumunda bu yasak geçerli olmamaktadır.⁸⁰

⁸⁰ a.g.e., s.111.

II. BÖLÜM : KÖRFEZ SAVAŞLARI SIRASINDA ÇEVRENİN SAVAŞTAN ETKİLENMESİ

Birçok anlaşmazlığın, çatışmanın temelinde doğal kaynaklar yatmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca büyük güçler, yararlı kaynakları kontrol altına alabilmek için, kaynaklar açısından zengin ülkelere sürekli olarak, askeri ya da diğer yollarla müdahale etmiştir. Bunun sonucu da çoğunlukla, uzun süreli siyasi istikrarsızlık olmuştur. Petrol talebinin artmasıyla, büyük petrol ithalatçıları arasında, bu kaynağa öncelikli erişim hakkı konusunda jeopolitik rekabet de giderek artmaktadır. Petrol çağdaş yaşamın her yönünü doldurmaktadır. Ve dünyamızdaki her bireyin, topluluğun ve ulusun refahı, petrole dayanmaktadır. Petrol, yerini alabilecek hiçbir maddenin geliştirilmediği sınırlı bir kaynak olduğu için ve petrol arzı ile talebi arasındaki uçurumun büyümesiyle dünya ciddi ekonomik sarsıntılara açık hale geldiği için küresel ekonomik güvenlik, tehdit altında bulunmaktadır. Petrol ticari bir mal olduğu için bir çok bölgede barış, sivil düzen, insan hakları ve demokrasi feda edilerek halk güvenliğine zarar vermektedir. Petrol giderek artan kullanımı ile küresel sera gazı emisyonlarında büyük pay sahibi olmakta, ve iklim istikrarını tehdit etmektedir.⁸¹

Petrole bağımlılık ekonomik hassasiyet anlamına gelmektedir. Petrol fiyatlarındaki ani artışlar hem enflasyonu hem de ekonomik durgunluğu tetikleyerek, gelirler ve istihdam üzerinde etkili olmaktadır. Petrole son derece bağımlı olan ABD'de 2. Dünya Savaşından bu yana yaşanan ekonomik

⁸¹ Sürdürülebilir Toplum için Worldwatch Enstitüsü Raporu, **Dünyanın Durumu 2005, Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak**, Çev. Ayşe Başçı, Tema Vakfı Yayını, 2004, s.128

durgunlukların çoğunun öncesinde petrol fiyatlarında artış yaşanmıştır. 17.yüzyıldan beri kapitalizmin gelişimine baktığımızda bu süreçte sermaye piyasaları ve ordu gibi iki olgunun birbiri ile bağlantılı geliştiği görülmektedir. Kapitalizm her zaman aşırı üretim gibi bir olguyu bünyesinde taşımaktadır. Savunma sanayiinde ise ürünlerin tüketilmesi için savaş gerekmektedir. Kapitalizmin ülke ekonomilerinde genel gerilemenin olduğu dönemlerde savunma sektörü ön plana çıkmaktadır. ABD'nin son 20 yıllık gelişmeleri göz önüne getirildiğinde Irak savaşı açıklanmaktadır.

Körfez savaşı ilk postmodern savaş sayılabilir. Bu olağanüstü askeri güç yığılması petrol fiyatı ve Körfez petrol rezervlerinin gelecekteki kontrolü hakkında küresel piyasanın duyduğu ciddi kaygıların bir sonucunu oluşturmaktadır. Somali, Bosna,Haiti ve Ruanda'daki krizler Körfez Savaşı'nda olduğundan çok daha az bir küresel topluluk tepkisiyle karşılaşmışlardır. Bosna'da etnik temizlik sürer, ve insanlığa karşı suçlar işlenirken veya Ruanda'daki katliamlar devam ederken aynı ülkeler yıllarca sabırla beklemişlerdi. Bunun en önemli nedenlerinden biri petroldür.⁸²

⁸² Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme, Bir Eleştiri**, 3. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2005,s.86.

A. İRAN KÖRFEZİ

83

⁸³ Irak Fiziki Haritası ((<http://www.ansiklopedim.info/?p=1038>)), (01.10.2009)

84

Ortadoğu denildiğinde aslında Türkiye ve İran'dan başlayan doğuda Umman Körfezi güneyde Aden Körfezi ve Batı'da Mısır'ı içine alan bölge akla gelmektedir. Ancak konu enerji kaynakları olunca bunun daha çok Ortadoğu'nun bir alt bölgesi olarak tanımlanan İran Körfezi'nde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. İran Körfezi Güneydoğu Asya bölgesinde, İran ve Arap yarımadası arasında, Hint yarımadasının bir uzantısıdır. Doğuda Hürmüz Boğazıyla Umman Körfezine bağlanır. Batı ucunda ise Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının geldiği Şattü'l-Arap deltası bulunmaktadır. Uzunluğu 989 km, büyüklüğü yaklaşık 233.000 kilometrekaredir. İran'ı Suudi Arabistan'dan ayırır. Derinliği ortalama 50 metre, en derin yeri 90 metre olarak hesaplanmaktadır. İran Körfezi ve kıyıları dünyanın en

⁸⁴ Irak Siyasi Haritası ((<http://www.ansiklopedim.info/?p=1038>)), (01.10.2009).

büyük ham petrol kaynaklarına sahiptir. Dünya'nın en büyük deniz petrol sahası İran Körfezindedir. Katar ve İran büyük bir doğal gaz alanını paylaşmaktadırlar.⁸⁵

İran Körfezi kuzeyde ve doğuda İran, güneyde Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman, batıda Suudi Arabistan ve Katar, kuzeybatıda Kuveyt ve Irak ile çevrilidir: bir ada devleti olan Bahreyn de körfezde yer almaktadır. Çok sığ olan İran Körfezinde derinlik genellikle 90 metreyi geçmez; bununla birlikte ağız bölümünde ve güneydoğusunda 110 metreden daha derin noktalar bulunmaktadır. En derin suları İran kıyıları boyunca uzanırken, Arabistan kıyılarındaki geniş sığ alanda ortalama derinlik 35 m'yi aşmamaktadır. Körfezin başlıca tatlısu kaynakları Dicle, Fırat ve Karun'dur; İran kıyılarındaki Buşehr'in güneyinde kalan ve suları zaman zaman kuruyan küçük akarsuların dışında güneybatıdan Körfeze dökülen su bulunmamaktadır. Bu durum ve Körfez suyunun yüksek ısı, tatlısu akışını aşan bir buharlaşmaya ve dolayısı ile tuzluluk oranının yükselmesine yol açmaktadır. Körfez ülkelerinde ekonominin temelini petrol üretimi oluşturmaktadır . Dünyanın toplam petrol rezervlerinin de yaklaşık üçte ikisi bu bölgededir. Katar, Kuveyt ve Bahreyn'de petrol üretiminin yanı sıra balıkçılık ve bağlı sanayiler de gelişmeye başlamıştır.⁸⁶

İran Körfezi kanıtlanmış 715 milyar varil petrol rezerviyle Dünya petrol rezervlerinin % 57'sini elde tutmaktadır. Doğal gaz rezervleri ise 2462 Tcf (trillion cubic feet)ile Dünya toplamının % 45'ini oluşturmaktadır. 2003 yılı sonunda İran Körfezi ülkeleri günde 22.9 milyon varil petrol üretim kapasitesine ulaşmıştır. Bu da Dünya günlük üretiminin % 32'sine tekabül etmektedir. Eylül 2004 başında Dünya petrol üretim kapasitesi fazlası tümü Suudi Arabistan'da olmak

⁸⁵ **Persian Gulf**, ((www.britannica.com/EBchecked/topic/452764/Persian-Gulf)), (01.19.2007)

⁸⁶ **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Basra Körfezi, 15.Basım, İstanbul, 1989, Ana Yayıncılık, Cilt 3.s.394.

üzere, sadece günde 0.5-1.0- milyon varildi. 2003 yılında yapılan bir araştırmaya göre İran Körfezi petrol üretiminin 2010 yılında günde 26 milyon varile ulaşması, 2020 yılında ise günde 35 milyon varil olması beklenmektedir. Bu rakam 2000 yılında günde 21.7 varil olarak hesaplanmıştı. İran Körfezi petrol üretiminin 2000 yılında Dünya petrol üretiminin % 28'ini oluştururken, 2020'de % 33'e ulaşması beklenmektedir. 2003 yılında İran Körfezi ülkelerinin net petrol ihracatları günde 17.2 milyon varildi. Bunların arasında Suudi Arabistan günde 8.4 milyon varille toplam miktarın % 49'unu oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'ı sırasıyla % 15 pay ve günde 2.6 milyon varil üretimle İran, % 14 pay ve 2.4 milyon varil üretimle Birleşik Arap Emirlikleri, % 12 pay ve günde 2.0 milyon varil üretimle Kuveyt, % 9 pay ve günde 0.9 milyon varil üretimle Irak, % 5 pay ve günde 0.9 milyon varil üretimle Katar, % 0.1 pay ve günde 0.01 milyon varil üretimle Bahreyn gelmektedir.⁸⁷

2008 yılında kanıtlanmış petrol rezervleri en yüksek olan ilk beş ülkenin sıralaması aşağıdadır :

Ülke	Kanıtlanmış (10 ⁹ varil)	Rezerv	R/P Oranı
Suudi Arabistan	264.1		66.5
İran		137.6	86.9
İrak		115.0	
Kuweyt		101.5	99.6
Birleşik Arap Emirlikleri		97.8	89.7

88

⁸⁷ **Oil Reserves in Persian Gulf**, (<http://www.oilgasarticles.com/articles/464/3/Persian-Gulf-One-of-the-Most-Waterwayin-the-World-duto-itImportance-in-World-Oil-Transportation/Page3.htm>), (03.01.2009))

⁸⁸ **Proved Oil Reserves**, (http://www.bp.com/liveasset/bp-internet/globalbp/statiscal_energy_review_2008/STATING/localassets/2009.pdf), (09.10.2009).

2008 yılında en çok petrol üreten ilk beş ülkenin sıralaması aşağıdadır :

Ülke	Günlük (10 ⁶ varil)	Üretim
Suudi Arabistan	10.846	
Rusya Federasyonu	98.86	
Amerika Birleşik Devletleri	67..36	
İran	43..25	
Kanada	32..38	

89

Yılın ilk altı ay ortalaması olarak ham petrol ithal fiyatı			
YIL	Ham (Ton/ABD \$)	Petrol	Fiyatı Artış (%)
2003	197		-
2004	229,4		16,4
2005	331,7		14,7
2006	455,4		37,3
2007	431,7		-5.20

91

⁸⁹ **Oil Production,**
 ((http://www.bp.com/sectiongeneriarticle_do?categoryId=9023773&contentId=7044467)),
 (9.10.2009).

⁹⁰ **Petrol Fiyatları ne kadar yükselecek, Hasan Ersel**

((http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?.HBR_KOD=830088&KOD=15&For_Arsiv=1)),

((20.2.2009)).

B. IRAK CUMHURİYETİ

Irak, 4 ana coğrafi bölgeye ayrılmıştır.

a) Çöl Platosu: Irak topraklarının yaklaşık % 40'ı Fırat nehrinin batı ve güneybatısında yer alan dağlık kum alanlarıyla geniş taşlık düzlüklerden oluşmaktadır. Bu alan çobanlıkla geçimlerini sağlayan göçebe grupların zaman zaman yaşadığı bir alandır. Mevsimine göre bir çok akarsu Fırat nehrine dökülmektedir.

b) Kuzeydeki Dağlık Alan: Bu alan ülkenin yaklaşık % 20'sini içine almaktadır. Türkiye ve İran sınırlarına doğru, Musul ve Kerkük arasında, güneye bir hat halinde uzanmaktadır. 3600 metre yüksekliğe doğru çıkmaktadır.

c) Yaylalar Bölgesi : Irak'ın yaklaşık % 10'luk bir bölümü Dağlık Bölge ile Çöl Platosu arasında bir geçiş alanı oluşturmaktadır. Samarra'nın kuzeyinde, Dicle ve Hit'in kuzeyinde Fırat nehirleri arasında yer almaktadır. Suriye ve Türkiye'ye uzanan daha geniş doğal bir alanın parçasını oluşturmaktadır.

ç) Alüvyonlu Düzlük : Irak topraklarının % 30'u, Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştikleri deltanın oluşturduğu alüvyonlu düzlükten meydana gelmiştir. Bu bölge Bağdat'ın kuzeyinde başlayarak İran sınırını oluşturan Körfez sahilinin güneyine kadar uzanmaktadır. Bu bölgenin yoğun sulak alanları Türkiye ve Suriye'de Fırat nehri üzerinde yapılan barajlar ve nehrin yatağının değiştirilmesi ve Irak Hükümetinin yaptığı büyük ölçekli drenaj çalışmaları ile yok edilmiştir.⁹²

⁹² Desk Study on the Environment in Iraq, (http://postconflict.unep.ch/publications/Iraq_DS.pdf), (01.08.2003), s.12.

Irak'ın nüfusu 2009 yılı temmuz ayı tahminlerine göre 28.945.657'dir. Yine 2009 yılı tahminlerine göre nüfus artış hızı % 2.507'dir. 2008 yılı tahminlerine göre nüfusun % 67'si kentsel alanda yoğunlaşmıştır. Etnik gruplar % 75-% 80 Arap, % 15- % 20 Türkmen, % 5 ise Asurlu ve diğer azınlıklar olmak üzere dağılmaktadır. Nüfusun toplam % 97'si Müslüman, (% 60-65'i Şii, % 32- 37'si Sünni), % 3'ü ise Hristiyan ve diğer dinlere mensupturlar.⁹³

Bağdat'ın nüfusu 1987 ve 2002 yılları arasında 3.8 milyondan 5.6 milyona yükselmiştir. Son 10 yıl içerisinde Irak'ta kent ve kırsal kesimde yaşayanlar hızlı bir sosyal değişim yaşamışlardır. Bağdat ve Basra gibi ana kent merkezleri büyük bir hızla büyümüştür. Tüm ülkedeki bu hızlı kentleşme süreci petrol gelirlerine dayanan ticaret, inşaat ve emlak faaliyetlerinin kentlerde yoğunlaştığını yansıtmaktadır ve kırsal bölgelerde ağır bir nüfus azalmasıyla sonuçlanmıştır.⁹⁴

1991 yılındaki Körfez savaşına kadar Irak, nispeten varlıklı bir orta sınıfın nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu yüksek bir yaşama seviyesine sahipti. Aslında Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) Irak'a yüksek eğitim düzeyleri, içilebilir suya yüksek erişim oranları, düşük bebek ölüm oranları ve sağlık önlemleri nedeniyle İnsani Gelişme Göstergesi listesinde 67'inci olarak yer vermiştir. Ancak petrol sanayii gelirlerinde BM yaptırımları nedeniyle oluşan düşüş, durumun kötüleşmesine yol açmıştır. Gıda ve su stoklarında giderek azalma görülürken, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma da giderek azalmıştır.⁹⁵

⁹³ **The World Factbook, MiddleEast:Iraq**, (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geo/iz.html>), ((15.10.2009))

⁹⁴ **a.g.e.**,s.13.

⁹⁵ **a.g.e.**, s.14

C . SAVAŞA GİDEN YOL

1969 yılının nisan ayında, ABD'nin desteğine sahip bulunan ve askeri bakımdan güçlü olan İran, önemli bir su yolu olan Şatt-ül-Arap'ın tümüyle Irak'a bırakıldığı 1937 tarihli Irak-İran Sınır Antlaşması'nı ortadan kaldırmak istemiştir. Bu amaçla İran, gemilerini, bir güç ve hükümlanlık gösterisi olarak bölgeye gönderdiğinde, iki ülke arasında silahlı çatışma çıkmış ve 1970 yılında da diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Ancak çok geçmeden, 1973 yılında Irak ile İran arasında diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuş ve 1975 yılında bir de antlaşma imzalanmıştır. Buna göre, iki ülke arasındaki sınır, su yolunun en derin noktasından geçecekti. Böylece, su yolu paylaşılmış oluyor ve İran da Irak'taki Kürtleri merkezi hükümete karşı desteklemeyeceğini taahhüt ediyordu.⁹⁶

C. 1. İRAN-IRAK SAVAŞI

İki ülke arasındaki bu anlaşmaya rağmen, Körfez adalarından Abu Musa, Büyük ve Küçük Tumb adalarının İran'ın elinde kalması, hem Irak hükümeti hem de diğer Körfez ülkeleri tarafından eleştirilmiştir. Sonuçta zaten dostça olmayan Irak-İran ilişkileri, 1979 yılında Tahran'da Şiiliğin şiddetli bir propagandasını yapan Humeyni rejiminin iktidara gelmesi, Saddam Hüseyin rejiminin yeni İran hükümetinin Irak'taki Şii çoğunluğu Sünni yöneticilere karşı kışkırtmasından endişe duyması, İran devrim hareketinin İran ordusundaki yüksek rütbeli subayları tasfiye etmesi gibi nedenlerle, 22 Eylül 1980'de, İran'ın, iki ülke arasında anlaşmazlık

⁹⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, 11 Baskı, Ankara, Şubat 2003, s.560

konusu olan bir bölgeden askerlerini çekmeyi reddetmesi üzerine, çatışma başlamıştı. Savaşan tarafların ikisinin de ekonomik gücü büyük ölçüde ihraç edebildikleri petrole dayanmaktaydı. Ancak Irak ihracatını petrol boru hatlarından sürdürebilirken, İran bunu Basra Körfezi aracılığı ile sürdürmekteydi. Bu nedenle Irak savaş boyunca sürekli petrol taşıyan hedeflere saldırmıştır. Savaşın tırmanması ve dünya barışına tehdit oluşturması ABD'nin müdahalesiyle başlamıştır. ABD petrol yollarını açık tutmak isteyerek 1987 yılında Körfez'e donanma göndermiştir. İki tarafa da çok zarar veren savaşta 1988 Ağustosunda ateşkes yapılmış, ancak iki ülke arasında barış, Irak'ın 1990 Ağustosunda Kuveyt'i işgali ve İran'dan eline geçirdiği toprakları tek taraflı olarak geri vermesiyle sağlanmıştır.⁹⁷

1980-1988 yılları arasındaki İran-İrak Savaşı her iki tarafa da ağır kayıplar verdirmiştir. Tahmini olarak 600.000 İranlı ve 400.000 Iraklı hayatlarını kaybetmişlerdir. Ortaya sayıları 1 milyonu aşan mülteci çıkmıştır. Bu savaş milyarlarca ABD Dolarına mal olmuştur. İran-İrak Savaşında savaşın uzun dönem çevresel etkilerini ve insan sağlığı için yarattığı riskleri saptayan resmi ve bağımsız bir çalışma bulunmamaktadır. Örneğin Körfezdeki petrol sızıntısının sonuçları hakkında çok az şey bilinmektedir. Kimyasal Silahların Yasaklanması Organizasyonunun (OPCW) bildirdiğine göre Irak'ın Irak-İran Savaşı sırasında kimyasal silah kullanıldığına ilişkin sayısız henüz doğrulanmamış rapor bulunmaktaydı. Ancak uluslararası topluluk harekete geçmekte gecikmiştir. Sonunda Birleşmiş Milletler İnceleme Ekipleri Irak'ın yüksek ölçekli kimyasal silah kullandığını kanıtlamıştır. 1984 yılında Irak, savaş alanında sinir gazı kullanan ilk ülke olmuştur. Uçaklarında sinir gazıyla dolu bombalar bulunmaktaydı. Mart 1984

⁹⁷ a.g.e., s.562.

ve Mart 1985 arasında sinir gazı nedeniyle 5500, Ağustos 1983 ve Şubat 1986 yılları arasında ise hardal gazı nedeniyle 16.000 İranlı'nın öldüğü kaydedilmiştir. Saldırıları sırasında her iki ülke de taraf ülkelere karşı kimyasal silah kullanımını yasaklayan 1925 Cenevre Protokolünün taraflarıydı. Bir BM Uzmanlar Grubu, 1984 ve 1988 yılları arasında yaptığı araştırmalarda Irak'ın kimyasal silah kullandığını kanıtlamıştır. Savaşın sonuna doğru Irak'ın kimyasal silah kullanımı askeri hedeflerle sınırlı olmaktan çıkmıştır. 1987 ve 1988 yılları arasında ülkenin kuzeyindeki Kürt köylerine karşı sayısız kimyasal saldırılarda bulunulduğu ileri sürülmektedir. Klinik kanıtlar ve toprak örnekleri 1987'de Kürt nüfusuna karşı hardal gazı ve sarin gazı tabunun kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Bunlardan en iyi bilineni 16 Mart 1988'de Halepçe kentinde yapılan saldırıdır. Halepçe'de yaklaşık 500 Kürt sivil ve İranlı asker sinir gazı ve hardal gazından zehirlenerek hayatını kaybetmiştir. 1987 yılının sonunda kimyasal silahlar tekrar Kürtlere karşı kullanılmış ve binlerce Kürt İran ve Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmıştır. Bazı İranlılarda rastlanan antraks bakterisi, Irak'ın aynı zamanda biyolojik silah da kullanmış olabileceğini akla getirmektedir.⁹⁸

Irak'ta Fırat ve Dicle nehirlerinin kavuşma noktasında yer alan Mezopotamya sulak alanları, 20.000 kilometre karelik sığ ve derin su gölleri, çamurla kaplı araziler, saz bataklıkları, mevsimsel gölcükler ve tuza toleranslı makiden oluşmaktadır. Cennet Bahçesi olarak adlandırılan, Ortadoğu'daki en büyük ekosistem 5000 yıldır Marsh Arap kültürünün evi olmuştur. Sibiryaya ve Afrika arasında göç eden milyonlarca kuş için çok önemli bir durak, diğer deniz ve tatlısu türlerinin yanı sıra, ekonomik yönden çok büyük önem taşıyan İran Körfez balık ve

⁹⁸ **Environmental Impacts of Military Conflicts**,
 ((http://postconflict.unep.ch/publications/Iraq_DS.pdf)), (16.Kasım.2003),s.55.

karidesine yuva teşkil etmektedir. Mezopotamya sulak alanları biyoçeşitlilik açısından en önemli alanlardan biridir. Bataklık boyunca devam eden İran-İrak sınırı iki ülke arasında 1980 savaşına sahne olmuştur. Her iki tarafta kendi birliklerinin hareketini kolaylaştırmak için bentler açmış, bazı arazilerin suyunu boşaltarak kurutmuşlar, düşmanı durdurmak için su taşkınları düzenleyerek suyu stratejik olarak kullanmışlardır. Ancak Marsh sulak alanları için gerçek felaket 1990'ların başında Saddam Hüseyin rejiminin, Körfez Savaşından sonra Güney Irak'dan yayılan Şii isyanına cevap olarak bataklıkları kurutması olmuştur. 2000 yılından itibaren bir dizi bentler ve kanallar aracılığı ile Marsh bölgesini bazı yerlerde 1 metre derinliğe varan tuz kabuklarıyla kaplı bir çöle çevirmiştir. İran Körfezinde hava sıcaklığı yükselmiş, mercan kayalıkları zarar görmüş, toz fırtınaları arazinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Marshlara özgü sayısız endemik tür yok olmaya yüz tutmuş, körfez balık ve karidesi verimi düşmüştür.⁹⁹

Saddam'ın muhaliflerine karşı davranışları zaten bilinmekteydi. Ancak Kuzey Irak'daki Marsh Arapları Saddam'ın temel hedefiydi. Marsh Arapları Irak'ta 500.000 kişiden fazla bir topluluk oluşturuyorlardı. Marsh Arapları binlerce yıldır muazzam bir tatlı su sulak alanlarından oluşan bir ekosistemin civarında yaşamaktaydılar. Körfez Savaşından bu yana Marsh Araplarının kültürü, doğal hayatları, ekonomileri ve yaşamları mahvedilmiştir. Irak, toprakları içine Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki Mezopotamya'yı almaktadır. Fırat ve Dicle nehirleri Basra Körfezine dökülüp Shatt-ül Arap deltasını oluşturmadan 120 mil önce birleşmektedir. Marsh bölgesi ise bu birleşme noktasından yaklaşık 50 mil önce başlamaktadır. Çok eski zamandan beri bu bölgede büyük bir topluluk yaşamlarını

⁹⁹ Sarah DeWeerd, **a.g.e.**, s.7.

sürdürmekteydi. 1990’lardan önce Marsh Bölgesi yaklaşık 30.000 kilometre karelik bir alanı kapsamaktaydı. Marsh Araplarının ekonomisi ve yaşam şekli tarım, hayvancılık, avcılık, balıkçılık, Dicle nehrinde Basra ve Bağdat arasında seyreden gemilerin bakımını yapmaya dayanmaktaydı. Belli bir nedeni olmaksızın Marshlar her zaman kentli ve kuzey Iraklılar tarafından güvensizlik ve şüpheyle karşılanmaktadırlar. Bir zamanlar Marshlar kaçakçılar, politik muhalifler ve toplumun sınırlamalarından kaçmak isteyen diğerleri için bir sığınma yeri idi. Böyle bir topluluğun Saddam Hüseyin gibi bir hükümdarın şüphesini ve öfkesini uyandırması kaçınılmazdı. 1992 Ekiminde John Fawcett ve Victor Tanner tarafından yazılan bir makalede Irak’taki iktidar yanlısı medyanın Marsh Araplarını ilkel “maymun yüzlü” insanlar olarak tanımladıkları belirtilmektedir. Marsh alanlarının yok edilmesi Marsh Araplarının kültürel ve sosyal birliğini yok etmekten başka bir amaç taşımamaktadır. Bölge sakinlerinin 40.000 kadarı hala İran’daki mülteci kamplarında yaşamaktadır. Sulak alanların yok edilmesi bölge iklimini de etkilemiştir. Marsh Bölgesi Batı Asya’daki en büyük sulak alan olmakla kalmamakta, dünyadaki en büyük sulak alanlardan da biri konumunda bulunmaktaydı. Marsh bölgesi Afrika ve Kuzey Asya ile Avrupa arasında uçan göçmen kuşların önemli bir durak yerini oluşturmaktaydı. Bu kuşların kullandığı tarihi güzergah yakınlarında bundan başka bu büyüklükte sulak alan bulunmamaktadır. Irak hükümeti tarafından gerçekleştirilen bu felaketin ölçeği “ekokırım” için önemli bir örnektir. 20. yüzyılda veya daha önce sayısız ekokırım örneklerine rastlandıysa da bu ekokırımı diğerlerinden ayıran şey bu felaketin soykırıma yol açan kasıtlı bir mekanizma olmasıdır.¹⁰⁰

¹⁰⁰ **Ecocide as Genocide- Saddam’s campaign against the Marsh Arabs**, Joseph Dellapenna,

Marsh toprakları çölde çok büyük bir vaha oluşturunuyordu. Dalmaçyalı Pelikan, pygmy cormorant, beyaz kuyruklu kartal, ve daha bir çok göçmen kuş için uluslararası bir göç yoluydu. Bugün ise yaklaşık % 40'ı risk altında bulunmaktadır. Marsh bölgesine özgü endemik bir çok kuş, balık ve memeli cinsi yok olmuştur. Susamurunun altcinslerinden biri doğal hayatın çölleştirilmesinden sonra yok olmuştur. Saddam ve giderek daha çok Sünni ağırlıklı olan iktidarının temel hedefi 250.000'den fazlası Şii olan Marsh Araplarıydı. Marsh Arapları atalarının binlerce yıldan beri yaptığı gibi çamur ve sazlık adalarda sazlık evlerde çevreyle uyum halinde yaşıyorlardı. Saddam onları ve doğal hayatlarını yok etmek için sistemli bir şekilde çalışmıştır. Tarım yapılması için ülkedeki kuru toprak miktarını arttırmak istediğini ileri sürüyordu. Tecavüz ve işkence olağan hale gelmişti. Bir çok Marsh Arabı İran'daki mülteci kamplarına kaçmıştır. Bugün nüfusları 80.000'e düşmüştür.¹⁰¹

Mezopotamya Marsh sulak alanlarında yaşanan süreç tezimizin üçüncü varsayımını kanıtlamaktadır. Irak'ta Saddam Hükümeti Marsh sulak alanlarını muhalif bir grubu ortadan kaldırmak amacıyla, Körfez Savaşından sonra Güney Irak'dan yayılan Şii isyanına cevap olarak bataklıkları kurutarak ekolojik bir kırıma yol açmıştır.

((<http://jeffweintraub.blogspot.com/2003/20.html>)),(22.03.2009)

¹⁰¹ **The Environmental Crime of the Century-Saddam's Ecocide in the Mesopotamian Marshes,** ((<http://jeffweintraub.blogspot.com/2005/02.html>)),(22.03.2009)

C. 2. I. KÖRFEZ SAVAŞI

1980-1988 yıllarında İran ile savaştan Irak, ekonomik yönden ağır zararlara uğramış ve savaş sonrası ağır bir borç yükü altında kalmıştı. Bu durumdan kurtulmak isteyen Saddam Hüseyin, çareler aramaya başlamış ve 1991 yılının ilk yarısında Ortadoğu'da huzursuzluğa yol açacak bazı iddialar ortaya atmıştı. 2 Ağustos 1990'da Saddam Hüseyin Kuveyt'in tarihsel olarak Irak'ın bir eyaleti olduğu ve kaçak olarak Irak petrolünü çıkardığı gerekçeleriyle bu devleti işgal etmiştir. Saddam Hüseyin'e göre Körfez ülkelerinin 1981-1990 arasında petrol fiyatlarını düşürerek Irak'ı zarara sokmaları, Kuveyt'in Rumeyla bölgesindeki Irak'a ait petrollerden de faydalanmış olması, Kuveyt toprakları üzerinde tarihi hakkı olduğunda ısrar etmesi ve İran-İrak savaşı sırasında Kuveyt'in Irak'a yaptığı para yardımını silmesini istemesi bu savaşın nedenleriydi. Petrol Irak'ın Kuveyt'i işgalinin temel nedenidir. Dünya petrol rezervlerinin % 65'i Ortadoğu'dadır ve Suudi Arabistan bunun % 25'ine sahip bulunmaktadır. Buna ek olarak Suudi Arabistan'ın henüz keşfedilmemiş alanlardaki muhtemel petrolünü de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Diğer üreticiler ise her biri % 10'a sahip olan Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve İran'dır. Kuveyt ile ilgili iddialarının kabul edilmemesi üzerine Saddam Hüseyin 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmek ve bir hafta sonra da ilhak etmek suretiyle Körfez Krizinin çıkmasına neden olmuştur. Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi Irak Birliklerinin Kuveyt topraklarından 15 Ocak 1991'e kadar şartsız ve

derhal çekilmesini isteyen bir karar almıştır.¹⁰² Irak'ın bu karara uymaması üzerine ABD öncülüğünde ve onu destekleyen ülkeler, 17 Ocak 1991 tarihinde Çöl Kalkanı adı verilen bir harekatı uygulayarak Basra Körfezi ve Suudi Arabistan başta olmak üzere bölgeye deniz, hava ve kara birlikleri göndermeye başlamışlardır.¹⁰³

33 ülke, Afganistan, Arjantin, Avustralya, Bahrain, Bangladeş, Kanada, Çekoslovakya, Danimarka, Mısır, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Honduras, İtalya, Kuveyt, Fas, Hollanda, Nijer, Norveç, Umman, Pakistan, Polonya, Portekiz, Katar, Suudi Arabistan, Senegal, Güney Kore, İspanya, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık kuvvet göndererek veya yardım yaparak, Irak'a karşı oluşturulan bu koalisyon kuvvetlerine katılmış veya bu kuvvetleri desteklemiştir.¹⁰⁴ (Türkiye I. Körfez Savaşına asker göndermemiş, ancak topraklarını ABD uçaklarına kullandırmıştır.)

Koalisyon Güçleri 28 Şubat 1991'de ateşkes ilan etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak'ın kitle imha silahlarının etkisizleştirilmesi için özel bir komisyon (UNSCOM) ve bir tazminat mekanizması (United Nations Compensation Commission-UNCC) kurulmasını içeren ateşkes hükümlerini düzenleyen 687 sayılı kararını¹⁰⁵ kabul etmiştir. Irak, Kuveyt'i ilhak kararını kaldırmak ve tazminat ödemek başta olmak üzere bütün şartları kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu şekilde I. Körfez Savaşı fiilen sona ermiştir.¹⁰⁶

¹⁰² UN Security Council Resolution 678, November 29, 1990, (<http://milnet.com/united-nations/index.html>), (02.21.2008)

¹⁰³ **Persian Gulf Wars**, (<http://www.infoplease.com/ce6/history/AO838511.html>), (02.09.2009)

¹⁰⁴ **Gulf War Facts, The Coalition**, (<http://edition.cnn.com/SPECIALS/2001/gulf.war/facts/gulfwar/>), (02.12.2008)

¹⁰⁵ UN Security Council Resolution 687, April 3, 1990, (<http://milnet.com/united-nations/index.html>), (02.21.2008)

¹⁰⁶ **Environmental Impacts of Military Conflicts**, (http://postconflict.unep.ch/publications/Iraq_DS.pdf), ((20.09.2007))

C. 3. II. KÖRFEZ SAVAŞI VE NEDENLERİ

11 Eylül 2001'deki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılardan sonra ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld Irak'a karşı bir askeri hareketin planlandığını açıklamıştı. ABD Devlet Başkanı George W. Bush bir konuşmasında İran, Irak ve Kuzey Kore'yi "şer eksenini"nin bir parçası olmakla suçlamıştı.¹⁰⁷

Zaten Irak I. Körfez Savaşı'ndan bu yana tecrit edilmiş ve ambargo altında bulunuyordu. Fransa, Almanya ve Rusya'nın şiddetli itirazlarına ve tüm uluslararası muhalefete rağmen ABD ve İngiltere Irak'ın kitle imha silahları sakladığını ileri sürerek, Irak yakınlarında asker konuşlandırmaya devam ettiler. Müttefik Kuvvetlerinin Irak saldırısı için kuzey cephesine üs olarak kullanmayı düşündükleri Türkiye topraklarının kullanılmasını kabul etmemiştir. Ancak zaten İngiliz-Amerikan Kuvvetlerinin çoğu Mart ayından bu yana Kuveyt ve diğer bölgelerde yerlerini almışlardı. İngiliz halkının çoğunluğu bu savaşa karşı olduğu için İngiltere BM Güvenlik Konseyinden çıkacak kesin onay kararının beklentisi içindeydi. Fakat beklenen karar çıkmayınca 19 Mart 2003'de hava saldırısı başlatılmıştır. Bu savaş başta ABD ve İngiltere gelmek üzere Koalisyon Güçleri olarak tanımlanan ülkeler (Afganistan, Arjantin, Almanya, Avustralya, Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Çekoslovakya, Danimarka, Fas, Fransa, Güney Kore, Honduras, İspanya, İtalya, Kanada, Katar, Kuveyt, Macaristan, Mısır, Nijer, Norveç, Oman, Pakistan, Polonya, Portekiz, Suudi Arabistan, Senegal, Suriye, Yunanistan) ordularınca başlatılmış olan askeri saldırıları ve sonrasında işgal

¹⁰⁷ **Axis of Evil**, (www.pbs.org/newsletter/bb/international/jan-june02/axis_1-30.html), (02.09.2009)

altındaki Iraklıların direniş eylemlerini kapsamaktadır. Saddam Hüseyin 2003 yılının Aralık ayında yakalanarak idama mahkum edilmiş, cezası 30 Aralık 2006'da infaz edilmiştir. Savaş önce ABD önderliğindeki İşgal Kuvvetleri, sonrasında ise Irak Güvenlik Güçleri ile Iraklı isyancılar arasında ve mezhep çatışmalarıyla devam etmektedir.¹⁰⁸

Birinci Dünya Savaşının petrolün stratejik değerinin ipuçlarını verdiği ileri sürülmektedir. Çünkü petrolün, savaş gemileri, savunma tesisleri ve tanklar ya da saldırı uçakları gibi yeni silahlar için gerekli olduğu ortaya çıkmıştı. İkinci Dünya Savaşı sırasında sanayileşmiş ekonomiler ve savaşa katılan bütün büyük devletlerin mekanize birlikleri yakıt ve yağ için petrol merkezlerine güvenli erişim aramıştı, ama sadece ABD ve Sovyetler Birliği'nde bol miktarda kaynak bulunmaktaydı. Savaş sonunda, ABD'nin petrol yatakları hala dünya petrolünün yaklaşık üçte ikisini sağlıyordu. Fakat savaş sonrası yaşanan ekonomik büyüme talebi çok arttırmıştı. ABD 1948'de tam bir petrol ithalatçısı haline gelmişti ve o günden bu yana da, hemen tüm sanayileşmiş ülkeler gibi, giderek daha fazla ithalata bağımlı bulunmaktaydı. Suudi Arabistan ve diğer Basra Körfezi ülkelerinin geniş petrol rezervleri, her zamankinden daha büyük önem kazanmıştı ve bunun nedenlerinden biri de, bu rezervlerin kullanılması sayesinde Amerikan kaynaklarının korunmakta olmasıydı. Sonuç, ABD bölgedeki artan etkisini kullanırken Arap- Amerikan Petrol Şirketi (Aramco) ve başka şirketler aracılığı ile etkin petrol çıkarılmasını ve ihracatını sağlayan ABD bağlantılı bir iş ilişkileri ağı olmuştur. Suudi Arabistan ve

¹⁰⁸ **Persian Gulf Wars, ((<http://infoplease.com/ce6/history/AO838511.html>)),(02.09.2009)**

çevresindeki Körfez Ülkelerinde üretim hızla artarken, kraliyet ailesi ve müttefikleri de servet kazanmıştır.¹⁰⁹

Petrol uluslararası ilişkilere maddiyatçı politika “reelpolitik” yaklaşımı getirmiştir; petrole erişim hakkını sağlama almak için Worldwatch Enstitüsü Raporu’na göre “inatçı hatta acımasız” önlemler gerekmekteydi. Henüz 1946 yılında bile, Amerikalı ekonomist Herbert, “Amerika’nın çıkarlarının, yeterli ve uygun yerlerdeki kaynakların fiziksel kontrolü ya da en azından bu kaynaklara garantili erişim gerektirdiğini” öne sürmekteydi. Bu apaçık ifadenin askeri güç kullanılmasının istendiği anlamına geldiği ileri sürülmektedir.¹¹⁰

ABD’nin, gerekirse petrol akışını güvence altına almak üzere Ortadoğu’daki kilit petrol yataklarını ele geçirmek için en az 30 yıldır askeri olasılık planları yapmakta olduğu ileri sürülmektedir. Bu planlar, Arapların petrolü batı çıkarlarına karşı ilk kez silah olarak kullandığı 1973-1974 petrol ambargosundan sonra yapılmaya başlanmıştır. Ambargonun kaldırılmasının ardından dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Business Week’e yaptığı açıklamada petrol akışını korumak için askeri güç kullanılmasını gerektirecek durumları anlatmıştır. Worldwatch Enstitüsünün Raporuna göre Başkan Jimmy Carter Ocak 1980 tarihli son ulusa sesleniş konuşmasında daha net açıklamalar yaparak, Basra Körfezini kontrol altına almaya yönelik her türlü girişimin, “ABD’nin hayati çıkarlarına karşı bir saldırı” olarak algılanacağını ve askeri güç kullanılması da dahil olmak üzere, gereken her yolla geri püskürtüleceğini” ifade etmiştir. “Carter Doktrini”¹¹¹ 1991

¹⁰⁹ **Sürdürülebilir Toplum için Worldwatch Enstitüsü Raporu**, s.134.

¹¹⁰ **a.g.e.**, s.135.

¹¹¹ 1979 yılında İran’daki İslam devrimi ve aynı yıl Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgali, ABD’nin bölgeye müdahale etmesini gerektirdi, çünkü bu iki gelişme, bölgedeki güç dengesini Sovyetler Birliği lehine değiştiriyordu. ABD 1980’de “Carter Doktrini”ni benimsemiştir. Buna göre

yılında ABD'nin Irak'ı birkaç ay önce ele geçirdiği Kuveyt petrol yataklarından çıkarmasıyla uygulamaya konmuştur.¹¹²

1950'de ABD'nin ülke içindeki petrol fiyatlarını yüksek tutmak için yabancı petrol ithalini sınırlayan kotalar koymasıyla olaylar kritik bir noktaya gelmiştir. Dünyadaki petrol arzının zaten fazla olması sonucu ABD dışında fiyatlar düşmüş ve üretici ülkelerin gelirleri azalmıştır. Bu durum karşısında petrol üreten Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt, İran ve Venezuela, ülkelerinin ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla ortak bir önlem dizisi belirlemek için Bağdat'da toplandılar. Bu toplantının sonucunda Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC) kurulmuştur.¹¹³

ABD'nin çıkarları bu dönemde dünya piyasalarında petrolün yüksek bir fiyata ulaşmasını gerektiriyordu. Çünkü kurumsal ve tarihsel nedenlerden dolayı, ABD'de petrol fiyatları yüksek oluşmuştur. Oysa Batı Avrupa ile Japonya, neredeyse tüm petrollerini ithal etmelerine rağmen, petrolü ABD'den ucuza sağlayıp satış fiyatını düşük tutmuşlardı. Bu durumda ABD, ürettiklerini daha pahalıya mal ettiğinden, uluslararası rekabette zararlı duruma düşmüş ve özellikle Avrupa pazarını elinden kaçırmıştır. Bu yüzden, dış piyasadaki petrol fiyatlarının, Amerikan iç piyasasındaki düzeye çıkartılmasının, bu devletin çıkarına olacağı söylenmektedir.¹¹⁴

1970'li yılların başında OPEC yakıt piyasasında çok önemli bir kıtlığa ve yüksek fiyat artışlarına sebep olarak ABD ekonomisini dar boğaza sokan bir boykot yapmıştır. Ancak boykot kısa sürmüş ve ardından şirketlerle üretici ülkeler arasında

Ortadoğu'da herhangi bir yabancı güç, nüfuz kazanmak için girişimde bulunursa bu ABD'nin stratejik çıkarlarına bir tehdit sayılacaktı ve ABD bu durumda askeri güç kullanabilecekti.

Bknz. **Ortadoğu'nun yeni sınırları**, Gamze Güngörmüş Kona, (<http://tusiad.org/yayin/gorus/55/6.pdf>), (11.05.2009)

¹¹² a.ge. s.135.

¹¹³ James Ridgeway, **Her şey Satılık, Dünyanın kaynaklarını Kim Kontrol Ediyor**, 1. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, Ocak 2006, s.40.

¹¹⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 11. baskı, Ankara, İmge Kitabevi, Şubat 2003, s.487.

yapılan düzenlemeyle OPEC'in etkisi azaltılmıştır. Yirmibirinci yüzyılın başlarında Ortadoğu dünyanın petrol tedarikçisi olarak her zamankinden daha çok önem kazanmıştır. Dünyanın bilinen petrol rezervlerinin üçte ikisi bu bölgede bulunmaktadır. Ortadoğu bugünkü toplam petrol üretiminin % 30'unu gerçekleştirmektedir. ABD George W. Bush yönetiminin değerlendirmelerine göre 2020 yılında dünyanın petrol ihracatının % 37'si bu bölgeden yapılacaktır. Suudi Arabistan en büyük üretici durumundadır ve dünya petrol rezervlerinin dörtte birinin üzerinde durmaktadır. Irak ise ana oyuncularından biri olma potansiyeline sahip bulunmaktadır. Sanayii modernleştirilirse, Suudi Arabistan'a rakip olacak kadar çok petrol üretebilecektir. Tahminlere göre, bilinen büyük rezervlerinin yanı sıra, henüz jeolojik haritası çıkarılmamış rezervleri de bulunmaktadır. Irak petrolünün kontrolünün, petrol ihtiyacının üçte ikisini ithalattan karşılayacağı düşünülen ABD'ye büyük bir petrol deposu kazandırabileceği düşünülmektedir.¹¹⁵

Bugün global enerji tüketimindeki payı % 37 olan petrolün bu egemenliğinin gözle görülür bir gelecekte de artmaya devam edeceği öne sürülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) tahminlerine göre petrol talebinin önümüzdeki 30 yıl boyunca dünya genelinde artmaya devam edeceği; 2005 yılında günde yaklaşık 85 milyon varil olan küresel petrol talebi, 2030'da günde 120 milyon varili aşacağı iddia edilmektedir. Günümüzde bakımsızlık, yatırım ihtiyacı ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle kapasitesinin altında üretim yapan Irak, 115 milyar varil kanıtlanmış ve 214 milyar varil tahmini rezerv düzeyi ile aslında OPEC'in petrol fiyatlarının seyrini tek başına etkileyebilecek üretim gücüne sahip üyesi Suudi Arabistan'ı (270 milyar varil rezerv) petrol üretiminde geçebilecek yegane ülke

¹¹⁵ Ridgeway, **op.cit.**, s.40.

konumunda sayılmaktadır. En önemli faktörlerden biri Irak petrolünün dünyanın üretimi en ucuza maledilen petrolü olduğudur. Çünkü, dünya genelinde Batı kontrolünde ucuza çıkarılabilecek tüm petrol üretilmiş durumdadır. Bugüne kadar Irak petrol potansiyelinin sadece % 10'u keşfedilmiş olup ülkedeki potansiyel petrol alanlarının % 90'ı henüz üretime açılmış değildir. Bu rezervlerin % 80'inden fazlası ülkenin güneyindedir. Giderek enerjide dışa bağımlılığı artan, petrol ihtiyacının üçte ikisini ithalat yoluyla karşılayan ABD, bölge petrol kaynaklarının üretim ve taşıma imkanları üzerinde mutlak anlamda kontrol sağlamak istemektedir.¹¹⁶

Irak petrolünü kontrol etmek ABD'ye OPEC'e karşı kullanabileceği önemli bir güç sağlayacaktır. Bu sayede ABD Irak petrolünü kullanarak fiyatları kontrol edebilecektir. ABD'nin Irak petrolünü kontrol etmesi Suudi Arabistan'ın önemini azaltabilir ve petrol üretme koşullarıyla ilgili sorunlar yaşadığı Rusya, Venezuela ve Batı Afrika ile olan ilişkilerinde ABD'ye ek bir siyasal güç kazandırabilecektir. ABD bu sayede üretim koşullarını ve fiyatları kontrol etme olanağı bulabilir. Örneğin ABD'nin önyak olduğu bir fiyat düşüşü Irak'ta petrol aramak isteyen küçük ülkeleri ve şirketleri ülkeden çıkmaya zorlayabilir. Fiyatların düşmesi arama işinin karını düşürecektir. ABD'nin Irak petrolünü kontrol etmesi aynı zamanda piyasada kalabilmek için yüksek petrol fiyatlarına ihtiyaç duyan yerel Amerikan üreticilerinin korunması anlamına gelmektedir. Bu durum ayrıca çokuluslu petrol şirketlerine OPEC'in kurulmasıyla kaybettikleri petrol kaynaklarını tekrar ele geçirme olanağı sağlamaktadır. Arıtma ve dağıtımı kontrol eden, fakat rezervleri gittikçe azalan bu şirketler, önemli rezervler elde ederek faaliyetlerini arttırabileceklerdir. Irak'ın işgalini planlayanlar, bu ülkenin ele geçirilmesinin

¹¹⁶ **Irak'ın Enerji Geleceğine İlişkin Bir Senaryo Denemesi,**
 ((http://www.enerjiajansi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=48)),
 (30.08.2007)

2003’de Euro’nun gerisinde kalan ABD doları içinde bir can simidi olabileceği, doların güçlenmesinin ABD’ye Avrupa Birliği ve dünyanın diğer ülkeleriyle olan ilişkilerinde ek bir güç sağlayabileceği ileri sürülmektedir.¹¹⁷

1980’lerin sonlarında soğuk savaş geriliminin sona ermesi ve SSCB’nin dağılması, kısa sürede dünya silah pazarını çok ciddi biçimde değiştirmiştir. Başlıca sonuç küresel askeri teçhizat talebinin büyük ölçüde düşmesiydi. 1990’larda Körfez sorunu yüzünden Batı ülkelerinin silahlanmasındaki artışı saymazsak 1987’den bu yana dünya genelindeki askeri harcamalar düzenli olarak düşmüştür. 1987-1997 arasında küresel askeri harcama üçte bir oranında azalmıştır.¹¹⁸

Küresel silah talebindeki düşüş, teknoloji ve uluslararası iletişim olanaklarındaki gelişmelerle birleşince, silah sanayini uluslararası sınırları aşarak bütünleşmeye zorlamıştır. Bütünleşmeye yönelen ülkeler “senaryolar üretmek” olası düşman ve müttefikler belirlemek yoluyla pazarlarını geliştirmeye çalıştılar ve böylece Batı ülkelerinin ve müttefiklerinin silahlanmasını gerekli kılan “haydut devletler” kavramı doğmuştur.¹¹⁹

Devletler silah kuruluşlarıyla bağlarını kopardıkça ve askeri araştırma harcamalarını düşürdükçe, silah üreticileri hala yüklü miktarlarda sübvansiyon almakla birlikte görece bağımsız şirketler haline gelmişlerdir. Bu şirketlerin küçülen pastadan bir dilim kapabilmek amacıyla ekonomik açıdan stratejik ortaklıklar kurmaya ve petrol zengini Ortadoğu, Asya ve Güneydoğu Asya’nın da aralarında bulunduğu yeni pazarlar aramaya başladıkları ileri sürülmektedir..¹²⁰

¹¹⁷ Ridgeway, *op. cit.*, s.41.

¹¹⁸ Gideon Burrows, **Silah Ticareti Kılavuzu-Kim Satıyor, Kim Alıyor, Kim Ödüyor-Antikapitalist Hareket için Kılavuzlar 5**, İstanbul, Metis Yayınları, Mayıs 2003, s.16.

¹¹⁹ *a.g.e.*, s.17.

¹²⁰ *a.g.*, s.16.

Satış anlamında dünya silah pazarının hakimiyeti Batı'nın elinde bulunmaktadır. ABD son yıllarda silah satışında diğer devletlerin önüne geçmiştir. ABD'nin 1996-2000 yılları arasındaki satışı 1990 fiyatlarıyla 49.3 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. SIPRI'ye (Stockholm International Peace Research Institute) göre 1996-2000 döneminde başlıca konvansiyonel silahların trafiğinin yaklaşık yarıya yakını ABD'den başlamaktadır.¹²¹

ABD kongresine sunulan bir rapora göre, gelişmekte olan ülkelere yapılan silah satışları, gelişmiş ülkelere yapılan silah satışlarından daha yüksektir. Kendi tanımlamalarına göre, 2000 yılındaki tüm uluslararası silah satışlarının % 66'sı Güney ülkelerine yapılmıştır.¹²²

¹²¹ a.g.e.,s.19.

¹²² a.g.e., s.64.

2007 yılında en çok silah üreten ilk 10 şirket (Çin H. C. Hariç)		
	2007 silah satışları (milyon ABD Doları)	2007 Yılı Karı (milyon ABD Doları)
Boeing (ABD)	30.480	4.074
BAE Systems (İngiltere)	29850	1.800
Lockheed Martin (ABD)	29.400	3.033
Northrop Grumman (ABD)	24.600	1.803
General Dynamics	21.520	2.080
Raytheon (ABD)	19.540	1.474
EADS (Batı Avrupa)	13.100	-610
L-3 Communications (ABD)	11.240	756
Finmeccanica (İtalya)	9850	713
Thales (Fransa)	9350	1214

123

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin dünya üretimi içindeki payı % 46'lara yaklaşmıştı. Marshall programıyla¹²⁴ tek başına Avrupa'yı ayağa kaldırabilmişti. Bundan sonra giderek bir düşüş yaşanmıştır. Öncelikle AB ortaya çıkmıştır. Dahası Çin, sadece askeri bir güç olarak değil, aynı zamanda ekonomik bir güç olarak da uluslararası piyasalarda varlığını hissettirmektedir. Dünya ekonomisi içinde ABD'nin payı % 21 civarında bulunmaktadır. Bu kabaca Çin, Brezilya, Rusya ve Hindistan'ın toplam üretimine yaklaşmaktadır. Böyle bir ekonomik güce ek olarak, AB'den farklı olarak ABD büyük bir askeri güce sahip bulunmaktadır. Sadece

¹²³ The 10 Largest Arms Producing Companies 2007, (<http://www.sipri.org/yearbook/2009/06/06A>), (05.09.2009)

¹²⁴ Marshall Programı : Resmi adı Avrupa Kalkınma Programı, ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall tarafından ortaya atılan ve II.Dünya Savaşı sırasında büyük yıkıma uğramış Avrupa ülkelerine ekonomik yardım öngören program.

savunma bütçesi Türkiye'nin GSMH'sından daha fazladır. Bu anlamda jeopolitik süreçleri bazı sınırlar dahilinde de olsa hala belirleme gücüne sahip bulunmaktadır.¹²⁵

2000-2002 yılları arasında ABD ekonomisinde 1.8 milyon civarında iş kaybı görülmüştür. Reel toptan üretim 2000 yılının üçüncü çeyreğinde ve 2001'in ilk ve üçüncü çeyreğinde büyük düşüş göstermiştir. Öte yandan sabit yatırımlarda da ciddi boyutlarda gerilemeler olmuştur. Tabii bu makroekonomik gelişmeler endişe vericiydi ve ekonominin bir durgunluğa kaydığının kanıtlarıydı. İstihdam alanında çarpıcı başarılar sağlamasa da 2003-2004 süresinde ABD ekonomisi önceki iki yılda yaşanan resesyona eğilimi geride bırakmış görünmektedir.¹²⁶ Reel büyüme hızı 2004 yılında % 3.7'ye erişmiş, genel işsizlik düzeyi de % 5.4'lere kadar inmiştir.¹²⁷

ABD bütçe açığı 430 milyar dolar civarındadır. Bu yaklaşık ABD GSYİH'nin % 4'üne tekabül etmektedir. Deflasyonist eğilimin yenilmesi de savaş ekonomisinin başlatılması ile gerçekleşmiştir. ABD'de dış ticaret 1983 yılından bu yana düzenli açık vermektedir. İkinci Dünya Savaşından bu yana ABD Doları uluslararası "taşıt para" ve "rezerv para"¹²⁸ niteliğini sürdürmektedir ve ABD ekonomisi diğer politik avantajların yanında bir de "senyoraj"¹²⁹ geliri elde etmektedir.¹³⁰

¹²⁵ Aydın Çeçen, "ABD Ekonomisi ve Geleceği", **İktisat, İşletme ve Finans, Milli ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın**, (Haziran 2005), Yıl 20, Sayı 231, s.12.

¹²⁶ Klasik resesyona durumundaki bir ekonomide ekonomik genişleme yavaşlar ve giderek negatif değerlere kayar; istihdam düşmeye başlar; genel fiyatların artışında da bir yavaşlama olur(dezenflesyon)Teknik olarak resesyona durumu bir ekonomide ardarda iki-üç aylık dönem boyunca reel GSYİH'nin sürekli düşmesi olarak tanımlanır.

¹²⁷ a.ge. s.6.

¹²⁸ Uluslar arası mali kuruluşlar ile hükümetlerin ellerinde bulundurdukları altın ve dövize verilen addır.Bknz. (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/66075.asp>), (01.09.2007)

¹²⁹ Senyoraj paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değer arasındaki farktır. Bknz. (<http://www.ekodialog.com/Konular/senyoraj.html>), (01.09.2007)

¹³⁰ Çeçen, a.g.e., s.9.

ABD 2004’de günde yaklaşık 21 milyon varil ham petrol tüketmiştir. 2004’de ABD’nin ithal petrol faturası yaklaşık 180 milyon dolar olarak ileri sürülmektedir. Giderek güçlenen bu dışa bağımlılığı durdurmak için Alaska’daki yeni alanların petrol üretimine açılması uzun süredir politik iktidarların gündeminin ana maddelerinden birini oluşturmaktadır. Ancak petrol ithalat faturası, 11 trilyon ABD Dolarlık ABD ekonomisi için yüksek bir toplam sayılmamaktadır. Nitekim üretimin artışı da yükselen petrol fiyatlarından pek etkilenmemektedir. Artık döviz piyasası dinamiklerini ülkelerin birbirlerinden yaptığı alışverişler değil, ülke değiştiren sermaye hareketleri belirlemektedir. ABD açıklarına bir başka etki de II. Dünya Savaşı sonrası doğan “babyboom” kuşağının 2008 yılında emeklilik dönemlerinin gelmiş olmasıdır. Ve bu kuşak “medicare” denilen sağlık sisteminden de yararlanmaya başlayacak, bu durum bütçe giderleri üzerinde büyük bir baskı yaratacaktır.¹³¹

2004 yılının birinci yarısında ABD dışındaki merkez bankaları yaklaşık 180 milyar ABD Doları tutarında ABD devlet tahvili aldılar. Sonra bu alışlar yavaşlamıştır. Dolar kurundaki ani bir düşüş hem yabancı merkez bankalarının, hem de özel yatırımcıların elinde dolar cinsinden tuttuğu değerlerin bir anda % 40 değer kaybetmesini getirecektir.¹³²

ABD’nin makro dengeleri açısından George W. Bush’un başkanlığı altında geçen 2000 yılı ve sonrası dönemini diğer dönemlerden ayıran en büyük özellik, bir ekonominin “temel dengeleri” olarak adlandırılan iç ve dış dengelerin, yani kamu ve ödemeler dengesinin birlikte bozulması ve ABD’nin tarihindeki en büyük kamu ve dış açıklarıyla yüzyüze kalmasıdır. Bu açıkların

¹³¹ a.g.e. s.11.

¹³² a.g.e. s. 8.

kapatılmasında izlenen temel yöntem diğer ülkelerin dış hesaplarında “fazla” vermeye tabi tutularak, bu fazlaların finansal (sermaye) işlemlerle ABD’ye çekilmesidir. Başka bir deyişle ABD dış açıklarını dünyaya finanse ettirmektedir. Nitekim tüm 1990’lar boyunca dünyanın diğer merkez ekonomileri (Avrupa ve Amerika) ve petrol ihraç eden ülkeler ile 1997 sonrası Asya ve Çevre (azgelişmiş) ekonomileri ödemeler dengesi fazlası vermeye zorlanmakta; bu fazlalar küresel düzeyde değerlendirildiğinde, ABD’nin dış açıklarını finanse eden sermaye işlevini üstlenmektedir. Kısacası bu ekonomileri fazla vermeye ve borç ödemeye mahkum eden politikalar sonuçta sürekli açık veren ve hiçbir zaman istikrar programına tabi olmayan ABD’nin açıklarının finansmanı için bir kaynak oluşturmaktadır.¹³³

ABD ekonomisine yönelik ikinci saptama Bush yönetiminin kamu açıklarındaki görülmedik artışlarıdır. Bush ve “ekibi”nin ısrarla sürdürdüğü sermaye yanlısı vergi indirim politikaları ve askeri harcamalardaki artış sonucu kamu açıkları 2003 sonunda 400 milyar ABD doları dolayına yükselmiştir.¹³⁴

ABD’li Yatırım Bankası Morgan Stanley hazırladığı “Resesyon Geliyor” başlıklı raporunda ABD ekonomisinin 2008 yılında durgunluğa gireceğini vurgulamaktadır. Temmuz ayından beri piyasaları etkisi altına alan ABD kaynaklı mortgage krizinin likidite krizine dönüşmesiyle finansal programlarda ortaya çıkan dalgalanmanın ABD ekonomisini etkilemeye başladığını bildiren Morgan Stanley raporunda 2008 yılında ABD ekonomisinin % 1.1 büyüme sağlayacağı belirtmektedir.¹³⁵

¹³³ “Kapitalist Dünyanın Hegemon Gücü olarak A.B.D. Ekonomisindeki Gelişmeler”, **İktisat, İşletme ve Finans, Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın**, (Haziran 2005), Yıl 20, Sayı 231, s.26

¹³⁴ a.g.e., s.27.

¹³⁵ Büyüme hız kesti, Osman Saraç, (<http://www.tumgazeteler.com/?a=2429571>), (16.12.2007)

IMF'nin tahminine göre ise ABD Ekonomisinin 2006'da % 2.9, 2007 ve 2008'de ise % 1.9 büyüyeceği tahmin edilmektedir.¹³⁶

ABD'de işsizlik oranı, 1992'de en yüksek olarak saptanan % 7.5'den, 2008 yılında 7.6'ya yükselmiştir. Beklentiler işsizlik oranının % 8'e ulaşacağı yönündedir. Ekonomik büyüme oranı 2008 yılında % 1.3 iken, 2009'da % -1.7 olması beklenmektedir. Son 12 ayda 3.5 milyon iş kaybı kaydedilmiştir. Bu kadar yüksek bir rakama en son II. Dünya Savaşı sona erdiğinde ulaşılmıştı. Eylül 1945 yılında 3.1 milyon iş kaybı kaydedilmişti. İşsizlik oranındaki bu keskin yükseliş GSYİH'sının % 70'i tüketici kredileri tarafından karşılanan tüketici harcamalarından oluşan bir ekonomi için iyiye işaret görünmemektedir.¹³⁷

Dünyanın en büyük kapitalist gücü, Irak'a sadece küresel hegemonyasını pekiştirmek ve enerji kaynakları üzerindeki denetimini sağlamlaştırmak için değil, aynı zamanda neoliberal ekonomik siyasetlerini dünyanın her yanına dayatmayı kolaylaştırabilmek için saldırmıştır.¹³⁸

Soğuk savaş sonrası dönem, ABD için bir askeri ve ekonomik yayılma dönemi olmuştur; çevreleme stratejisinden yayılma stratejisine geçilmiştir. Ekonomik ve yayılma stratejisi 11 Eylül ile gerçek meşruiyet zeminini bulmuştur. 11 Eylül ile ABD, bu söylemin sağlamlaştırılmasında, kendi muhafazakar ve aynı anda saldırgan güvenlik önceliklerinin dünyaya dayatılmasında bulunmaz bir fırsat elde etmiştir. Bu yetki ve meşruiyet, özellikle 11 Eylül'ü takip eden ilk yıllarda, ABD'ye ancak Soğuk Savaş dönemi ile kıyaslanabilecek bir haklılık ve güç

¹³⁶ ABD'de Resesyon, Dünyada yavaşlama, Osman Ulagay, (<http://www.milliyet.com.tr/2008/01/01/yazar/ulagay.html>), (01.01.2008)

¹³⁷ Highlights of the World Economy, Industrialised Countries, (<http://www.opec.org/home/monthly%20Oil%20Market%20Reports/2009/pdf/MR022009.pdf>), (28.02.2009)

¹³⁸ Burrows, a.g.e. s.9.

atfedilmesini sağlamıştır. Amerikan askeri gücünün dünyanın çeşitli bölgelerinde yerleşmesi, basit bir askeri işgal ya da etki alanı genişletme olarak görülmemektedir. Bu askeri güç, sadece işgal edilen ülkelerde değil, çevre ülkelerde de neoliberal ekonomik disiplinin korunması amacıyla gözetleme ve denetleme mekanizmalarının işlemlerini de sağlamaktadır. ABD Başkanı George W. Bush'un önleyici saldırı doktrini, ABD özelinde bir güvenlik doktrini olmaktan çok, özellikle çevre ülkelerde, küresel sermaye hareketliliğini ve enerji kaynakları üzerindeki ABD denetimini engellemeye dönük siyasal hareketlerin bertaraf edilmesi, yönetici seçkinler üzerinde sürekli baskı kurulması ve gerektiğinde de bu ülkelerdeki rejimlerin değiştirilmesidir.

139

Bütün bunlara ek olarak Bob Herbert eski Dışişleri Bakanı George Schultz'un Irak işgali öncesinde ABD'nin en büyük müteahhitlerinden ve Irak'ın yeniden yapılanmasında karlı bir sözleşme elde etmek için yarışan şirketlerden biri olan Bechtel'in, başdanışmanı ve direktörü olduğunu belirtmekteydi. George Schultz aynı zamanda Beyaz Saray'la sıkı bağları olan Irak'ın Kurtuluşu Komitesi'nin de (CLI) Danışma Kurulu başkanlığını yapmaktaydı. Richard Perle, Bernard Lewis gibi isimler de Irak'ın Kurtuluşu Komitesi'nin üyeleri arasında bulunmaktaydı. Savaşın bazıları için bir trajedi bazıları içinse bir nimet oluşturduğunu belirten Herbert emekli bir Deniz Kuvvetleri Generali olan Jack Sheehan'ın da Bechtel'de başkan yardımcılığı görevini üstlendiğini yazmaktadır.

Sheehan'ın aynı zamanda Pentagon'a temel savunma konularında danışmanlık yapan, Savunma Politikası Kurulunun da bir üyesi olduğu belirtilmektedir. Washington'da özel bir kamu gözlem merkezi olan Kamu

¹³⁹ Kaygusuz, a.g.e. s.149

Bütünlüğü Merkezi (The Center for Public Integrity), eski CIA yöneticisi James Woolsey'in de bir sermaye girişim şirketi olan Paladin Capital Group'un üyeleri arasında bulunduğunu ifşa etmiştir. Irak savaşı ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın 1961'deki başkanlıktan ayrılış konuşmasında belirttiği ordu-sanayi bağlantısının en net örneklerinden biridir. ABD'nin geçici Irak yönetiminin başına atadığı emekli tuğgeneral Jay Garner Irak'ın geçici hükümetinin başkanlığında bulunmaktaydı.¹⁴⁰ Garner askeri kariyerinden, İsrail'e füze savunma sistemini geliştirmede yardımcı olan savunma müteahhidi SY Coleman'ın Başkanlığına getirilmişti.¹⁴¹

Bechtel'in yönetim kurulu üyesi olan Paul Bremer ise işgal gücünün başına geçince ülkeyi yatırıma açma hamlesini başlatmıştır. Bu strateji en verimli halini 19 Eylül 2003'de almıştır. Bremer bu tarihte, özelleştirmenin önünü açan ve doğal kaynakları –yani petrolü- işleyenlerin dışında kalan tüm ticari işletmelere karın yüzde yüzünü 40 yıl boyunca ülke dışına çıkarma garantisi veren 39 Sayılı Yürütme Emrini çıkarmıştır.¹⁴²

Yeni-muhafazakar düşünce kuruluşu Yeni Amerikan Yüzyılı Projesinin (The Project for the New American Century-PNAC) Müdürü Garry Schmitt'in, 23 Mayıs 2002 tarihli "Görüş Liderleri" adlı yazısında geçen şu ifadeler, yeni-muhafazakarların Irak'ın işgalinden beklentilerine ışık tutmaktadır.

"Dost, özgür ve petrol üreten bir Irak, İran'ı köşeye sıkıştırır, Suriye'yi korkutur, Filistinlileri İsrail'le ciddi görüşmeler yapmaya ikna eder ve Suudi Arabistan'ın ABD'li ve Avrupalı karar alıcılar üstündeki etkisini azaltır... ve Ortadoğu'nun siyasi coğrafyasının dönüşümü için müthiş bir fırsat yaratır. İlave olarak; ABD'nin dünya

¹⁴⁰ Görevini 6 Mayıs 2003'de Paul Jerry Bremer'e devretti.

¹⁴¹ **Spoils Of War**, Bob Herbert, (<http://www.nytimes.com/2003/04/10/opinion/10HERB.htm>), (20.03.2009)

¹⁴² **Kovel, a.g.e.** s.335

petrol piyasaları ve fiyatları üzerindeki kontrolü genişler. Diğer yandan askeri ve stratejik açıdan Irak, Suudi Arabistan'dan daha önemli bir ülkedir.”¹⁴³

2002 Askeri Almanasının verilerine göre ABD ordusu aynı zamanda ABD'deki yoğun işsizliğe karşı bir istihdam çözümü sunmaktadır. ABD'de toplam nüfus içinde siyahların payı % 12 iken ordu içindeki siyahların payı % 31, yine toplam nüfus içinde İspanyol kökenlilerin payı % 11.6 iken ordu içindeki İspanyol kökenlilerin payı % 13'tür. Eğitim oranlarına bakıldığında toplam askerler içinde sadece % 3.1'i yüksek okul okumuş, % 95'i ise yüksek okul okumamıştır.¹⁴⁴

Ç. KÖRFEZ SAVAŞLARININ SAVAŞ ALANI VE ÇEVRESİNE ETKİLERİ

Tezimizde daha öncede belirtildiği gibi çevre sorunları coğrafi sınır tanımamaktadır. Ancak konumuz I. ve II Körfez Savaşlarının Çevreye Etkisi olduğu için çevresel etkiyi değerlendirirken İran Körfezi civarında ve savaştan doğrudan etkilenen taraf olan Irak'ta odaklanılmıştır.

Ç.1. DOĞAL ÇEVRESEL KAYNAKLARA ETKİSİ

Irak'ta çevresel tahribatın temel örneklerinden biri 1991 Körfez Savaşında Kuveyt petrol alanlarına sabotaj yapılmasıdır. 20 Ocak 1991'de Kuveyt'in Mina El Ahmadi limanında demirli 3 petrol süpertankeri Körfez sularına

¹⁴³ **Underlying motives and objectives of the US Administration,** ((www.sgr.org.uk/ArmsControl/IPW_USmotives.htm)), (08.05.2009)

¹⁴⁴ **Military Almanac 2001-2002,** ((www.scrbd.com/doc/12928711/Military-Almanac-2001-2002-264k)), (28.02.2008)

kasıtlı olarak petrol sızdırmaya başlamıştı. Aynı zamanda Deniz Adası adı verilen tanker yükleme terminaline giden borular da Körfez sularına petrol sızdırmıştı. ABD Savunma Bakanlığı yetkilileri hassas mühimmat kullanan bir ABD uçağının 26 Ocak'ta, boruların girişini bombalamak suretiyle sızıntıyı durdurduğunu ancak, o ana kadar 7-8 milyon varil miktarındaki petrolün Körfez sularına karıştığını belirtmişti. Bu iki olay toplam 10-11 milyon varil tutarında ham petrolün sığ ve nispeten kapalı Körfez sularına karışmasına neden olmuştu. Tarihte bu oranda bir kirlenmeye daha önce rastlanmamıştır. Dönemin Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin olayın müsebbibinin kendi güçleri olduğunu inkar etse de, koalisyon güçleri onu “çevre terörizmi” ile suçlamışlardı. Bir çok bilim insanı bunun Körfez ekolojisine örneği görülmemiş derecede zarar vereceğinden endişe etmişlerdir. Santa Barbara'daki California Üniversitesi Deniz Bilimleri Enstitüsü'nden Jeffrey Hyland , dünyada her yıl denizlere ortalama 23.4 milyon varil miktarda petrolün çeşitli nedenlerle karıştığını, bu bir tek vakanın ise bu miktarın % 47'sini oluşturduğunu belirtmektedir. Bu miktar yani 10-11 milyon varil iki yıl önce Alaska açıklarında Exxon Valdez'in¹⁴⁵ yaydığından 40 katından daha fazla olarak hesaplanmaktadır. Sandia Ulusal Laboratuvarlarının bir raporuna göre bu Körfez Sızıntısı beklenen bir olay olarak kabul edilmekteydi. “Irak'ın Bir Savunma Silahı olarak Petrol kullanmasının Potansiyel Etkileri” adlı rapor, Saddam Hüseyin'in aynı zamanda Kuveyt petrol kuyularını da ateşe vererek “bölgesel bir iklim etkisi” yaratmak isteyebileceğinden söz etmekteydi. Çevre Bilimcileri olayın uzun dönemli etkileri üzerine çalışmaya başlamışlardır. Valdez'den sızan petrolün aksine Kuveyt petrolü

¹⁴⁵ Exxon Valdez Exxon Gemicilik Şirketinin gemilerinden biriydi. 24 Mart 1989'da Alaska açıklarında Prince William Sound mercan kayalıklarına çarparak 10.8 milyon ABD galonu (40.9 milyon litre) ham petrolü denize akıtmıştır. O dönemdeki en büyük çevre felaketi olarak bilinmekteydi. Exxon Valdez Oil Spill Disaster, (<http://explorenorth/library/weekly/aa032499.htm>), (21.12.2008)

hafif yani zehirleyici (toxic)olarak bilinen uçucu kokulu içeriği (volatile aromatic compound) daha yüksek olarak tanımlanmaktadır. Bu gözlemi yapan Texas A&M Üniversitesinden Mahlon C.Kennicutt, Kuveyt petrolünün, birebir karşılaştırma yapıldığında Valdez'in taşıdığı petrolden daha zehirli olduğunun söylenebileceğini belirtmektedir. Janet Raloff'a göre Panama'nın Karayip kıyılarında 1986 yılında yaşanan 50.000 varillik bir petrol sızıntısı Körfez örneğine en yakın ve paralellik arz eden bir olay kabul edilmektedir. Hem Panama hem de Ortadoğu'nun sıcak ve çok güneşli bir iklime sahip olduğu, sığ sularıyla mercan kayalıkları, mangrov ormanları ve kıyı yosunlarından oluşan hassas ekosistemlere sahip oldukları belirtilmektedir. İklim etkisi ile çabuk buharlaşmanın yüzeydeki petrol tabakalarını haftalar içinde yok edeceği, ancak taban organizmaları üzerindeki ekolojik etkilerinin yıllarca sürebileceği ileri sürülmektedir. Panama'da bu ilk etkilerin mercan, mangrov ve yosunları yok etmekle kalmayıp, bunlara bağlı yaşayan organizmaları da yok ettiği belirtilmektedir. Panama'daki çalışmalar denizkeşanesi, denizyıldızı ve karides benzeri türlerin olayın üzerinden üç yıl geçmesine rağmen geri dönmedikleri belirtilmiştir. Körfez bölgesinde ise bu şekilde petrolden etkilenebilecek dokuz ayrı tür saptanmıştır. Uzmanlar Panama'da 5 yıl geçtikten sonra bile sedimentlerde yüksek oranda petrole rastlandığını, petrolün suya "sülük" gibi yapıştığını, bunun da bazı türlerin neden geri dönemediğini açıkladığını belirtmektedirler. Kuveyt petrolünün deniz üzerinde ve kuyularda alev alması havayı da büyük ölçüde etkilemiştir. Alevler nispeten sınırlı kalmış olsa da, Bilim insanları Irak'ın yüzlerce Kuveyt petrol kuyusunu ateşe vermesi halinde bunun olası çevresel etkilerini tartışmaktadırlar.¹⁴⁶

¹⁴⁶ **Gulf oil threatens ecology, may be climate-Persian Gulf oil spill,**

Tezimizin ikinci varsayımında savunduğumuz gibi savaşta taraflar çevresel silah kullanabilmekte veya başka bir deyişle doğayı askeri amaçlar için kullanmaktadırlar. Savaşlar insanlığa sadece cephede zarar vermekle kalmamakta, yol açtıkları hasarlar ve bilinçli tahrip yoluyla da çevresel yıkıma neden olmaktadır. Örneğimizde Irak , kasıtlı olarak Körfez’de petrol sızıntısı olmasına neden olmuştur.

İran Körfezinde 244 balık cinsi kaydedilmiş, bunlardan yedisine başka bir yerde rastlanmamıştı. Körfez kıyısında yaşayan halk geleneksel balıkçılıkla geçimlerini sağlıyorlardı. Körfez Savaşından önce de 1983’deki Nevruz petrol sızıntısı balıkçılığa darbe vurmuştu. Körfez savaşı da deniz hayatını öldürmüş ve geleneksel balıkçılığın askıya alınmasına neden olmuştur. Arabistan yarımadası kıyıları boyunca (Kuveyt hariç) mangrov ormanları bulunmaktadır. İran en çok mangrov ormanına sahip ülke konumundadır. Körfez mangrov ormanları karidesler için doğal ortam sağladıkları için ticari açıdan büyük önem taşımaktadır. Kışın deniz seviyesi yükseldiğinde kuşlar özellikle flamingolar Körfez bölgesinin mudflatinde toplanmaktadırlar. Her sonbahar büyük sayıda flamingo Güney Rusya ve Kuzey İran’dan Körfeze göç etmektedirler. Mudflat omurgasızlar ve balıklar için zengin bir gıda kaynağı oluşturmuştur. Bu zenginlik Dicle ve Fırat nehirlerinden gelmektedir. Yeşil kaplumbağa ve deniz ayısı gibi çeşitli soyları tükenme tehlikesinde olan türler için seagrass yatakları çok önemlidir. Körfezin önemli mercan kayalıkları da petrol sızıntılarından zarar görmüş bulunmaktadır. Özellikle bir memeli olan deniz ayısı yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.¹⁴⁷

I. Körfez Savaşının ekolojik sonuçları aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

Janet Raloff, ((http://findarticles.com/p/articles/mi_m1200/is_n5_v139/ai_9861177)), (21.12.2008)

¹⁴⁷ Michael Mckinnon, Peter Vine, **Tides Of War**, Immel Publishing, 1991, s. 116.

-700 petrol kuyusunun ateşe verilmesi sonucu parçacıklı ve gazlı kirleticilerden oluşan ağır, koyu renk bulutlar yayılmıştır. Bu kirleticilerin solunum yolları hastalıklarına neden olduğu ve muhtemelen uzun dönemli kanserojen ve mutajenik etkiler oluşturduğuna inanılmaktadır.

-Sabotaj yapılmış kuyulardan fışkıran ham petrol, petrol göllerinin oluşmasına ve toprakla suyun yoğun kirlenmesine neden olmuştur.

-Yaklaşık olarak 10 milyon varil petrol, Irak tankerleri tarafından yosun yataklarını, balık, kuş ve kabuklu deniz hayvanlarını tehlikeye atarak İran körfezi sularına boşaltılmıştır.

-Toprak ve bitkiler mayın döşenmesi, taş ve beton istihkam inşa edilmesi, hassas çöl toprağı üzerinden tekerlekli ve paletli taşıma araçlarının geçişi, bombaların patlaması, top kovanları ve diğer savaş araç ve gereçleri nedeniyle yaygın bir zarar görmüştür. Bunun sonucunda Kuveyt toprağı artan rüzgar ve su erozyonuna karşı aşırı derecede hassaslaşmıştır.¹⁴⁸

- I. Körfez Savaşında Körfez ham petrolle kaplanmıştır. Geleneksel balıkçılık büyük zarar görmüş, dolayısı ile bu bölgede yaşayan insanların ekonomik açıdan hayatlarını devam ettirmeleri zorlaşmıştır. Başta perde ayaklılar olmak üzere çeşitli göçmen kuşların beslenme alanları zarar görmüştür. Sayısız kuş ve kaplumbağa ölmüş, birçoğu petrolün kalıcı etkilerine maruz kalmıştır. Kıyı şeridinde çeşitli balık ve ticari açıdan büyük önem taşıyan karideslere yaşama alanı oluşturan mangrove ormanları tahrip edilmiştir.

¹⁴⁸ **Special Focus: The Deadly Winds of War**, (

- I. Körfez Savaşında Kuveyt’de yakılan petrol kuyuları 600 milyon ton petrolü tüketerek havada is gazlar ve tehlikeli kimyasallardan oluşan bir tabaka meydana getirmiştir. Çıkan duman güneşten gelen ışınları engellemiş, bölge ülkelerinde ısı yaklaşık 10 derece kadar düşmüştür. Petrol dumanı içindeki karbondioksit gazı bölge ülkelerinde sera etkisi ve asit yağmurlarına neden olmuştur. I. Körfez Savaşı sırasında başta içme suyu sistemleri, kanalizasyon tesisleri ve barajlar olmak üzere Irak’ın tüm alt yapısı bombalanmıştır. I. Körfez Savaşında Bağdat’da temiz su taşıma kanallarının % 40’dan fazlası, II. Körfez Savaşında ise sistemin tamamı tahrip olmuştur. Bugün Bağdat’da yaşayanların çoğu içme sularını Dicle’den temin etmektedir. Ancak Dicle nehrine, içinde Amerikan ordusunun tehlikeli ağır metallerini kapsayan atıklarının da bulunduğu kanalizasyon atıkları karışmaktadır. Dicle sularının içme suyu olarak kullanıldığı bölgelerde sinir sistemi hastalıkları, doğum anomalileri ve kanser vakalarının görülme sıklığında artış olduğu belirlenmektedir.¹⁴⁹

1991’deki Körfez savaşı savaş teknolojileri ve endüstrinin çevresel zarar vermekte ne kadar etkin kullanılabileceğini göstermektedir. Körfez; savaştan öncede petrol sızıntıları, İran-İrak savaşı, şilep trafiği ve endüstriyel atık nedeniyle zaten zarar görmekteydi.¹⁵⁰

Körfez savaşı bugüne kadar çevreye zarar veren savaşların başında gelmektedir. Irak, İran Körfezine yaklaşık 1 milyon ton ham petrol boşaltarak tarihteki en büyük petrol sızıntısına neden olmuştur. Yaklaşık 25.000 göçmen kuş ölmüş, ham petrol çöle de zarar vererek yaklaşık 50 kilometre kareyi kapsayan petrol gölleri oluşturmuştur. Irak Kuvvetleri geri çekilirken Kuveyt petrol kaynaklarını

¹⁴⁹ (http://www.ttb.org.tr/data/kisa_haber/ocak05/savas_saglik/korfez_dosyalar/frame.htm), (22. ocak.2007)

¹⁵⁰ Jennifer Leaning, a.g.e.s.4

ateşe vererek havayı kirleten gazların atmosfere yayılmasına neden olmuştur. Petrol yangınları nedeniyle duman ve asit yağmuru oluşmuş yanan petrol kuyularından kaynaklanan toksik duman insan sağlığı ve doğal hayatı tehdit etmiştir. Yangınları söndürmek için kullanılan deniz suyu petrol kıyılarına yakın alanlarda tuzlanmayı artırmıştır. Savaş sırasında bir çok baraj ve pis su arıtma tesisleri hedeflenmiş ve yok edilmiştir. Saldırıları sonucu su arıtma tesislerinin çalışmaması yüzünden kanalizasyon doğrudan Dicle ve Fırat nehirlerine akmaktadır. Buna ek olarak bombalanan kimyasal tesislerden çıkan kirleticiler de nehirlere akmaktadır. Nehirden çıkarılan içme suyu da kirlenmiştir. Bu da hastalıkların yayılmasına neden olmaktadır. Örneğin tifo 1991'den bu yana on katına katlanmıştır. Tanklar gibi ağır araçların çölde hareket etmeleri, zaten hassas olan yüzeye zarar vermiş, toprak erozyonuna neden olmuştur.¹⁵¹

ABD'nin 2003 yılında Irak'a karşı başlattığı savaş ağır çevresel hasara yol açmıştır. Sürekli bombalama yoluyla sağlık sistemi ve pis su arıtma tesisleri zarar görmekte, bu da Dicle nehrinin kirlenmesine neden olmaktadır. Uranyum içeren 200 mavi plastik varil Bağdat'ın güneyindeki bir nükleer güç biriminden çalınmış, içindeki radyoaktif madde nehirlere boşaltılmıştır. Yoksul halk bu varilleri su, yağ ve domates depolamakta kullanmakta, veya satmaktadır. Sütün diğer bölgelere taşınması bu varillerle yapılmaktadır.¹⁵²

2 Haziran 2005'de, BM Çevre Programı'nın Irak'taki geçici biriminin başkanı Pekka Haavisto, "Irak incelediğimiz vakalar arasında en kötüsü ve bu

¹⁵¹ **The impact of war on the environment and human health** ((<http://www.lenntech.com/environmental-effects-war.htm>)), (02.01.2008)

¹⁵² **The impact of war on the environment and human health**((<http://www.lenntech.com/environmental-effects-war.htm>)), (02.01.2008)

yüzden kıyaslamak çok zor. Balkan Savaşı'ndan sonra, Tuna nehrinde olduğu gibi, koruma amaçlı müdahalelerimizi yapabilmıştık. Irak'ta bu mümkün değil"¹⁵³ demektedir. Yedek parça eksikliği, bundan önceki iki savaş ve on yıldan fazla süren ezici ambargo yüzünden Irak'ın kirlilik standartlarını tutturamaması çevreye, özellikle de Irak'ın kanalizasyonunun hiç işlem görmeden aktığı Dicle ve Fırat nehirlerine zarar vermiştir. BM'nin yaptığı bir incelemeye göre, Bağdat'ın hemen dışındaki Dora deposunda, tetraetilen kurşun da dahil olmak üzere, 5000 varil kimyasal madde ya dökülmüş, ya yakılmış ya da çalınmıştı. Su havzaları yakınında toksik madde kirliliğine uğrayan yerler arasında 200 kilometrekarelik bir askeri-endüstriyel işletme, yakılmış ya da talan edilmiş çimento fabrikaları ve gübre fabrikaları, bir de petrol artıkları belirtilmektedir. Irak bir çok açıdan modern bir sanayi toplumu sayılmaktadır. Kimyasal maddeler ülkenin geleceği açısından büyük risk taşımaktadır. Zaman geçtikçe sağlık üzerindeki etkileri artacaktır. Bir sanayi toplumu-Irak inişe geçmeden önce Arap dünyasında sanayileşme açısından en ileri ülkeydi-savaşın yol açacağı ciddi ekolojik bozulmaya, bir sanayi öncesi topluma kıyasla çok daha fazla açık bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Haavisto yağmanın askeri müdahaleden daha önemli bir faktör olduğu görüşüne dikkat çekmektedir. Ekolojik etkiler içinde en başta gelenlerden biri su meselesiyle ilgili bulunmaktadır. Bugün, dünyanın bu bölgesinde suya hakim olmak petrol rezervlerine hakim olmak kadar stratejik bir önem taşımaktadır. Bu noktada Bechtel şirketi, altyapı inşasında önemli bir şirket olduğu gibi, suyun özelleştirilmesinde de (örneğin Bolivya'da) dünya liderleri arasındadır. Ancak Los Angeles Times'ın yayınladığı haberlere göre

¹⁵³ Joel Kovel, "Savaşın Ekolojik Sonuçları", **Irak Dünya Mahkemesi: Nihai İstanbul Oturumu(23-27 Haziran 2005)** (Hazırlayan Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2005,s.340.

Bechtel'e ait en az kırk su, kanalizasyon ve elektrik projesi "doğru dürüst" işlememektedir.¹⁵⁴

Irak'ın işgal edildiği 19 Mart-21 Nisan tarihleri arasında farklı türlerden büyük miktarda ölümcül silah kullanılmıştır. Irak işgalinde yürütülen askeri operasyonlar sırasında yüksek miktarlarda hava kirliliği oluşmuştur. Bunların nedenleri şunlardır:

- a) Bağdat civarında ve diğer şehirlerdeki petrol kaynaklarında ve kuyularında yanmakta olan binlerce varil petrolden çıkan kurum, is ve duman
- b) konvansiyonel silahlardan kaynaklanan patlamaların yarattığı duman öbekleri,
- c) napalm bombaları ve Termoborik Sığınak Delici Bombaların kullanımı sonucu oluşan termal kirlilik ve ısı kirlenmesi
- ç) bombardımanlar sırasında Havada Asılı Kalan Toplam Parçacık seviyesindeki artış
- d) toprağın moleküler yapısının bozulmasından ve bitki örtüsünün hasara uğramasından kaynaklanan, geçen yıla göre artış gösteren kum ve toz fırtınalarındaki artış
- e) SU Silahı kullanımından kaynaklanan radyasyon.

Irak'ın yerüstü ve yer altı su kaynakları temel olarak Dicle ve Fırat nehirlerinden oluşmaktadır. Ağır bombardımanlar ciddi oranlarda zararlı ve zehirli sızıntılara neden olmuştur.

- a) havada bulunan kirletici maddelerin yağmurla birlikte toprağa ve yerüstü sularına karışması sonucu yerüstü suları kirlenmiştir.

¹⁵⁴ a.g.e., s.341.

b) kimyasal maddelerle hidrokarbon içerikli maddeler ve kanalizasyon suyu yerüstü sularına karışmıştır.

c) Yine kanalizasyon ve su arıtma sistemlerinin temel mekanik ve elektrik aksamalarında oluşan hasarlardan dolayı salgın hastalıklarda artış görülmüştür.

Bir ay devam eden ağır bombardıman, toprak yapısında yüksek miktarlarda hasara neden olmuştur.

a) Petrol hatlarına ve rafinerilere yapılan saldırılar binlerce varilin ve petrolün toprağa, yeraltı ve yerüstü sularına karışmasına neden olmuştur.

b) Ağır top, tank ve zırhlı araç trafiği toprağa ağır hasar vermiştir.

c) Amerikan Birlikleri işgale karşı direnişi cezalandırmak veya işgal güçlerine yönelik direniş saldırılarına karşı güvenlik önlemi olarak geniş ağaçlık arazileri özellikle palmyeleri buldozerle tamamen yerle bir etmiştir. ¹⁵⁵

ABD ve Müttefiklerinin, 1991 yılında ki I. Körfez Savaşında kullandıkları SU silahlarından dolayı Irak radyolojik kirliliğe maruz kalmıştır. Ve o yıldan bu yana da maruz kalmaya devam etmiştir. 2003 yılında yapılan Irak İşgalinde Yürütülen Askeri Operasyonlar sırasında SU, doğrudan veya Cruise füzeleri ile Sığınak delici Bombalar gibi çok büyük etkisi olan yeni kuşak silahlarda kullanılmıştır. ¹⁵⁶

ABD ve İngiltere'nin Irak'ta giriştikleri savaş, açıkça bir ekokırım olarak nitelendirilebilir, çünkü ekosistem ilişkilerini, genişledikçe genişleyen ve kaotik bir şekilde yıkan bir ivme başlamıştır. Dahası saldırı askeri alanla sınırlı kalmamaktadır ki bu verilen ekolojik zarar içinde geçerlidir. Irak Savaşının petrolden çok fazla şeyle ilgili olduğu iddia edilmektedir. Ancak buradaki temel gerçek, arzın aynı

¹⁵⁵ Su'ad Naci El Azzavi, "Irak İşgalinde Yürütülen Askeri Operasyonların Çevreye Verdiği Zarar", **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu**(23-27 Haziran 2005) (Hazırlayan:Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s.344.

¹⁵⁶ a.g.e., s.350

düzyeyde seyrettiği veya azaldığı bir dünyada Irak'ın ikinci en büyük ve henüz tamamı keşfedilmemiş petrol rezervine sahip olduğudur. Saddam Hüseyin rejiminin Irak'a verdiği zarara rağmen, ABD'nin liderliğindeki işgalin ekosistemi harap edici etkisinin çok daha fazla olacağı da hiç tartışmasız doğrudur, çünkü ABD'nin Irak'ta yaptığı tahribat, kapitalist sanayileşmeyi besleyen ve küresel ısınmaya, canlı soylarının bu denli tükenmesine, uygarlığın ve insan türünün ta kendisinin geleceğini tehdit edecek şekilde gezegenin genel anlamda bozulmasına yol ačan petrol çağını uzatmak uğruna girişilen umutsuzca arayışın bir parçası olduğu söylenmektedir. Irak'ın Amerikan sermayesine ačilması onu aynı zamanda sermayenin ekolojiye yaptığı řeye, yani doğanın giderek artan oranlarda metalaştırılması suretiyle ekosistem dengelerinin bozulmasına da yol aılmış olduğu ileri sürölmektedir.¹⁵⁷

D. 2. YAPAY ÇEVRESEL KAYNAKLARA ETKİSİ

Irak Eski Mezopotamya topraklarında yer almaktadır. Dünyadaki ilk şehirler beş bin yıl önce burada kurulmuştur. M.Ö üçüncü binyılda bu bölgenin güneyine Sümer, kuzeyine ise Subir adı verilmişti, daha sonra buralar sırasıyla Babil ve Asur olarak adlandırılmıştır. Sümerce dünya üzerindeki en eski yazılı dildir, Sümerlerin, Akadların, Babillilerin ya da Asurluların yazılarını taşıyan binlerce kil tablette insanlığın en eski tarihi kayıtları bulunmaktadır. 1991'deki Körfez Savaşının ardından Irak'ta meydana gelen ayaklanmalarda dokuz yerel müze (Basra, Amara,

¹⁵⁷ Kovel,s.333.

Divaniye, Kufa, Kut, Babil, Kerkük, Dohuk ve Süleymaniye müzeleri) yağmalanmış ve tahrip edilmiştir. Bağdat'daki Irak Ulusal Müzesi 1923'de kurulmuş, şu an bulunduğu yere de 1966 yılında taşınmıştı. Eski Mezopotamya ve İslam eserleri alanında dünyanın en zengin müzelerinden biri olmanın yanı sıra, her dönemin en iyi temsil edildiği yer de sayılmaktadır. Ur Kraliyet Mezarları ve Nimrud Hazinesi gibi en seçkin koleksiyonlar, Körfez Savaşı'ndan beri Merkez Bankası'nın kasalarında saklanıyordu. Müttefik Kuvvetlerin işgalinden önce başka bir grup eser daha Bağdat'daki gizli bir yere saklanmıştı. Yine de bunların dışında müzede yaklaşık 150.000 adet eser bulunmaktaydı. Bağdat Müzesi 2003 yılındaki Amerikan işgalinden sonra yağmalanmıştır. Müze yağmalandıktan sonra hazırlanan raporda müzeden 5000 parçadan oluşan paha biçilemez silindirik mühür koleksiyonunun da çalınmış olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁸

Babil'i¹⁵⁹ askeri bir üsse dönüştüren ABD, kendi askerleri olmasaydı yağmanın daha vahim olacağını iddia etmektedir. 2007 yılının başlarındaki bir UNESCO raporu 2003 yılının nisanından eylül ayına kadar geçen süre içinde ABD kuvvetleri ve Polonya askerleri tarafından verilen zararı vurgulamaktadır. 2003 ve 2004 yıllarında ABD ve Polonya askerleri ağır ulaşım araçları ve savaş makineleri ile antik kalıntılarla dolu olan toprağa zarar vermişlerdir. Askeri Kuvvetler helikopterin inmesi için bir alan, park yerleri ve hendekler için kazarak antik değeri olan tuğla yolu ve kumu mahvetmişlerdir. Zaten Kral Hammurabi'nin kanunlarının yazılı olduğu 400 yıllık muazzam taş parça çoktan Paris'deki Louvre müzesinde, Babil

¹⁵⁸ Gül Pulhan, "Irak'taki Kültürel Mirasın Tahribi", **Irak Dünya Mahkemesi, Nihai İstanbul Oturumu** (23-27 Haziran 2005) (Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s.323.

¹⁵⁹ Bağdat'ın 88 km güneyindeki Hile kasabasının yakınlarında bulunan Babil uygarlığının İ.Ö. 7 ve 6. yüzyıllar arasındaki başkentinin kalıntıları. Bknz. AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 3, 15. Basım, İstanbul, Ana Yayıncılık.

şehrinin sembolü, bir Babil tanrıçası olan İştar'ın orijinal kapısı da Berlin 'deki Pergamon müzesinde yerini almıştı. ¹⁶⁰

ABD ordusu önemli arkeolojik sit alanlarında karargahlar kurmuş, 2003-2004 yıllarında toprak setler inşa etmiş, hendekler kazmış, yakıt ikmalinde gerekli helikopter alanı için çakıl döşemişlerdir. 1993 yılında Saddam Hüseyin tarafından burada inşa edilen bir saray, mart ayındaki işgalden sonra Amerikan ordusu tarafından askeri bir karargah olarak kullanılmaktadır. Yetkililere göre kalıntılardan sadece 300 metre uzaklıkta olan helikopter alanından gelen titreşim yüzünden Saddam tarafından 1980'de inşa edilen Ninmah tapınağının temeli çökmüştür. ¹⁶¹

Bağdat Müzesi tüm Mezopotamya kültürlerinin; Asur'un, Babil'in, Sümer'in en önemli eserlerinin yer aldığı, depolandığı, Dünyadaki en zengin müzelerden biriydi. Eski Ninova kenti ve Babil'den kalma eserler, Sümerlere ait heykeller, tabletler, Ur ve Akad kral mezarlarından çıkan eserler, Asur rölyefleri ve 5000 yıllık çivi yazısı tabletler ve bu tabletler arasında ilk yazılı kanun metni sayılan Hammurabi kanunlarının bir parçası Bağdat Müzesinde yer almaktaydı. Çünkü Mezopotamya, uygarlığın ilk kent, ilk yazı, ilk devlet gibi bütün ilklerinin yaşandığı yerd. Dünyanın ilk üniversitesi Bağdat'da kurulmuştu. İngiltere ve ABD 1954'de Hollanda'nın Lahey kentinde imzalanan "Silahlı Çatışmalarda Kültürel Mirasın Korunması" konvansiyonuna katılmadığı için, Irak'ı işgalleri sırasında kültürel

¹⁶⁰ **Iraq: Can Ancient Babylon be Rescued ? Christopher Torchia ve Ammar Al-Musavi,** (<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequjences/2008/112babylon.html>), (12.11.2008)

¹⁶¹ **Babylon's History Swept Away in US Army Sandbags,** (<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequences/2008/1208babylonhistory.htm>), (08.12.2008)

mirasın zarar görmesinden uluslararası düzlemde hiçbir şekilde sorumlu sayılmamaktadır.¹⁶²

Bu alandaki yasal düzenlemelerden biri 1954 Lahey “Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlıkların Korunması Sözleşmesi” dir. Sözleşme 1954’de kabul edilmiş, 1956’da yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye ek olarak iki protokol yapılmıştır. Sözleşmeyi 103 ülke, birinci Protokolü 85 ülke imzalamıştır. ABD ve İngiltere bu sözleşmeyi kabul etmemişlerdir. İkinci sözleşme 1970 “Kültürel Varlıkların Sahipliğinin El Değiştirmesi, Bunların Yasadışı İthalatı ve İhracatının Önlenmesi ve Yasaklanmasının Araçları UNESCO Sözleşmesi”dir. Aralarında Türkiye, Irak, ABD’nin de bulunduğu 97 ülke bu sözleşmeyi kabul etmiştir. Üçüncü metin ise 172 ülkenin kabul ettiği 1972 tarihli UNESCO “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Konvansiyonu” dur.¹⁶³

Irak Kültür Bakanı Hamid Yusuf Hummadi İstanbul’da 16-17 Eylül 2002 tarihinde toplanan UNESCO 3. Kültür Bakanları Yuvarlak Masa Toplantısı nedeniyle UNESCO Genel Direktörü Koichiro Matsuura’ya sunduğu resmi yazıda 1991 kültürel miras tahribatını şöyle sıralamaktadır. “123 camii ve mescid, Bağdat’daki Irak Ulusal Müzesi, Musul, Duhok, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Nasıriye, Kut ve Maysan’daki yerel müzeler, Ninova, Babil ve Ur’daki arkeolojik örenyerleri, Bağdat’daki Mustansırıye Medresesi, Geylani Türbesi, İmam El-İdehem Türbesi, Necef’deki İmam Ali Türbesi, Kerbela’daki İmam Abbas Türbesi, Musul’da Süryani Ortodoks ve Aziz Metta, Bağdat’ta Meryem Ana, Azize Teresa,

¹⁶² **Bağdat Müzesi Yağmalandı**, Berkay Dinçer,
((<http://paleoberkay.atspace.com/turkce/irak2.html>)),(05.01.2009)

¹⁶³ **Irak’ta Tehdit Edilen Kültür Mirası**, Faruk Pekin,
((<http://www.sanathaber.net/haber.asp?HabrID=1130&kategoriAdi=Antika-Arkeoloji>)),
(05.03.2009)

Aziz Yahya ve Süryani Katolik, Kerkük’de Meryem Ana Kiliseleri” tahrip olmuştur.¹⁶⁴

Irak’taki yıkımın listesi, Tikrit’deki İslam Eserleri Müzesi, Musul’daki Arkeoloji Müzesi, bu müzelere ait kütüphanelerin hepsi, talan edilen arkeolojik alanlar, Babil, Bilimler Akademisi, Beyt El Hikmet (Abbasi döneminde kurulan bu merkezde İslam ülkelerinden din alimleri bir araya geliyor, kitaplarını yayımlıyor, Yunancadan ve Latince’den Arapçaya çeviriler yapıyorlardı), Güzel Sanatlar Akademisi, Sanat Merkezi(Muhammet Gani’ye ait 180 heykel ve yüzlerce tablo), Milli Tiyatro, Raşid Tiyatrosu, Halk Tiyatrosu, Milli Kütüphane, Evkaf Kütüphanesi, Münir El Kadi Kütüphanesi, Beyt El Irak, Vedat El Urfalı Sanat Galerileri , Eğitim Bakanlığının 2004’deki raporuna göre okulların % 80’i, Enformasyon Bakanlığı, Planlama Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Le Corbusier’in tasarladığı Spor Stadyumu(şu anda Amerikan Askerlerinin işgali altında), Şehitler Binası, Zevra Parkı ve Hayvanat Bahçesi, Samarra’daki Melviyya Kulesi, Ebu Hanife Camii’ndeki minare ve tarihi kapı, Kışla ve Vali Sarayı olarak devam etmektedir.¹⁶⁵

Yağma ve talan özellikle Bağdat müzesinde etkili olmuştur. Müzede saklanan Asur, Babil, Sümer, Med, Pers ve Yunan uygarlıklarından kalan sayısız eski eser, çömlek, amfora ve heykel parçalanmış, zarar verilmiştir. Ancak bütün bunlar olurken Bağdat’ın yeni efendisi Amerikan Ordusu, Saddam Hüseyin zamanında, zaten nefret edilen Polis Kuvvetlerine, kanun ve nizamı sağlamaları için tekrar görev vermiştir. Özgürleştirme hareketi işgale dönüşmüştür. Amerikan ordusunun kavrayamadığı veya kavramak istemediği gerçek Saddam Hüseyin’in

¹⁶⁴ **Başka Mezopotamya Yok**, Faruk Pekin, ((<http://bianet.org/bianet/yazdir/18201>)), (05.03.2009)

¹⁶⁵ Amal El Hideyri, “Kültürel Mirasın Tahribine Dair Tanıklık” **Irak Dünya Mahkemesi, Nihai İstanbul Oturumu** (23-27 Haziran 2005) (Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 329

hükümdarlığı altında yoksul ve mağdur olanların şii etnik grubu olduğuydu. Saddam Hüseyin'in Sünni olmasının yanı sıra, Irak'ın orta sınıfını da sünniler oluşturmaktaydı. Şimdi ise şiiilerin egemenliğinde acı çekmek sırası sünnilere gelmişti. Yağmacılar ve mülk sahipleri arasındaki silahlı çatışma sünni ve şii Müslümanlar arasındaki çatışmaya dönüşmüştü. Amerikan Ordusu şimdi Irak'ta etnik düşmanlığı alevlendirerek bir iç savaş başlatmıştır. ¹⁶⁶

Irak Hükümetinin hesaplarına göre ülkede 10.000 civarında arkeolojik yer bulunmaktadır. Ancak bunlar çoğunlukla ülkeyi etkisi altına alan kaos ve kanunsuzluk ortamının yoğunlaştığı merkezi Irak'ta yer almaktadır. Bunların arasında sadece bugünkü Nasırıye'nin yakınındaki, Mezopotamya şehirlerinden olan Ur kenti korunabilmiştir. Hazine avcıları yasadışı kazılar yaparak çıkardıkları değerli malları karaborsada satmakta ve çoğunlukla yurt dışına kaçırmaktadırlar. Irak Hükümeti 2003 yılında Bağdat Müzesi'nin yağmalanması sırasında 15.000 sanat eserinin çalındığının düşünüldüğünü bildirmektedir. ¹⁶⁷

Çokuluslu Kuvvetler Irak'a girdikleri zaman, ülkenin müze ve arkeolojik yerleri hava saldırısından muaf tutulan yerler olarak belirtilmişti. Ancak Çokuluslu Kuvvetler'in pilotları bu yerlerin tam koordinatlarını biliyorlarsa da, bu yerler Kara Kuvvetlerinin radarında bulunmamaktaydı. 16 nisan 2003'de ABD Ordusu Irak'ın çalınan eski eserlerinin geri dönüşü için terör karşıtı bir ekip konuşlandırmıştır. Bütün ülkede çalınan eserlerin sorgulanmadan, güvenlik içinde geri getirilmesini

¹⁶⁶ Robert Fisk "A Civilization Torn to Pieces" **The Independent UK**, 13 Nisan 2003.

¹⁶⁷ **Iraq's Antiquities Looted**, Daud Salman, (<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequences/2008/073artifacts.html>) (31.07.2008)

sağlamak için bir af kanunu başlatılmıştır. Sonuç olarak 2003 yılı nisan ve kasım ayları arasında yaklaşık 2000 parça geri getirilmiştir.¹⁶⁸

Savaş ve işgal sırasında Koalisyon Güçleri Irak'ın eşsiz kültür mirasını yağmacılara ve sanat hırsızlarına bırakarak, korumakta başarısız olmuşlardır. Ulusal Kütüphane ve Ulusal Müze diğer önemli kültürel kurumlarla birlikte, çok zarar görmüş ve işgalin ilk günlerinde yağmalanmıştır. 8000 yıllık bereketli Mezopotamya toprakları üzerinde dünyanın en önemli kültürel hazineleri yatmaktadır. Ocak 2003'de bilim insanları, müze yöneticileri, sanat koleksiyoncuları, antika eser satıcılarından oluşan bir delegasyon Pentagon'daki yetkililerle görüşerek işgalin sonuçları hakkında uyarılarda bulunmuştu. Ancak 2003 Nisan ayının başlarında Bağdat'a giren birlikler kültürel mirası korumak için bir şey yapmamıştır. Kültürel mirasa saldırılar, ülke çapındaki yağmalama ve hükümet binaları ile diğer hedeflere zarar verilmesi eski rejim devrildikten hemen sonra başlamıştır. Iraklı yağmacıların çok çeşitli motivasyonları vardı. Bazıları eski rejime olan kızgınlıklarını ifade ediyorlardı. Bazıları Ulusal Kütüphanede Saddam Hüseyin çağı ile ilgili arşivleri yakan örgütlü politik gruplardı. Bazıları ise neyin peşinde olduklarını bilen, çok iyi organize olmuş sanat hırsızlarıydı. Daha sonraki araştırmalar bu hırsızların uluslararası satıcılardan daha önceden emir aldıklarını saptamıştır. Bunun ispatı ise ağır taş heykellerin başlarının özel bıçkılarla kesilmesi ve sadece değerli eserlerin çalınmasıydı. Yağmacılar hırsızlık sonrası yangınlar da çıkartmışlardır. Bağdat'taki Ulusal Müze 10 Nisan ve 12 Nisan olmak üzere iki

¹⁶⁸ **Iraq's Cultural Heritage: Preserving the Past for the Sake of the Future**, ((http://www.usip.org/pubs/usipeace_briefings/2008/1029_iraq_heritage.html)), (03.02.2009)

yangın geçirmiştir. Bu yangınlar Osmanlı ve Haşimi Hanedanlığının belgelerinin yaklaşık % 60'ını yok etmiştir. ¹⁶⁹

Ç. SİVİL HALKA ETKİSİ

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) raporlarına göre 2006 yılında Iraklılar tüm Avrupa'da sığınma arayan ulusların başında gelmektedir. Saddam Hüseyin rejiminin 2003 yılında sona ermesiyle birlikte 2003-2005 yılları arasında İran, Suudi Arabistan, Lübnan, Ürdün ve diğer ülkelerden yaklaşık 300.000 Iraklı ülkelere dönmüş bulunmaktaydı. Ancak şimdi bu dönüşler kesilmiş ve içinde meslek sahibi Iraklıların da bulunduğu büyük sayıda insan ülkeden kaçmış bulunmaktadır. Bunlara ek olarak UNHCR'in verilerine göre 2006 Şubat ayında Samarra şehrinde önemli bir Şii caminin bombalanmasıyla alevlenen mezhep çatışması sonrasında 1 milyondan fazla Iraklı evlerini terk ederek başka bölgelere kaçmışlardır. UNHCR Irak'a komşu ülkelerde 180.000'den fazla Iraklı saptamıştır. Bunların içlerinde % 15'i özel yardım gerektiren işkence kurbanları da bulunmaktadır.¹⁷⁰

2006'daki, mezhep çatışmalarındaki tırmanış yüzünden yaklaşık 700.000 Iraklı ülke içinde yer değiştirmiş (ÜYE) bulunmaktadır. Aşılama gibi sağlık hizmetleri önemli ölçüde düşüşe geçmiştir. Sayıları 1 milyonun üzerinde 5 yaşın altındaki Iraklı çocuklar, çocukluk hastalıklarına karşı rutin olarak aşılanamamaktadırlar. Her beş Iraklı çocuktan birinde büyüme geriliğine

¹⁶⁹ War and Occupation in Iraq, (<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/occupation/report/index.html>), (03.06.2008)

¹⁷⁰ The Continuing Needs of Iraq's Displaced, (<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/iraq?page=info>), (05.05.2008)

rastlanmakta, temiz su kıtlığı yüzünden ishal oranı artmaktadır. Bağdat'da büyük ölçüde okul kapanmaları saptanmış, bir çok okul da saldırılara maruz kalmıştır.¹⁷¹

2007 yılında Irak'da bombalama ve saldırılar sonucu binlerce çocuk anne ve babalarını kaybetmişlerdir. Birçoğu ailelerinin geçimini sağlayan kişi kaçırıldıktan veya öldürüldükten sonra yoksulluğa düşmüştür. Bütün bir yıl boyunca bir çok okul zamanında veya düzenli olarak açılmamıştır. Yerel sağlık merkezleri ihtiyaçlara cevap verememiş, aynı zamanda da su kıtlığı da yaşanmıştır. Yılın sonu itibariyle evlerinden uzaklaşmak zorunda kalan Iraklı sayısı 1.2 milyona ulaşmış bulunmakta, bunun % 50'sini çocuklar oluşturmaktadır. Kamplarda ve geçici sığınaklarda yaşayan insanların sayısı arttıkça çocuk sağlığı giderek zarar görmüştür. Aşılama oranları düşmüş, gıda stoklarında kıtlık başlamış, yüksek hava sıcaklığında içme suyu çok zor elde edilir hale gelmiş ve yaz sonunda şimdiye kadar bilinen en büyük kolera salgını patlak vermiştir. Bu kadar zor koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışmak çocukların, psikolojik ve sosyal refahını ağır bir şekilde etkilemiştir.¹⁷²

2003'den beri Irak'ın toplam nüfusunun % 15'i evlerini terketmiş bulunmaktadır. Bunun % 50'sini çocuklar oluşturmaktadır. Yerlerinden edilen 4 milyon Iraklıdan 1.9'u Irak sınırları içinde kendilerine sığınacak alanlar aramaktadır. 2.2 milyon Iraklı ise UNHCR'a göre komşu ülkelere sığınmışlardır. Bunların arasında doktorlar, hemşireler ve öğretmenler bulunmaktadır. Bu da okul çağındaki Iraklı çocukları kaliteli eğitim ve temel sağlık bakımından mahrum bırakan bir beyin göçü oluşturmaktadır. 750.000'den fazla Iraklı Ürdün'de, 1.25 milyondan fazlası

¹⁷¹ **Issues facing children in Iraq**, (http://www.unicef.org/infobycountry/iraq_2122.html), (05.05.2008)

¹⁷² **Finding appeals and humanitarian action updates**, (http://www.unicef.org/infobycountry/iraq_31597.html), (05.05.2008)

Suriye’de güven arayışı içindedir. Hükümet ve yerel yetkililerden destek görseler bile belirsiz bir gelecekle karşı karşıyadırlar.¹⁷³

Özetle 2007 yılında Iraklı çocukların ve ailelerinin yaşamları istikrarsızlık içinde sürmektedir. Birleşmiş Milletler’in 2007 verilerine göre bu çatışma Irak halkından yaklaşık 19.500 kişinin yaşamına mal olmuştur. Iraklı çocukların en az 2 milyonu yeterli gıda alamamış, eğitimleri yarım kalmış, gerekli aşıları alamamış, ishal gibi hastalıklara karşı yeterince korunamamış durumdadırlar. 2007 yılı içerisinde 17 yaşındaki Iraklı çocukların sadece % 28’i yaz dönemindeki bitirme sınavlarına girebilmiştir. Eğitim Bakanlığında alınan bilgilere göre 2004 yılındaki % 86 olan ilk kayıt oranları, 2006’da % 46’ya düşmüştür. Bu orandaki düşüşe 2 milyon mülteci ve nüfus sayımının yapılamaması da katkıda bulunmaktadır. 2006’da ilkokula gidemeyen yaklaşık 760.000 çocuğa ek olarak ülke içinde evlerini terketmek zorunda kalan 220.000 çocuğun çoğununda eğitimi yarım kalmıştır. 117 bölge içinden ulaşılması zor olan 28 bölgedeki çocukların üçte birine güvenlik nedeniyle aşılama yapılamamıştır. Ülke çapında çocukların % 40’ı temiz içme suyundan yoksun bulunmakta, ve Bağdat dışındaki çocukların sadece % 20’si kanalizasyon hizmetinden faydalanabilmektedir. 2006’da yaklaşık 600.000 çocuk evlerinden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır ve büyük bir çoğunluk evlerine dönememektedirler. Yıl sonu itibariyle yaklaşık 750.000 çocuk ve aileleri geçici barınaklarda yaşamaktadır. Yaklaşık 1350 çocuk güvenlik ihlali iddialarıyla askeri ve polis yetkilileri tarafından gözaltına alınmıştır.¹⁷⁴

¹⁷³ **Immediate needs for Iraqi Children in Iraq and neighbouring Countries**, ((http://www.unicef.org/infobycountry/files/Final_immediate_needs_Iraq)), (17.07.2008)

¹⁷⁴ **Iraq’s children 2007, a year in their life**, ((http://www.unicef.org.uk/campaigns/publications/pub_detail.asp?_pub_id=157)), (07.05.2008)

Bir çok aile şiddet ve çatışma ortamı yüzünden sağlık hizmeti alamamıştır. Uzman doktorlar ve diğer anahtar tıp personeli Irak dışına göç etmeye devam etmişlerdir. Bağdat ve civarındaki güvensiz ortam nedeniyle valiliklere ilaç ve aşı temininde kısıtlıklar yaşanmıştır. Sağlık Bakanlığı verilerine göre 2006'da 117 bölgeden 56'sında aşı uygulaması yapılırken, 2007'de bu oran 44 bölgede % 80'e düşmüştür. 2007 bahar döneminde en az 1 milyon Iraklı çocuğun kızamık aşısının bulunmadığı bildirilmektedir. Irak Sağlık Bakanlığı, UNICEF ve WHO'nun 1-5 yaş arası çocukların aşılınması için gerçekleştirdikleri kampanya sonucu yaklaşık 3.4 milyon çocuk aşılanmış bulunmaktadır. Resmi kaynaklar kampanyanın bu rakamın ulaşılmak istenen hedefin % 90'ı olması nedeniyle çok başarılı olduğunu belirtmektedirler. Irak'ta 2007'nin ilk 10 ayında sadece 156 kızamık vakasına rastlanmıştır. Bu rakam 2004 yılında 9000 olarak belirlenmişti. Ancak Irak'ın yakın tarihinde en büyük rakam olan 4500 kolera vakası 2007 yılında ortaya çıkmıştır. 2007'de kötü ve yetersiz beslenme yine önemli bir sorun olarak Iraklıların karşısına çıkmıştır. 2006'da UNICEF'in desteklediği bir araştırma Iraklı çocukların % 21'inin kötü ve yetersiz beslendiğini, % 8'inin olmaları gereken kilonun altında olduklarını, % 4'ünde çok zayıf olduğunu göstermiştir. 2003 savaşından sonra ailelere elzem gıda malzemelerini sağlayan Kamu Dağıtım Sistemi 2007'de sadece % 60 verimlilikle çalışabilmektedir. Yetersiz beslenmeden en çok etkilenenlerin başında kadınlar gelmektedir. Irak'ta doğum sırasında ölen kadın oranları her 100.000'de 84 ölümle hala çok yüksek seyretmektedir. Kansızlık ölüm nedenlerinde ilk sırayı almaktadır. Irak'ta evlerini terk etmek zorunda kalan insanların sayısındaki artış, su temin imkanlarını da zorlaştırmıştır. Bu insanların en az % 22'si kamplarda, temiz içme suyu olmayan geçici barınaklarda yaşamaktadırlar.

2007 yılında çok büyük sayıda kadın ve çocuk askeri operasyonlar, asilerin ve şiddet kurbanı olmuştur. Birleşmiş Milletler 2007 yılında şiddet olaylarında hayatını kaybeden 19.500 sivil bildirmiştir. Iraq Body Count'un hesaplarına göre bu rakam 24.000'dir. Kayıpların büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadırlar. Bu istikrarsızlık Iraklı çocukların % 30'unda yatak ıslatma, konsantrasyon eksikliği ve şiddete yatkınlık gibi korku, sıkıntı ve huzursuzluk belirtilerine rastlanmasına neden olmaktadır. 2007'de bir çok ilde gıda fiyatlarının yükselişi ve % 15 gibi bir işsizlik olayı insanları etkilemiştir. Yılın sonunda Irak'taki Çok Uluslu Kuvvetler 10-17 yaş arası 950'den fazla Iraklı çocuğun güvenlik ihlali iddiası ile gözaltında bulunduğunu açıklamıştır. Öte yandan aşırı dinciliğin yükselişinin kadınlara ek yükler getirerek yeni sorunlar yarattığı ileri sürülmektedir. Anbar ve Diyala gibi muhafazakar bölgelerde yaşayan kadınlar islami kıyafetlerle dışarı çıkmaktan korkmakta, Basra polisi yıl boyunca kadınların hedef olduğu saldırılarda 113 kadının öldürüldüğünü bildirmektedir. Evlerini terk etmek zorunda kalan kadınlarla yapılan görüşmelerde ayrıca cinsel şiddet ve geçici evliliklere zorlamada kaydedilmektedir. Özellikle Kürdistan bölgesinde töre cinayetlerine ek olarak 300 kadın yakma olayı bildirilmiştir. 2007 yılı boyunca, 22 Şubat 2006'da Samarra şehrinde Al Askari Tapınağının bombalanmasının ardından ÜYE sayısı 700.000'den 1.200.000'e yükselmiştir. 2003'den bu yana 2 milyon Iraklı evlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bunların çoğunu doktor, öğretmen ve mühendisler oluşturmaktadır ki buda çocuklara yönelik sosyal hizmetlerdeki boşluğu arttırmaktadır.¹⁷⁵

Eylül 2007 itibariyle tüm dünyada savaş dolayısı ile ülkelerinden kaçmak zorunda kalan 4.7 milyondan fazla Iraklının bulunduğu, bunun 2.7

¹⁷⁵ **Iraqi Children's Lives, Survival at Stake**, ((http://www.unicef.org/infobycountry/files/iraqs_children_2007.pdf)), (05.05i-2008)

milyonunun ÜYE haline geldiğini ve yaklaşık 2 milyon Iraklı'nın da Suriye ve Ürdün gibi komşu ülkelere göç ettikleri bildirilmektedir. 200.000 kadar Iraklı da şehir dışındaki kırsal alanlarda barınmaktadırlar. 2006'da Iraklılar Avrupa'da sığınma arayan ulusların başında gelmektedirler. 2003 ve 2005 yılları arasında İran, Suudi Arabistan, Lübnan, Ürdün ve diğer ülkelerden 300.000 kadar Iraklı evlerine dönmüşlerdir. Ancak dönüşler duraklamış, Irak'ın yeniden yapılanması için gereksinim duyduğu büyük sayıda donanımlı profesyonellerin de içinde olduğu bir çok insan tekrar ülkeden kaçırmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Irak'a komşu ülkelerde % 15'i işkence kurbanı olup özel yardım gerektiren 180.000 den fazla Iraklı kaydetmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği çalışmalarının büyük bir bölümü 2003 yılında Saddam Hüseyin rejiminin düşüşünden sonra ülkede durumun istikrara kavuşacağı ve ülkeden kaçan yüzbinlerce kişinin döneceği varsayımına dayandırılmıştı. Ancak 2006'da artan şiddet olayları daha da fazla insanın evlerini terk etmek zorunda kalmasına neden olmuştur.¹⁷⁶

2008'in ilk yarısında şiddet olaylarında azalma ve ÜYE oranında bir düşüş bütün ülkede devam etmiştir. 2.8 milyon ÜYE barınak, gıda, iş ve temel hizmetler için savaş vermektedir. Sözü edilen 2.8 milyon kişi için giderek kötüleşen koşullar az sayıda dönüş yapan nüfus için de geçerliydi. Buna ek olarak daha çok komşu ülkeler Ürdün ve Suriye'deki 2 milyondan fazla Iraklı mülteciyle bu rakam 5 milyona ulaşmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün hesaplamalarına göre bu

¹⁷⁶ **The Continuing Needs of Iraq's Displaced**, ((<http://www.unhcr.org/cgi-bin/tex.s/vtx/iraq?page=info>)), ((08.05.2008)).

rakamlar Irak'ta 179.595 aileyi kapsamaktadır. Ülke nüfusunun % 20'sinin ülke içinde veya ülke dışına doğru yer değiştirdiği hesaplanmaktadır.¹⁷⁷

Özet olarak devam etmekte olan şiddet olayları nedeniyle her ay yaklaşık 60.000 Iraklı evlerini terk etmek zorunda kalmaktadır. 2006 yılı boyunca 22.200, 2007'nin ilk altı ayında ise 19.800 Iraklı sığınma için başvurmuşlardır. ÜYE Iraklıların sayısı 2006'nın ilk aylarından beri % 50 artmıştır. Saddam rejiminin 2003'de sona ermesiyle ortaya çıkan iyimser hava nedeniyle savaşı izleyen iki yıl içinde yaklaşık 300.000 Iraklı ülkelerine geri dönmüşlerdir.¹⁷⁸

Ürdün'ün başkenti Amman'daki Iraklı Mülteciler çalışmaları yasak olduğu için yoksul durumdadırlar ve giderek yoksullaşmaktadır. Gıda ve para yardımı için bekleme listesi binlerle ifade edilmektedir. Ancak UNHCR ihtiyaçları karşılamak için değerlendirdiğinde bu yardımın büyük bir miktarının Ürdün'ün kendi ulusal acil önceliklerine gittiğini görmektedir. 2007 yılında Avrupa Birliği ve ABD tarafından ikili olarak verilen miktarın yanı sıra UNHCR'in bütçesinin % 61'i de doğrudan Ürdün'e verilmektedir. Ancak Mülteci hizmetlerine değil, onun yerine Ürdün Hükümetine gönderilen uluslararası fonlardan Iraklı Mültecilerin nasıl faydalandırıldığı bazı uzmanlar tarafından sorgulanmaktadır. 2007 yılı sonunda Ürdün, yardım kuruluşlarına, mali desteğin doğrudan Ürdün Hükümetine yönlendirilmesi gerektiğini bildirmiştir. Ürdün'ün yapılan bağışlardan yararlandığı önemli bir alan zaten kapasitesinin üstünde olan eğitim sistemidir. UNHCR Ürdün'deki Iraklı çocukların eğitimi için topladığı 11.2 milyon ABD Dolarının 10

¹⁷⁷ **Iraq Displacement & Return 2008 Midyear Review**,
 ((<http://www.iom-iraq.net/library/Iraq%20Displacement%20and%20Return%20Mid-year%20Review%2008pdf.>)), (05.08.2008).

¹⁷⁸ **Statistics on Displaced Iraqis Around the World**
 ((<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendoc.pdf?tbl=SUBSITES&id=470387fc2>)), (08.05.2008).

milyon ABD Doları Ürdün Eğitim Bakanlığına ayrılmıştır, Ürdün Hükümeti Iraklı öğrencileri okula kaydetme sözü vermiştir. Aralık ayında Avrupa Birliği önümüzdeki 3 yılda Iraklıların eğitimini desteklemek için Ürdün'e 39 milyon ABD Doları, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ise 8 milyon ABD Doları ayırmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk fonu ise 9000'den fazla çocuğun okul harcını üstlenmiştir. Ancak 2007-2008 okul dönemi için 20.000'den daha az Iraklı öğrenci devlet okullarına kaydedilmiştir. Her ne kadar bir öğrencinin yıllık eğitim giderleri Ürdün hükümeti tarafından 800 ABD Doları olarak hesaplanmışsa da , Ürdün 2007 ders yılı için her Iraklı öğrenciden 2100 ABD Dolarından fazla bir ücret almaktadır. Bu arada Iraklı çocuklar Ürdün okullarını zor ve tehlikeli bir yer olarak tanımlamakta ve Ürdünlü öğrenci, idareci ve öğretmenlerden şiddet ve ayrımcılık gördüklerini ileri sürmektedirler. "Save the Children" adlı kuruluşun araştırmalarına göre, Ürdün Hükümetinin resmi açıklamalarında 500.000-1.000.000 arasında belirtilen Iraklı sayısına rağmen Ürdün İstatistik Bakanlığı ve Norveçli örgüt FAFO Ürdün'de sadece 161.000 Iraklı bulunduğunu bildirmektedir. UNHCR ise 60.000'den az mülteci ve sığınmacı tespit etmiştir. Eğitim Ürdün'ün kayda değer ölçüde yardım aldığı tek sektörü oluşturmamaktadır. UNHCR 2007'de Ürdün Sağlık Bakanlığı'na 10 milyon ABD Doları vermiştir. Ürdün Iraklıların devlet hastanelerinde düşük ücretlerle sağlık hizmeti alabileceğini belirtmektedir. Yoksulların büyük bir bölümü UNHCR'in partnerleri tarafından yürütülen sağlık hizmetlerinin ücretsiz olduğu hükümet dışı kliniklere gitmektedirler. UN 2008 yılı için de hedeflerini belirlemek zorundadır. 2007'de bir aile için gıda yardım paketi 70 ABD Dolarıdır. 2008'de bu rakam 113 ABD Dolarına yükselmiştir. UNHCR yardım paketlerinin kalori içeriğini 1300 kaloriden 1100 kaloriye düşürmek zorunda kalmıştır.

Ürdünlüler de fiyat artışlarından etkilenmektedirler. Iraklılarla çalışan tüm organizasyonlar yardımların bir bölümünü, bazı durumlarda % 20 veya % 30'unu Ürdünlü ailelere vermektedir.¹⁷⁹

Irak nüfusu ve doğası, 1980'den günümüze gelen sürekli savaş hali ve ülkeye uygulanan ekonomik ambargodan dolayı büyük zarar görmüştür. Su'ad Naci El Azzavi'ye göre bu yıkıcı askeri operasyonlar sırasında ABD yönetimi ve Pentagon, her türden Seyreltilmiş Uranyum, radyoaktif, termoborik, kimyasal, kuvvetlendirilmiş delici,mikrodalga ve çeşitli silahların ABD Savunma Bakanlığı kaynaklı denemeleri için Irak halkının kobay, Irak'ın doğasını da laboratuvar olarak kullanmayı kararlı bir şekilde sürdürmüştür. Aynı zamanda, ABD'deki 750.000 ton atığın tamamını, Afganistan, Irak, Filistin ve Balkanlar'dan başlayarak uzayan listelerindeki ülkelere atmaya da karar verdikleri de ileri sürülmektedir.¹⁸⁰

III. BÖLÜM. SAVAŞIN SONUÇLARI

UNEP'in değerlendirmesine göre 1980'li yıllardaki İran-İrak Savaşı, 1991'deki Körfez Savaşı, 2003 yılındaki savaş ve sonrasındaki yağma, eski Irak yönetiminin kötü çevre yönetimi kronik çevresel baskıyı arttırmaktadır. Irak halkına yönelik büyük tehditlerden biri, ülkenin çevre altyapısına verilen fiziksel zararın birikmesidir. Özellikle su ve sağlık sistemlerinin yıkılması ve yatırımdan yoksun

¹⁷⁹ **In Jordan, Aid for Iraqi Refugees is often Redirected** , Nicholas Seeley, (<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequences/2008/0702redirectedaid.htm>) ((02.07.2008))

¹⁸⁰ Su'ad Naci El Azzavi, "Irak İşgalinde Yürütülen Askeri Operasyonların Çevreye Verdiği Zarar", **Irak Dünya Mahkemesi: Nihai İstanbul Oturumu (23-27 Haziran 2005)**(Hazırlayan:Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2005,s.344.

kalması, kirliliğin ve sağlık sorunları yaşama riskinin artmasına neden olmaktadır. Elektrik kesintileri yüzünden hem temiz su kaynakları hem de atık su arıtma tesisleri tehdit altında bulunmaktadır. Irak'taki çeşitli savaşlar sırasında askeri ve endüstriyel altyapıların yıkılması, havaya, toprağa ve suya ağır metallerin yayılmasına yol açmış, yanan petrol kıyılarından çıkan dumanlar, yağmalamalar ve sabotajlar yerel hava ve toprak kirliliği yaratmıştır. Petrol sanayiine yatırım yapılamaması nedeniyle tesisler bakımsız kalmış, sızıntı ve dökülme riski artmıştır. Saddam Hüseyin rejiminin en büyük projelerinden olan Mezopotamya Marsh sulak alanlarını kurutma ve yapay su kanalları açma projesi, Irak'ta biyolojik çeşitlilik açısından en değerli bölgeleri yok etmiştir. I. ve II. Körfez savaşları sonrasında ülkenin çeşitli yerlerinde seyreltilmiş uranyum içeren silahlar kullanılmıştır.

ABD 2006 Aralık ayı itibariyle savaş için yaklaşık 400 milyar ABD Doları harcamıştır. Savaşın ABD Federal bütçesine maliyeti 2003'de her ay 4 milyar ABD Doları iken 2006 sonlarında bu rakam ikiye katlanarak her ay 8 milyar ABD Dolarından fazla olmuştur. Savaşın ABD'ye toplam maliyeti, savaş emeklilerinin tıbbi harcamaları, ulusal borç faizi ve tahmini harcamalar dahil olmak üzere 2 trilyon ABD dolarıdır.¹⁸¹

Irak'ta yakın zamanda savaşın neden olduğu ölümleri araştıran 3 çalışma yapılmıştır. İlk iki araştırma Johns Hopkins Üniversitesi ve Bağdat'daki Al-Mustansiriya Üniversitesi'nin "Lancet Çalışmaları"na atıfta bulunarak yaptıkları araştırma olarak sayılmaktadır. Çünkü bu araştırma bir İngiliz tıp dergisi olan "TheLancet" den alınmıştır. Üçüncü araştırma ise Dünya Sağlık Örgütü ile ilintili bir araştırmacılar konsorsiyumu tarafından yönetilmektedir. Bu çalışmalardan

¹⁸¹ **War and Occupation in Iraq**, ((<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/occupation/report/index.html>)), (03.06.2008)

birincisi olan, 2004 yılındaki Lancet Raporu'na, Saddam Hüseyin Hükümetinin olumsuz sağlık etkilerini hesaba katmadığı için eleştiri yöneltmiştir. 2006'da yayınlanan ikinci çalışma daha genişletilmiş, Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu'nun başından beri çatışma sonucu ölen sivil Iraklıların sayısını 426.369 ile 763.663 olarak hesaplamıştır. Bu araştırma da eleştirilere hedef olmuşsa da, İngiliz Savunma Bakanlığı bu araştırma metodlarını “en iyiye yakın” ve “sağlam” bulduğunu belirtmiştir. Üçüncü ve en yeni çalışma ise Irak'ta savaş sonucu sivil ölümlerini araştırmak için kurulan Irak Aile Sağlığı Ölçüm Çalışma Grubu(IFHS) tarafından yapılmıştır. IFHS; Irak Sağlık Bakanlığı, Kürdistan Planlama Bakanlığı, Bağdat Merkezi İstatistik ve Haberleşme Teknolojisi Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından oluşturulmuştur. Mülakatları yapanlar, seçilen 1.086 aile kümesinden % 89.4'ünü ziyaret etmişler, bunun % 96.2'sinden cevap almışlardır ve 2003 mart ayından 2006 haziran ayına kadar savaş kaynaklı yaklaşık 151.000 ölüm olduğu sonucuna varmışlardır. 2003 işgalinin ilk 3 yılında ölen, yaşları 15 ile 19 arasında değişen erkeklerin ana ölüm nedeninin “şiddet” olduğunu saptamışlardır. Bu çalışma Irak'ta çatışma nedeniyle gerçekleşen ölümler için en kapsamlı kaynak olarak nitelendirilmektedir. The Associated Press Haber Ajansı Irak'da sivil halk ve güvenlik güçlerinin ölüm ve yaralanmaları için 2005 Nisan ayından bu yana bir veri tabanı oluşturmaktadır. Bu veritabanına göre 2005 Nisan ve 2008 Ağustos ayları arasında 34.832 Iraklı sivil ölmüş, 40.174 kişi yaralanmıştır. Kar amacı gütmeyen kuruluşlardan biri olan Iraq Body Count (IBC) Medya tarafından sıklıkla atıfta bulunulan bir kaynak olmuştur. IBC'ye göre 22 ağustos 2008 itibariyle askeri hareket sonucu ölen Iraklı sivillerin sayısı 86.661 ile 94.558 arasında tahmin edilmektedir. Brookings Institution BM İnsan Hakları Raporu , IBC ve General

Petraeus'un¹⁸² 10-11 Eylül 2007'de Kongre'de ileri sürdüğü kanıtlara ve diğer kaynaklara dayanarak 2003 Mayıs ayı ile 22 Ağustos 2008 arasında 113.616 Iraklı sivilin öldüğünü tahmin etmektedir. Son olarak IBC gibi iyi bilinen, kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan Iraq Coalition Casualty Count (ICCC)¹⁸³ polis ve asker ölümlerini muaf tuttuğu çalışmasında, 28 nisan 2005 ile 22 ağustos 2008 arasında 43.099 sivil ölümü tahmin etmektedir.¹⁸⁴

İngiltere'nin önde gelen anket kuruluşlarından biri olan. Opinion Research Business'e (ORB) göre ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgalinden bu yana, ülkedeki çatışma ortamından dolayı 1 milyondan fazla Iraklı hayatını kaybetmiştir. ORB'nin 2414 yetişkinle yüzyüze yaptığı görüşmelerde, insanların % 20'sinin ailesinde doğal nedenlerden ziyade, çatışmalardan kaynaklı en az bir ölüme rastlandığını saptamıştır. Irak'ta 1997'de yapılan en son nüfus sayımına göre 4.05 milyon aile bulunduğu saptanmıştır. Bundan yola çıkan ORB araştırmacıları savaş sonucu yaklaşık 1.03 milyon Iraklı'nın öldüğünü ileri sürmektedirler. Araştırma Irak'ın 18 ilinden 15'ini kapsamaktadır. Ancak bu illere Kerbela ve Anbar gibi iki istikrarsız bölge ve yerel yetkililer çalışma izni vermediği için, kuzeydeki Erbil şehri dahil edilememiştir. Web sitesi izleme oranları yüksek olan "Iraq Body Count"¹⁸⁵ 80.699 ile 88.126 arasında kişinin öldüğünü belirtmektedir. Ancak metodolojisi ve rakamları ABD yetkilileri ve diğerleri tarafından sorgulanmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸² Irak Çok Uluslu Kuvvetler Merkez Komutanı

¹⁸³ Araştırmacı ve gönüllüler tarafından yönetilen hükümet dışı bir kuruluştur.

¹⁸⁴ CRC Report for Congress, "Iraqi Civilian Deaths Estimates" Hannah Fischer, updated August 27, 2008, (<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS222537.pdf>), (01.03.2009)

¹⁸⁵ Araştırmacılar ve gönüllüler tarafından yönetilen hükümet dışı bir kuruluş.

¹⁸⁶ **Iraq Conflict has Killed a Million Iraqis: Survey**, Andrew Roche, January 30, 2008, (<http://www.globalpolicy.org/security/iraq/mortality/2008/0130orb.htm>), (01.03.2009)

Eylül 2004’de Irak genelinde bölge örnekleme yöntemi ile bir çalışma yapılmıştır. İşgalden önceki 14.6 aylık dönem ile, işgalden sonraki 17.8 aylık döneme ilişkin ölüm riskleri karşılaştırılmıştır. Ve işgal öncesi ölüm riskine karşı işgal sonrası ölüm riskinin 2.5 kat arttığı görülmüştür. Şiddet nedeniyle ölümlerin üçte ikisi Felluce şehrinde meydana gelmiştir. İşgalden önce ölüm nedenleri kalp, serebrovasküler olaylar ve diğer kronik hastalıklar iken işgalden sonraki en büyük ölüm nedeni şiddet olmuştur. Koalisyon güçleri tarafından öldürülenlerin çoğu kadın ve çocuktur.¹⁸⁷

Bu arada Ekim 2007 ile Mart 2008 arasında, 1080 amerikan askerinin öldürüldüğü öne sürülmektedir. İşgalin başladığı 2003 yılından 2008’e kadar olan 5 yıllık süre içinde Amerikan Ordusunun 29.000’i yaralı, 4000’i ölü olmak üzere 33.000 kayıp verdiği öne sürülmektedir.¹⁸⁸

Bir CNN raporuna göre 14 Nisan 2009 tarihi itibariyle Irak Savaşında koalisyon güçlerine ait ölü sayısı 4592 olarak kaydedilmektedir. Pentagon ise ABD Birliklerinde en az 31.215 yaralı olduğunu bildirmiştir.¹⁸⁹

ABD’deki John Hopkins Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Irak’ın ABD’nin öncülüğündeki Koalisyon Güçleri tarafından işgali ve sonrası, ülkede ölenlerin sayısını yaklaşık 655.000 olarak hesaplamış bulunmaktadır. Bu da işgal sonrası Irak’ta ayda ortalama 15.000 kişinin öldüğü anlamına gelmektedir. 600.000 kişi ateşli silahlarla düzenlenen saldırılarda hayatını kaybederken, 55.000 kişi ise çoğunlukla kalp ve kanser hastalığından ölmüştür. Bu

¹⁸⁷ Mortality before and after the 2003 invasion of Iraq:cluster sample survey, ((<http://image.thelancet.com/extras/04art10342web.pdf>)), (21.11.2006)

¹⁸⁸ U.S Military Fatalities in Iraq: A Perspective on Year 5, Glenn Kutler, ((<http://icasualties.org/oif/PDF/PerspectiveOnYear5.pdf>)), (05.12.2008)

¹⁸⁹ US and Coalition Casualties, ((<http://edition.cnn.com/SPECIALS/2003/iraq/forces/casualties/index.html>)), (20.04.2009))

araştırma ülke çapında 1.849 hanede, aile fertleri ölen 12.801 kişi ile görüşmelere dayanılarak hazırlanmıştır. Araştırmada, ölenlerin sivil veya asker olup olmadıkları bilinmemektedir.¹⁹⁰

Irak halkı ABD işgali ve buna bağlı şiddetle uğraşırken, gıda kaynakları ve tarımsal mirası kapalı kapılar altında yağmalanmaktadır. Irak'ın sömürgeleştirilmesi sona ermediği sürece Irak'ın işgalinin, Irak ekonomisi ve halkını besleyecek tarımsal gücü üzerinde kalıcı ve yokedici etkileri devam edecektir. Irak dünyanın eski tarımsal üretim geleneklerine sahip bir ülkedir. Irak topraklarında bulunan ve karbon içeren malzemelerin karbon yaşlarının ölçülmesi sonucu elde edilen tarihsel, genetik ve arkeolojik deliller, bugünün Irak'ını da içeren Bereketli Hilal bölgesinin, tarım ve hayvancılıkta ilk uygulamaların yapıldığı yer olduğunun kanıtlamaktadır. Buğday, arpa, çavdar, mercimek, koyun, keçi ve domuzlar MÖ 8000 civarında insanlar tarafından kontrollü olarak yetiştirilmeye başlanmıştır. Buğday, ilk olarak Irak'ta yetiştirilmiş ve çeşitli ürünleri ihraç edilmiş ve uygulaması dünya çapında yaygınlaşmıştır. O tarihten itibaren Mezopotamya'da yaşayanlar tohum üretmiş ve ekmiştir. Tahıl ve tohum çeşitleri binlerce yıl süresince yerel koşullara uyarlanmıştır. Tarım hala Irak'ın mirasının önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Aşırı kuraklık, düşük yağmur miktarı ve topraktaki tuzlanmaya rağmen, Irak nesiller boyu dünya standartlarında niteliği yüksek bir tarımsal üretime sahip olmuştur. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'ne göre, 2002 yılında Irak çiftçisinin % 97'si hala geçen yılın ürününden bir sonraki yıl kullanmak üzere tohum ayırmakta veya yerel pazarlardan tohum satın almaktadır. FAO'nun 1997 yılında yayınlanan raporunda "tarımsal üretimin; tarımsal makine ve aletler

¹⁹⁰ **The Lancet "mortality after the 2003 invasion of Iraq: a cross-sectional cluster sample survey"**, (<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/mortalityindex.htm>), (October 21, 2006).

olmaması nedeniyle toprağın yeterince hazırlanamaması, yeterli miktarda tohum kullanılmaması, toprak kalitesi ve sulama imkanlarının yıpranması ve bozulması nedenleri ile düşük kaldığını ve ABD işgali öncesindeki ambargo yılları boyunca yaşanan yem ve aşı kıtlığı nedeniyle düştüğü” belirtilmektedir. Irak geçmişte tarımda kendine yeterli ve dünyanın bir numaralı hurma ihracatçısı durumundaydı. Irak’ın toplam arazisinin % 27’si ekilmeye elverişli bulunmaktadır. Bunun yarısından fazlası yağmur almakta, geri kalanında ise sulamalı tarım yapılmaktadır. Buğday arpa ve nohut temel ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD işgali öncesi yıllık üretim miktarları 1.4 milyon hububat, 400.000 ton kök ve yumru bitkiler, 300.00 ton bakliyat olarak görünmektedir. Savaş ve ABD ve Birleşik Krallık tarafından getirilen yasaklar Irak tarımını mahvetmeye yönelmiştir. Sulanabilir alanların bugün ancak yarısı kullanılabilir. ¹⁹¹

1997 yılında Irak’a giden Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinatörü Halliday; Birleşmiş Milletler’in “Petrol Karşılığında Gıda” programının çok yetersiz kaldığını belirterek, ambargoyu soykırım olarak tanımlamaktadır. ¹⁹²

Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programına (UN World Food Programme-WFP) göre Irak nüfusunun yarısından fazlası günlük alması gereken kalori miktarını alamamaktadır. Yeni yayınlanan WFP Acil Durum Raporu ülke genelinde

¹⁹¹ **Biopiracy and GMO’s: The Fate of Iraq’s Agriculture**, Ghali Hassan, (<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=HAs20051212&articleid=1447>), (12.12.2005)

¹⁹² **Former Head of UN Humanitarian Program Denis halliday: US and Key Allies Facilitated Profiteering in Oil For Food Program**, (http://www.democracynow.org/2005/former_head_un_humanitarian_program), (10.06.2009)

pirinç, şeker, süt ve mama kıtlığı olduğunu ve bazı bölgesel yönetimlerin yaklaşık her malda kıtlıklar yaşadığını belirtmektedir.¹⁹³

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Raportörü Jean Ziegler'e göre Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinden bu yana 6 ay ve 5 yaş arası çocuklar arasındaki akut yetersiz beslenme oranı % 4'den % 7.7'ye yükselmiştir. Irak'taki çocukların dörtte biri yeterli beslenememektedir.¹⁹⁴

ABD'nin atadığı ve Coalition Provisional Authority'nin (CPA) Başkanı Paul Bremer, Irak'ın yönetimini sözde bağımsız hükümete bırakırken, Irak ekonomisini ve doğal kaynaklarını özel ABD Şirketlerine teslim eden "100 Emir" yayınlamıştır. Daha sonrada Bush Yönetimi tarafından, Irak'ın zenginliklerinin yağmalanmasını teşvik için bu şirketlerin, asker ve özel korumalarının yargıya götürülmesini engelleyen bir "üst emir" yayınlanmıştır. Bu emirlerden 81 numaralı olanı; Bitki Çeşitlerini Koruma adı altında tohum üreten şirketlerin çıkarlarını korumak için kaleme alınmıştır. Amacı Iraklı çiftçileri bu "yeni, farklı ve standart boyutta" ürün veren, korunmuş ve büyük bir olasılıkla genetiği değiştirilmiş bitki tohumlarının kullanmaya teşvik etmektir. Bunun sonucu ise Irak çiftçisinin bu tohumdan başka bir seçeneğinin kalmaması anlamına gelmektedir. 81 numaralı Emir Irak'a Genetiği değiştirilmiş bitki ve organizmaların girmesinin yolunu açmıştır. ABD'nin tarımsal biyoteknoloji devleri Monsanto ve Syngenta bu durumdan en çok yararlananlar olacaktır. GDO'lar yani Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar bitki üretimi ve islahına son verecek, yerine başka organizmaların DNA'larını taşıyan bitkiler üretilecektir. Patentli tohumu satın alan çiftçiler şirketin sözleşmesini (Teknoloji Kullanım Anlaşması) imzalamak zorundadırlar. Bu sözleşme şirkete

¹⁹³ **Iraq Agriculture and Food Supply, Background and Issues,** (www.nationalaglawcenter.org/assets/crs/RL32093.pdf), ((01.6.2004))

¹⁹⁴ **Children Starving in Iraq,** (news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4395525.stm), (30.04.2005)

çiftçinin uygulamalarının kontrol etme ve mülkiyet soruşturma haklarının sağlamaktadır. Örneğin Monsanto Şirketi, kendi GDO'lu tohumunun çevresine ekilen GDO'lu olmayan bitkiler, ürünü kirlettiği takdirde çiftçiyi mahkemeye verme hakkına sahiptir. GDO bitkilerinin çevre ve sağlık üzerine etkileri bilinmemektedir. GDO'ya dayalı tarım kesinlikle tek kültürlü tarımı dayatmakta ve genetik kirliliğe yol açmaktadır. Bunlara ek olarak da onbinlerce ton seyreltilmiş uranyum, napalm, kimyasal bomba ve fosfor bombalarıyla zaten kirletilmiş olan çevreye daha da fazla zarar verecektir. Çiftçilerin bitki hastalıklarına karşı bitki ve böcek ilacı satın almaları gerekecektir. Irak çiftçileri yeni tohumlar için kullanım hakkı ödeyecekler ve tohumları yeniden üretmeleri engellenecektir. Bağımsız bir Irak hükümeti bu iradeyi reddetmediği sürece 81 numaralı Emir, 1970 yılında Irak anayasasına uygun olarak çıkartılmış olan ve biyolojik kaynakların özel mülkiyetini yasaklayan patent kanununun yerini alacaktır. Suriye'de bulunan Uluslararası Tarımsal Araştırma Danışma Grubu (CGIAR) ve buna bağlı Uluslararası Kurak Alanlarda Tarımsal Araştırmalar (ICARDA) envanterinde hala germplasm (tohumdaki genetik özellikleri nakleden madde) şeklinde bazı Irak türlerinin olabileceği beklenmektedir. Kanıtlar, batılı "bio-araştırmacıların" bazı özgün genetik malzemeyi geleneksel sahiplerinden alarak kullanmış olduklarını göstermektedir. Bu tür yağma ve "bio-korsanlıklar" gelişmekte olan ülkelerdeki çiftçilerin kendi ettikleri, yetiştirdikleri, geliştirdikleri bitkiler üzerindeki kontrollerini ele geçirmektedirler. Irak'ta tarım konusunda devreye bir ABD tarım şirketi olan Cargill girmektedir. Cargill'e Monsanto, Dow and Texas A&M'in Tarım programı ve onun alt kuruluşu olan Arizona merkezli bir tarım araştırma şirketi World Wide Wheat Company destek olmaktadır.¹⁹⁵

¹⁹⁵ **Biopiracy and GMO's: The Fate of Iraq's Agriculture**, Ghali Hassan,

“Focus on The Global South and GRAIN” raporuna göre Irak kendi halkını besleme potansiyeline sahip bulunmaktadır. Ancak ABD bu kapasiteyi geliştirmek yerine Irak’ın tarımını ve gıda endüstrisini kendi şirketlerinin çıkarları doğrultusunda şekillendirmek için çaba göstermektedirler.¹⁹⁶

Tarımsal araştırmalara tutarlı bir şekilde bakılacak olursa, Irak çiftçisinin acil GDO ürün ve kimyasallara ihtiyaç duymadığı ortadadır. Irak üründeki hastalıklar ve ürün zararlıları ile savaşabilmek için doğal yöntemler geliştirmek ve ürün çeşitliliği yaratmak zorundadır. Yeni “mucize” ürünler ise geleneksel üretimin çeşitliliğini yok ederek zararlıların oluşum ve gelişimini destekleyen bir ortamın oluşmasına neden olmuştur. Yerli ürünlerin yerel hastalıklara ve zararlılara karşı dirençli oldukları gözlemlenmektedir. Tohumların çeşitliliği en iyi doğal savunma yöntemidir. Çeşitliliğin bulunmaması halinde bitkiler hastalığa karşı dirençsiz olmaktadır.¹⁹⁷

((<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=HAs20051212&articleid=1447>)), (12.12.2005) s.3.

¹⁹⁶ **Iraq’s New Patent Law, A Declaration of War Against Farmers,** ((<http://www.grain.org/articles/?id=6>)), (10.06.2004).

¹⁹⁷ **Iraq, Order 81,** ((<http://www.mindfully.org/GE/2005/Order-81-Iraq1feb05.htm>)), (05.010.2006)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

ABD'nin 1970'li yıllarda sarsılan egemenliği 1990'lı yılların başında yeniden güç kazanmaya başlamıştı. Savaş sonrası çok hızlı bir şekilde genişleyen dünya ekonomisi uluslararası politik ve ekonomik gelişmeleri etkiliyordu. Devletler, artık dünya politikasındaki temel aktörler olmaktan çıkmıştı. Çokuluslu şirketler, OPEC gibi devlet dışı aktörler uluslararası politik ve ekonomik gelişmeleri etkiliyorlardı. Güç denildiğinde askeri gücün, güvenlik denildiğinde de toprak bütünlüğünün anlaşıldığı dönem değişmekte, uluslararası ilişkilerin gündemini, artık güvenlik ve askeri meselelerden çok, ekonomik nedenler meşgul etmekteydi. Son 200 yıl içinde toplumlar ekonomik büyüme hedefiyle, doğal kaynakları hızla tüketmekte, atık ve kirlilik sorunlarıyla karşı karşıya kalarak, insan ve hayvan türlerinin giderek yok olmasına neden olmaktadır. Tezimizdeki birinci varsayımda da vurguladığımız gibi ülkelerin politik ve ekonomik süreçleri sırasında çevresel tehditlerin oluşması kaçınılmazdır.

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra, yeni güvenlik tehditleri sorunu belirmiştir. Artık modern güvenlik tanımı değişmiştir. Artık bir çok toplum, askeri tehditler altında olmamakla birlikte, güvensizlik içinde yaşamaktadır. Çevre en önemli tehdit unsuru olarak kullanılmaktadır. Çevreye en çok zararı çeşitli aşamaları ile savaşlar, silahlı çatışmalar vermektedir. Tezimizin ikinci varsayımında belirttiğimiz gibi savaşlar sadece cephede zarar vermekle kalmamakta, ikincil hasarlar ve bilinçli tahrip yoluyla da çevresel yıkıma neden olmaktadır. Bugün yaşanan hava, su, toprak, yer altı ve yerüstü kirliliği, tehlikeli atıklar gibi çevre sorunlarının büyük bir bölümü; savaşlar, yeni silah sistemlerinin geliştirilmesi

çalışma, deneme ve harcamaları sonucu oluşmaktadır. Bunun yanısıra savaşın çeşitli aşamaları sırasında çevre farklı biçimlerde zarar görmekte, çevre değerleri, doğal habitatlar askeri amaçlarla tahrip edilmektedir. Savaş sonrası ortaya çıkan mülteci hareketleri ve diğer karışıklıklar hassas ve kırılgan ortamlarda, doğal hayatta büyük zararlara neden olmaktadır. Kayıtlı tarihin başlangıcından bu yana çevre, savaşta kazanmak için bilinçli olarak zarara uğratılmıştır. Modern savaşlarda ise 20. yüzyılın başından beri çevre savaş kurbanı olmuştur. Silahlar önce üretim aşamasında, sonra da savaş alanında etkili olmuşlardır. Savaşların asıl etkisi çatışma sonrasında kendini göstermektedir. Bütün bunlara Vietnam'da portakal gazının etkileri, dünyanın çeşitli yerlerindeki kara mayınları, ABD ordusunun Körfez Savaşlarında kullandığı SU Silahları, 1994 yılında Ruanda'da iç savaşın biyoçeşitliliğe etkileri sayılabilir. Konumuz olan Körfez Savaşlarında Irak ve Irak halkına verilen zarar da savaş sırasında çevresel kaynakların karşılaştığı tehdit ve aldığı zarara en önemli örneklerden biridir.

Yirmibirinci yüzyılın başlarında Ortadoğu dünyanın petrol tedarikçisi olarak her zamankinden daha çok önem kazanmıştır. Dünyanın bilinen petrol rezervlerinin üçte ikisi bu bölgede bulunmaktadır. Ortadoğu bugünkü toplam petrol üretiminin % 30'unu gerçekleştirmektedir. Suudi Arabistan en büyük üretici durumundadır ve dünya petrol rezervlerinin dörtte birinin üzerinde durmaktadır. Irak ise ana oyuncularından biri olma potansiyeline sahip bulunmaktadır. Sanayii modernleştirilirse, Suudi Arabistan'a rakip olacak kadar çok petrol üretebilecektir. Tahminlere göre, bilinen büyük rezervlerinin yanı sıra, henüz jeolojik haritası çıkarılmamış rezervleri de bulunmaktadır. Birçok anlaşmazlığın, çatışmanın temelinde doğal kaynaklar yatmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca büyük güçler, yararlı

kaynakları kontrol altına alabilmek için, kaynaklar açısından zengin ülkelere sürekli olarak, askeri ya da diğer yollarla müdahale etmiştir. Petrol çağdaş yaşamın her yönünü doldurmaktadır. Ve dünyamızdaki her bireyin, topluluğun ve ulusun refahı, petrole dayanmaktadır. Bu da birinci varsayımımızda belirtilmiştir.

Körfez savaşları öncelikle tarihteki en büyük petrol sızıntısı ile çevreye en çok zarar veren savaşlardır. Bu savaş açıkça bir ekokırım olmak nitelendirilebilir. Zarar askeri alanla sınırlı kalmamaktadır. Başta sivil Irak halkı olmak üzere, tüm ekosistemi genişleyerek yıkan bir hareket haline gelmiştir. Tarihte yaşanan benzerlerinin içinde Körfez Savaşları ekokırımı en önemli örneklerden biri sayılabilir.

Körfez savaşları Irak'a ve Irak halkına çok çeşitli yönlerden zarar vermiştir. Eylül 2007 itibariyle tüm dünyada savaş dolayısı ile ülkelerinden kaçmak zorunda kalan 4.7 milyondan fazla Iraklının bulunduğu, bunun 2.7 milyonunun ÜYE haline geldiğini ve yaklaşık 2 milyon Iraklının da Suriye ve Ürdün gibi komşu ülkelere göç ettikleri bildirilmektedir. 200.000 kadar Iraklı da şehir dışındaki kırsal alanlarda barınmaktadırlar. 2006'da Iraklılar Avrupa'da sığınma arayan ulusların başında gelmektedirler. Özet olarak devam etmekte olan şiddet olayları nedeniyle her ay yaklaşık 60.000 Iraklı evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır.

1980'li yıllardaki İran-İrak Savaşı, 1991'deki Körfez Savaşı, 2003 yılındaki savaş ve sonrasındaki yağma, eski Irak yönetiminin kötü çevre yönetimi kronik çevresel baskıyı arttırmaktadır. Irak halkına yönelik büyük tehditlerden biri, ülkenin çevre altyapısına verilen fiziksel zararın birikmesidir. Özellikle su ve sağlık sistemlerinin yıkılması ve yatırımdan yoksun kalması, kirliliğin ve sağlık sorunları yaşama riskinin artmasına neden olmaktadır. Elektrik kesintileri yüzünden hem

temiz su kaynakları hem de atık su arıtma tesisleri tehdit altında bulunmaktadır. Irak'taki çeşitli çatışmalar sırasında askeri ve endüstriyel altyapıların yıkılması, havaya, toprağa ve suya ağır metallerin yayılmasına yol açmış, yanan petrol kıyılarından çıkan dumanlar, yağmalamalar ve sabotajlar yerel hava ve toprak kirliliği yaratmıştır. Petrol sanayiine yatırım yapılamaması nedeniyle tesisler bakımsız kalmış, sızıntı ve dökülme riski artmıştır. Saddam Hüseyin rejiminin en büyük projelerinden olan Mezopotamya Marsh sulak alanlarını kurutma ve yapay su kanalları açma projesi, Irak'ta biyolojik çeşitlilik açısından en değerli bölgeleri yok etmiştir. Gıda stokları ve içme suyunda yaşanan kıtlıklar, ilaç ve aşı temininde güçlükler, nitelikli profesyonellerin Irak dışına göç etmeleri, dolayısı ile sağlık hizmeti almakta zorluk çekilmesi, mezhep çatışması ve yükselen aşırı dinciliğin şiddet eylemlerinin artmasına neden olması-şiddet gören kadın sayısında artış-Irak'ta yaşanan kaos ortamını arttırmıştır.

8000 yıllık bereketli Mezopotamya toprakları üzerinde dünyanın en önemli kültürel hazineleri yatmaktadır. Savaş ve işgal sırasında Koalisyon Güçleri Irak'ın eşsiz kültür mirasını korumakta başarısız olmuşlardır. Ulusal Kütüphane ve Ulusal Müze diğer önemli kültürel kurumlarla birlikte, çok zarar görmüş ve işgalin ilk günlerinde yağmalanmıştır.

ABD'nin Irak'a karşı başlattığı savaş ağır çevresel problem doğurmuştur. Irak işgalinde farklı türlerden ölümcül silahlar kullanılmış, Irak işgalinde yürütülen askeri operasyonlar sırasında yüksek miktarlarda hava kirliliği oluşmuştur. Dicle ve Fırat nehirleri yoğun bir kirlenmeye maruz kalmışlardır. ABD'nin Körfez savaşında kullandığı seyreltilmiş uranyum hem Körfez savaşı askerlerine hem de sivil Irak halkına zarar vermiş , böbrek rahatsızlıklarına, doğumsal kusurlara ve kansere neden

olmuştur. Bu durumdan en çok etkilenen çocuklar ve bebekler olmuştur. Su ve hava kirliliğinin uzun dönemli etkilerinin de bulunduğu zaten bilinmektedir.

ABD ve İngiltere'nin Irak'ta giriştikleri savaş, açıkça bir ekokırım olarak nitelendirilebilir, çünkü ekosistem ilişkilerini, genişledikçe genişleyen ve kaotik bir şekilde yıkan bir ivme başlamıştır. Dahası saldırı askeri alanla sınırlı kalmamaktadır ki bu verilen ekolojik zarar içinde geçerlidir. Bu açıklamaların ışığında varsayımlarımızın ikincisinde de vurgulandığı üzere ekokırımın kökeninde askeri anlaşmazlıkların olduğu sonucuna varmak kaçınılmazdır. 1991 yılındaki Körfez savaşında Körfez sularına kasıtlı olarak petrol sızdırılması ve o zamana kadar görülmemiş bir kirlilik yaratılması ikinci varsayımımızı kanıtlayan örneklerdendir. Irak'ta Saddam Hükümeti'nin Marsh sulak alanlarını kasıtlı olarak yok etmesi Saddam Hüseyin'in muhaliflerini ortadan kaldırmaya yönelik bir harekettir ve yine 2. varsayımımızı doğrulamaktadır.

Saddam Hüseyin rejiminin Irak'a verdiği zarara rağmen, ABD'nin liderliğindeki işgalin ekosistemi harap edici etkisinin çok daha fazla olduğu da hiç tartışmasız doğrudur, çünkü ABD'nin Irak'ta yaptığı tahribat, kapitalist sanayileşmeyi besleyen ve küresel ısınmaya, canlı soylarının bu denli tükenmesine, uygarlığın ve insan türünün ta kendisinin geleceğini tehdit edecek şekilde gezegenin genel anlamda bozulmasına yol açan petrol çağını uzatmak uğruna girilen umutsuzca arayışın bir parçası olduğu söylenmektedir. Irak'ın Amerikan sermayesine açılması onu aynı zamanda sermayenin ekolojiye yaptığı şeye, yani doğanın giderek artan oranlarda metalaştırılması suretiyle ekosistem dengelerinin bozulmasına da yol açmış olduğu ileri sürülmektedir. Özetle Körfez savaşları Irak ve çevre coğrafyasına ve üzerindeki canlı, cansız tüm varlıklara zarar vererek tahrip

etmiş, tezimizin üçüncü varsayımında savunduğumuz gibi ekolojik bir kırıma yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 19, 15. Basım, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1992.

-----,Cilt 3, 15. Basım, İstanbul, Ana Yayıncılık,1992

ARCHER,Christon I., FERRİS, John R., HERWİG,Holger H., TRAVERS, Timothy H. E., **Dünya Savaş Tarihi**, Birinci Baskı, İstanbul, Tüm Zamanlar Yayıncılık, Ekim, 2006.

BAHRO, Rudolf, **Socialism and Survival**, Heretic Books, London,1982.

BURROWS, Gideon, **Silah Ticareti Kılavuzu- Kim Satıyor, Kim Alıyor,Kim Ödüyor-Antikapitalist Hareket için Kılavuzlar 5**, İstanbul, Metis Yayınları, Mayıs 2003.

BÜYÜKAKINCI, Erkan, **Uluslararası İlişkilerdeki Savaş İncelemelerinde Tarih'in Metodolojik Araç Olarak Kullanımına bir Bakış**, Doğu Batı Düşünce Dergisi, (Ağustos, Eylül, Ekim 2003) Yıl 6, Sayı 24, s. 83-103.

CASHMAN, Greg **Who causes War: An Introduction to Theories of International Conflict**, Lexington books, New York, 1993, s.264

CEVİZOĞLU, Hulki, **Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi**, Form Yayınları, İstanbul, 1991.

CHRISTON, I. Archer, John R. Ferris, Holger H. Herwig, Timothy H. E. Travers, **Dünya Savaş Tarihi**, Çev. Cem Demirkan, Tüm Zamanlar Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, Ekim 2006, s.10.

CLAUSEWITZ, Carl Von, **Savaş Üzerine**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2007.

ÇEÇEN, Aydın, "ABD Ekonomisi ve Geleceği", **İktisat, İşletme ve Finans, Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın**, (Haziran 2005), Yıl 20, sayı 231, s.5-12.

Çevre kanununda Değişiklik yapılmasına Dair Kanun, (13 Mayıs 2006),T.C. Resmi Gazete, 26167, Kanun No. 5491, Madde:2, Kabul tarihi: 26/4/2006.

Die Grünen, The Program of the Green Party of the Federal Republic of Germany, Die Grünen, 1984, Germany,

EL AZZAVİ, Su'ad Naci, "Irak İşgalinde Yürütülen Askeri Operasyonların Çevreye Verdiği Zarar", **Irak Dünya Mahkemesi: Nihai İstanbul Oturumu (23-27 Haziran 2005)**(Hazırlayan:Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2005,s.344.

EL HİDEYRİ, Amal, "Kültürel Mirasın Tahribine Dair Tanıklık", **Irak Dünya Mahkemesi, Nihai İstanbul Oturumu (23-27 Haziran 2005)** (Hazırlayan:Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2006.

ERALP, Atila "Uluslar arası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması",Atila Eralp (Der.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2008.

....., "Hegemonya,"Atila Eralp (Der.), **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

ESLEN, Nejat, **Tarih Boyunca Savaş ve Strateji**, Üçüncü Baskı, Truva Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2005, s.19.

FALK, Richard, **Yırtıcı Küreselleşme, Bir Eleştiri**, 3. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

....., **Dünya Düzeni Nereye ? Amerikan Emperyal Jeopolitikası**, Birinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

FİSK, Robert, "A Civilization Torn to Pieces" **The Independent UK**, 13 Nisan 2003

FRANK, Andre Gunder ve GİLLİS, Barry , "5000 Yıllık Dünya Sistemi:Disiplinler Arası Bir Giriş", **Dünya Sistemi**, Derleyenler:Andre Gunder Frank ve Barry Gillis, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

GİLPİN, R., **US Power and Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment**, New York, Basic Books, 1975.

....., **The Political Economy of International Relations** , Princeton University Press, 1987.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslar arası Politika : İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2000.

GROTIUS, Hugo, **Savaş ve Barış Hukuku**, çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s.17.

HOSSAY, Patrick, **Unsustainable: A Primer for Global Environmental and Social Justice**, Zed Books, London, 2006, s.22-34.

“Kapitalist Dünyanın Hegemon Gücü Olarak ABD Ekonomisindeki Gelişmeler”, **İktisat, İşletme ve Finans, Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Yayın**, (Haziran 2005), Yıl 20, Sayı 231, s. 23-32.

KELEŞ, Ruşen , “Çevre, Barış, Dünya ve Türkiye” **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1999.

KELEŞ, Ruşen, HAMAMCI, Can , **Çevrebilim**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998.

KESKİN, Funda, “Silahlı Çatışmalar Hukukunun BM Kuvvetlerine Uygulanması” **A.Ü. SBF Dergisi**, Cilt 52, Sayı 1, Ankara,1997, s.447-464.

KHALİDİ, Walid, **The Middle East Postwar Environment**, Institute for Palestine Studies, Washington D.C, 1991.

KOVEL, Joel, **Doğanın Düşmanı, Kapitalizmin Sonu mu, Dünyanın Sonu mu**, 1. Basım, Metis yayınları, İstanbul, 2005.

.....,“Savaşın Ekolojik Sonuçları”, **Irak Dünya Mahkemesi: Nihai İstanbul Oturumu(23-27 Haziran 2005)**(Hazırlayan Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2005,s.333.

MAEDA, Akira, Sayo Saruta, Koyiçi İnamori, “Seyreltilmiş Uranyum Silahlarının Kullanılması” **Irak Dünya Mahkemesi, Nihai İstanbul Oturumu (23-27 Haziran 2005)** (Hazırlayan:Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 193.

MCKINNON, Michael, VİNE, Peter, **Tides of War**, Immel Publishing, London 1991.

MENGİ, Ayşegül, ALGAN, Nesrin ,**Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, AB ve Türkiye Örneği**, 1. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2003.

A Middle East Watch Report, Needless Deaths in Gulf War; Civilian Casualties During the Air Campaign and Violations of the Laws of War, Printed in the United States of America, November 1991.

MYERS, Norman, **Ultimate Security, The Environmental Basis of Political Stability**, Island Press, Washington, D.C. 1996.

PAZARCI, Hüseyin, “Uluslararası Hukuka Göre Çevrenin Savaş Sırasında Korunması”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, (Ocak- Haziran 1992), Cilt 147, Sayı 1-4, s.103-114.

....., **Uluslararası Hukuk**, Gözden Geçirilmiş 5.Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

PLANT, Glen (ed), **Environmental Protection and the Law of War: A Fifth Geneva Convention on the Protection of the Environment in the Time of Armed Conflict**, Belhaven Press, London, New York, 1992.

PULHAN, Gül, “Irak’taki Kültürel Mirası Tahribi”, ” **Irak Dünya Mahkemesi, Nihai İstanbul Oturumu (23-27 Haziran 2005)** (Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 323.

RIDGEWAY, James, **Her Şey Satılık, Dünyanın Kaynaklarını Kim Kontrol Ediyor**, 1. Baskı, İstanbul, Metis yayınları, Ocak 2006.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 11. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, Şubat 2003.

TURPIN, Jennifer, E., **The Gendered New World Order: Militarism, Development and Environment**, Routledge, New York, 1996.

WALLERSTEİN, Immanuel, **Tarihsel Kapitalizm**, Metis Yayınları, İstanbul, Mayıs 2006.

WILLIAMS, Howard, Moorhead Wright, Tony Evans, **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, Çev. Faruk Yalvaç, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Worldwatch Enstitüsü, **Dünyanın Durumu 2005**, Çev. Ayşe Başçı, Tema Vakfı Yayını, 2004.

WRIGHT, Quincy, **A Study of War**, Kısaltılmış İkinci Baskı, Kısaltan; Louise Leonard Wright, The University of Chicago Press, Midway Reprint, Chicago, 1983.

YALÇINKAYA, Haldun, **Savaş, Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008.

SİNEMA FİLMLERİ

FOULKROD, Patricia (Yönetmen), **The Ground Truth**, 2006.

GOODISON, Bruce, BELTON, David (Yönetmen), **10 Days to War**, 2008.

HAGGIS, Paul, (Yönetmen), **In The Valley of Elah**, 2007.

İNTERNET KAYNAKLARI

Military Almanac 2001-2002, ((www.scrbd.com/doc/12928711/Military-Almanac-2001-2002-264k))

Desk Study On the Environment in Iraq
((http://postconflict.unep.ch/publications/Iraq_DS.pdf))

Irak'ta bitmeyen gerilim Amerikan askerlerinin ruh sağlığını bozuyor.
((www.meteor.gov.tr/2005/basinda/2003/basinda101.htm))

Irak'ın Enerji Geleceğine İlişkin Bir Senaryo Denemesi,
((http://www.enerjiajansi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=48))

Consequences of war; ((www.greenpeace.org))

Ecocide
((www.commondreams.org/views05/0722.30.htm-17k))

Ecocide, Tom Turnipseed, ((<http://www.commondreams.org/views05/0722-30.htm>)),

Funding appeals and humanitarian action updates
 ((http://www.unicef.org/infobycountry/iraq_31597_html))

Büyüme hız kesti, Osman Saraç, ((<http://www.tumgazeteler.com/?a=2429571>))

UN Security Council Resolution 665, August 25, 1990, (<http://milnet.com/united-nations/index.html>),)

UN Security Council Resolution 660, August 2, 1990, (<http://milnet.com/united-nations/index.html>)

ABD’de Resesyon, Dünyada yavaşlama, Osman Ulagay,
 ((<http://www.milliyet.com.tr/2008/01/01/yazar/ulagay.html>))

Immediate Needs for Iraqi Children in Iraq and Neighbouring Countries
 ((http://www.unicef.org/infobycountry/files/Final_immediate_needsIraq-17May07.pdf))

Iraq’s Children 2007, A year in their life
 ((http://www.unicef.org.uk/campaigns/publications/pub_detail.asp?_pub_id))

Iraqi Children’s Lives, Survival at Stake
 ((www.unicef.org/infobycountry/files/Iraqs_Children_2007.pdf))

The continuing Needs of Iraq’s Displaced
 ((<http://www.unhcr.org/cgi-bin/teXis/Iraq?page=info>))

The Environmental Consequences of War,
 ((<http://sierraclub.ca/national/postings/war-and-environment.html>))

War, History, Vietnam War, Persian Gulf War, Internal Conflicts,
 ((<http://pollutionissues.com/Ve-Z/War.html>))

Environment and health: 5. Impact of War
 Jennifer Leaning, ((http://www.collectionscanada.gc.ca/eppp-archive/100/201/300/cdn_medical_association/cmaj/vol-163/issue-9/1157.htm))

War and Environment, war can wreck landscapes and ecosystems as well as people, Sarah DeWeerd
 ((<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=27966132&site=ehost-live>))

Ecological Effects of Herbicide Use on Mangroves During the Vietnam War,
 Abraham Parker, Danielle Ogurcak, Jennifer Rice,
 ((<http://www.rso.cornell.edu/ursus/fa99vietnam.html>))

Gulf War Facts, The Coalition,

((<http://edition.cnn.com/SPECIALS/2001/gulf.war/facts/gulfwar/>),

In Jordan, Aid for Iraqi Refugees is often Redirected, Nicholas Seeley,

((<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequences/2008/0702re-directedaid.htm>))

Oil Reserves in Persian Gulf,

((<http://www.oilgasarticles.com/articles/464/3/Persian-Gulf-One-of-the-Most-Waterwayin-the-World-duto-itImportance-in-World-Oil-Transportation/Page3.htm>))

Gulf oil threatens ecology, may be climate-Persian Gulf oil spill,

Janet Raloff ((http://findarticles.com/p/articles/mi_m1200/is_n5_v139/ai_9861177)),

Special Focus: The Deadly Winds of War, ((<http://nzdl.sadl.uleth.ca/cgi-bin/library?e=d0000-00--off-Oedude00-010-0=propt-10outfZz-8-008&>))

Environmental Impacts of Military Conflicts,

((http://postconflict.unep.ch/publications/Iraq_DS.pdf))

Chemical Warfare,

((file://C:\Documents and Settings\sensey\Desktop\Chemical Warfare-History, Types))

Post-Conflict Countries:Aid Effectiveness and Permanent Peace, M.Panic.

((http://www.un.org/esa/policy/wess/wess2008files/wsbackgrondpapers/panic_sep08.pdf))

Iraq Displacement &Return 2008 Midyear Review,

((<http://www.iom-iraq.net/library/Iraq%20Displcement%20and%20return%20Mid-year%20reew%2008.pdf>))

Statistics on Displaced Iraq, is around the World,

((<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/openssl.pdf?tbl=SUBSITE&id=470387fc2>))

Iraq: Can Ancient Babylon be Rescued ? Christopher Torchia ve Ammar Al-Musavi,

((<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequjences/2008/112babylon.html>))

Babylon's History Swept Away in US Army Sandbags,

((<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequences/2008/1208babylonhistory.htm>))

Bağdat Müzesi Yağmalandı, Berkay Dinçer,

((<http://paleoberkay.atSPACE.com/turkce/irak2.html>))

Irak'ta Tehdit Edilen Kültür Mirası, Faruk Pekin,
 ((<http://www.sanahaber.net/haber.asp?HabreID=1130&kategoriAdi=Antika-Arkeoloji>))

Başka Mezopotamya Yok, Faruk Pekin,
 ((<http://bianet.org/bianet/yazdir/18201>))

Iraq's Antiquities Looted, Daud Salman,
 ((<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequences/2008/073artifacts.html>))

Iraq's Cultural Heritage: Preserving the Past for the Sake of the Future,
 ((http://www.usip.org/pubs/usipeace_briefings/2008/1029_iraq_heritage.html))

General Phil Sheridan,
 ((www.sonofsouth.net/union_generals/sheridan/general-phil-sheridan.htm=22k))

Uluslararası Ceza Mahkemesi,
 ((<http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/About+the+court>))

The Environmental Impacts of War & Terrorism,
 ((www.lenntech.com/environmental-effects-war.htm))

Küreselleşme ve Ulusal Güvenlik Devleti, Geri Dönüş Mümkün mü ? Özlem Kaygusuz, ((www.mulkiyederji.org/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=35&&Itemid=2))

The Environment and Military Strategy
 ((<http://airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/cc/fisher.html>))

Ecological Effects of Herbicide Use on Mangroves during The Vietnam War,
 Abraham Parker, Danielle Ogurcak, Jennifer Rice.
 ((<http://www.rso.cornell.edu/ursus/fa99vietnam.html>))

Land Mine Fact Sheet,
 ((<http://www.globaled.org/globaliteracy/handouts/g/Handout02A.html>))

The Mine Ban Treaty,
 ((<http://www.icbl.org.treaty>)),

Persian Gulf, ((www.britannica.com/EBchecked/topic/452764/Persian-Gulf))

Petrolfiyatların ekadaryükselecek, Hasan Ersel,
 ((http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=830088&KOD=15&ForArsiv=1))

Ecocide as Genocide- Saddam's campaign against the Marsh Arabs, Joseph Dellapenna,
 ((<http://jeffweintraub.blogspot.com/2003/20.html>))

The Environmental Crime of the Century-Saddam's Ecocide in the Mesopotamian Marshes,

((<http://jeffweintraub.blogspot.com/2005/02.html>))

Gulf War Facts, The Coalition,

((<http://edition.cnn.com/SPECIALS/2001/gulf.war/facts/gulfwar/>)

ABD'de Resesyon, Dünyada Yavaşlama, Osman Ulagay,

((<http://www.milliyet.com.tr/2008/01/01/yazar/ulagay.html>))

Highlights of the World Economy, Industrialised Countries,

((<http://www.opec.org/home/monthly%20Oil%20Market%20Reports/2009/pdf/MRO22009.pdf>))

Spoils Of War, Bob Herbert,

((<http://www.nytimes.com/2003/04/10/opinion/10HERB.htm>))

Exxon Valdez Oil Spill Disaster,

((<http://explorenorth/library/weekly/aa032499.htm>)),

Gulf oil threatens ecology, may be climate-Persian Gulf oil spill, Janet Raloff,

((http://findarticles.com/p/articles/mi_m1200/is_n5_v139/ai_9861177))

War and Occupation in Iraq,

((<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/occupation/report/index.html>))

Iraq Displacement & Return 2008 Midyear Review,

((<http://www.iom-iraq.net/library/Iraq%20Displacement%20and%20Return%20Mid-year%20Review%2008pdf>))

Statistics on Displaced Iraqis around the World

((<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendoc.pdf?tbl=SUBSITES&id=470387fc2>))

In Jordan, Aid for Iraqi Refugees is often Redirected , Nicholas Seeley,

((<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequences/2008/0702redirectedaid.htm>))

CRC Report for Congress, "Iraqi Civilian Deaths Estimates" Hannah Fischer.

((<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS222537.pdf>))

Iraq Conflict has Killed a Million Iraqis: Survey, Andrew Roche.

((<http://www.globalpolicy.org/security/iraq/mortality/2008/0130orb.htm>))

Mortality before and after the 2003 invasion of Iraq:cluster sample survey,

((<http://image.thelancet.com/extras/04art10342web.pdf>))

U.S Military Fatalities in Iraq: A Perspective on Year 5, Glenn Kutler,

((<http://icasualties.org/oif/PDF/PerspectiveOnYear5.pdf>))

US and Coalition Casualties,

((<http://edition.cnn.com/SPECIALS/2003/iraq/forces/casualties/index.html>))

The Lancet “mortality after the 2003 invasion of Iraq: a cross-sectional cluster sample survey” ,

((<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/mortalindex.htm>))

Biopiracy and GMO’s: The Fate of Iraq’s Agriculture, Ghali Hassan,

((<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=HAs20051212&articleid=1447>))

Former Head of UN Humanitarian Program Denis Halliday: US and Key Allies Facilitated Profiteering in Oil For Food Program,

((http://www.democracynow.org/2005/former_head_un_humanitarian_program))

Iraq Agriculture and Food Supply, Background and Issues,

((www.nationalaglawcenter.org/assets/crs/RL32093.pdf))

Children Starving in Iraq, ((news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4395525.stm))**Convention on the Prohibition of Military or any other Hostile Use of Environmental Modification Techniques,**

((http://www.opcw.org/chemical_weapons/related-international-agreements/toxic-chemicals-and-theenvironment/enmod/))

Glossary Term: Ecocide, Nathalie de Pompignan,

((<http://www.massviolence.org/ecocide>))

Çevresel Duyarlık Bağlamında Davranış Biçimi Olarak Sürdürülebilirlik,

((<http://www.cevre.metu.edu.tr/node/24>))

Axis of Evil, ((www.pbs.org/newsletter/bb/international/jan-june02/axis_1-30.html))**The Environmental Impacts of War, ((<http://www.islandpress.org/eco-compass/war/index.html>))****Iraq is divided into 18 provinces or governorates,**

((http://postconflict.unep.ch/publications/Iraq_DS.pdf))

Persian Gulf,((www.britannica.com/EBchecked/topic/452764/Persian-Gulf))**Oil Reserves in Persian Gulf,**

((<http://www.oilgasarticles.com/articles/464/3/Persian-Gulf-One-of-the-Most-Waterwayin-the-World-duto-itImportance-in-World-Oil-Transportation/Page3.htm>))

Petrol Fiyatlarının kadaryükselecek, Hasan Ersel

((http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?.HBR_KOD=830088&KOD=15&ForArsiv=1))

Underlying motives and objectives of the US Administration,

((www.sgr.org.uk/ArmsControl/IPW_USmotives.htm))

Issues facing children in Iraq,

((http://www.unicef.org/infobycountry/iraq_2122_html))

Iraq's New Patent Law, A Declaration of War Against Farmers,

((<http://www.grain.org/articles/?id=6>))

Iraq, Order 81, ((<http://www.mindfully.org/GE/2005/Order-81-Iraq1feb05.htm>))**Protocol Additional to the Geneva Convention of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol 1),**

((<http://www.icrc.org/web/Eng/siteeng0.nsf/html/genevaconventions>))

Proved Oil Reserves, ((http://www.bp.com/liveasset/bp-internet/globalbp/statiscal_energy_review_2008/STATING/localassets/2009.pdf))**Oil Production,**

((http://www.bp.com/sectiongeneriarticle_do?categoryId=9023773&contentId=7044467))

The 15 countries with the highest military expenditures in 2008

((<http://www.sipri.org/yearbook/2009/files/SIPRIYB0905.pdf>))

The 10 Largest Arms Producing Companies 2007,

((<http://www.sipri.org/yearbook/2009/06/06A>))

İnsani Gelişme

Göstergesi, ((<http://www.undp.org.tr/gozlem3.aspx?WebSayfaNo=1201>))

Enmod Convention,

((http://dtirp.dtra.mil/CBW/References/Regulations/Regulatory%20Documents/International_Conventions/ENMOD_Convention_1977.pdf))

State Parties to the Geneva Conventions and their Additional Protocols,

((<http://www.aiipowmia.com//legis/protocoles.pdf>))

Scorched earth

((<http://britannica.com/EBchecked/topic/529309/scorched-earthpolicy>))

The Manhattan Project: An Interactive Story, ((www.cfo.doe/me70/manhattan)),

Irak Fiziki Haritası ((<http://www.ansiklopedim.info/?p=1038>))

Persian Gulf Wars, ((<http://www.infoplease.com/ce6/history/AO838511.html>))

Ortadoğu'nun yeni sınırları, Gamze Güngörmüş Kona,
((<http://tusiad.org/yayın/gorus/55/6.pdf>))

Senyoraj ((<http://www.ekodialog.com/Konular/senyoraj.html>))

Exxon Valdez Oil Spill Disaster,
((<http://explorenorth/library/weekly/aa032499.htm>))

Issues facing children in Iraq,
((http://www.unicef.org/infobycountry/iraq_2122_html))

Finding appeals and humanitarian action updates,
((http://www.unicef.org/infobycountry/iraq_31597_html))

Immediate needs for Iraqi Children in Iraq and neighbouring Countries,
((http://www.unicef.org/infobycountry/files/Final_immediate_needs_Iraq))

Iraqı Children's Lives, Survival at Stake,
((http://www.unicef.org/infobycountry/files/iraqs_children_2007.pdf))

Rezerv Para, ((<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/66075.asp>))

Underlying motives and objectives of the US Administration,
((www.sgr.org.uk/ArmsControl/IPW_USmotives.htm))

CRC Report for Congress, "Iraqi Civilian Deaths Estimates" Hannah Fischer,
August 27, 2008, ((<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS222537.pdf>))

TÜRKÇE ÖZET

Savaş ve silahlı çatışma savaşa hazırlık aşamasından başlayarak çevreye zarar vermektedir. Kayıtlı tarihin başlangıcından bu yana çevre bilinçli olarak savaş aracı olarak kullanılmıştır. Silahların çevreye zarar verme kapasiteleri artmıştır. Nükleer silahların üretim ve denemesi, bölgenin hava ve karadan bombalanması, kara mayınlarının yerleştirilmesi, gömülü savaş araç ve gereçleri, zehirli kimyasalların kullanımı örnek olarak verilebilir. Vietnam'da doğal habitatın portakal gazı kullanımı yoluyla yok edilmesi çevresel zararın örneklerindedir.

ABD'nin Irak'ı işgal nedenlerinin başında petrol kaynaklarına ulaşmak ve kontrol altına almak gelmekte, soğuk savaşın bitiminden etkilenen savunma sanayicileri lobilerinin etkilerinden de söz edilmektedir. Bu çalışmada Körfez savaşlarının çevreye etkilerinin sonuçları incelenmeye çalışılmıştır. Çevreye zarar veren savaşların başında Körfez savaşları gelmektedir. I. ve II. Körfez Savaşları'nın ve ABD'nin Irak işgalinin Irak, İran Körfezi bölgesi ve çevresinde insan ve çevre sağlığı açısından hala süregelen yıkıcı etkileri olmuştur. Körfez Savaşları'nda yakılan petrol kuyuları biyoçeşitliliğe zarar vermiş, hava kirliliği yaratmış, alt yapı sistemleri çökmüştür. Bombalanan Irak toprakları verimsiz tarım dışı alanlar haline gelmiştir. ABD ordusunun her iki savaşta da seyreltilmiş uranyum (SU) mermileri kullanması radyoaktif kirlenmeye yol açmıştır. Bu Irak'ta yeni doğan çocuklarda doğum anomalilerine, harekate katılan ABD askerlerinde çeşitli hastalıklara yol açmıştır. Irak Halkı hem kirlilik hem de sağlık sorunları ile savaşmakta, artan sakat doğum ve kanser vakaları ile karşı karşıya bulunmaktadır. Savaşın bir sonucu olarak 4.7 milyondan fazla Iraklı ülkelerinden kaçmış bulunmaktadır. Bunun 2.7 milyonu

ÜYE haline gelmiş, 2 milyonu ise komşu ülkelere göç etmiştir. Savaş ve ardından gelen işgal Irak'ta çevresel kaynaklar ve sivil halka zarar verdiği gibi Irak'ın tarihi, kültürel mirasına da büyük zarar vermiştir. Özetle Körfez Savaşları Irak ve çevre coğrafyasını ve üzerindeki canlı, cansız tüm varlıkları zarar vererek ekolojik bir kırığa yol açmıştır.

İNGİLİZCE ÖZET

War and armed conflict have severe environmental impacts starting from the preparation phase. Wartime environmental impacts were noted as far back as in the ancient world. Since the beginning of recorded history, environmental destruction capacity of weapons has increased. Production and testing of nuclear weapons, aerial and naval bombardments of territory, dispersal and persistence of land mines and ordnance and use of toxic chemicals like Agent Orange to defoliate jungles in Vietnam are examples of such environmental destruction.

The US invasion of Iraq stemmed not only from its will to get access to and control the petroleum, but was also attributed to the lobbying of the powerful defense industrialists who had been struggling with the constant decrease in orders since the end of the cold war. This study aims to analyze the environmental consequences of the Gulf wars. First and Second Gulf Wars and their aftermath, the US invasion of Iraq wreak havoc to Iraq and Persian Gulf. The firing of oil wells and releasing of about 10 million barrels of oil destroyed the biodiversity, caused air pollution. The infrastructures of Iraq, mainly the sewage-treatment plants were destroyed. After aerial and ground based bombardment, Iraqi agricultural land became useless. The use of depleted uranium (DU) weapons by US Army caused radioactive pollution. The health consequences of DU bombing caused an increase in cancer in Iraq as well as in US war veterans and resulted in birth anomalies in Iraqi children. As a result of Gulf Wars 4.7 million of Iraqis have left their homes, of which more than 2.7 million Iraqis are displaced internally, while more than 2 million have fled to neighbouring states. The two wars and the following invasions have damaged the environment and historical and cultural heritage of Iraq as well as harming its people.

